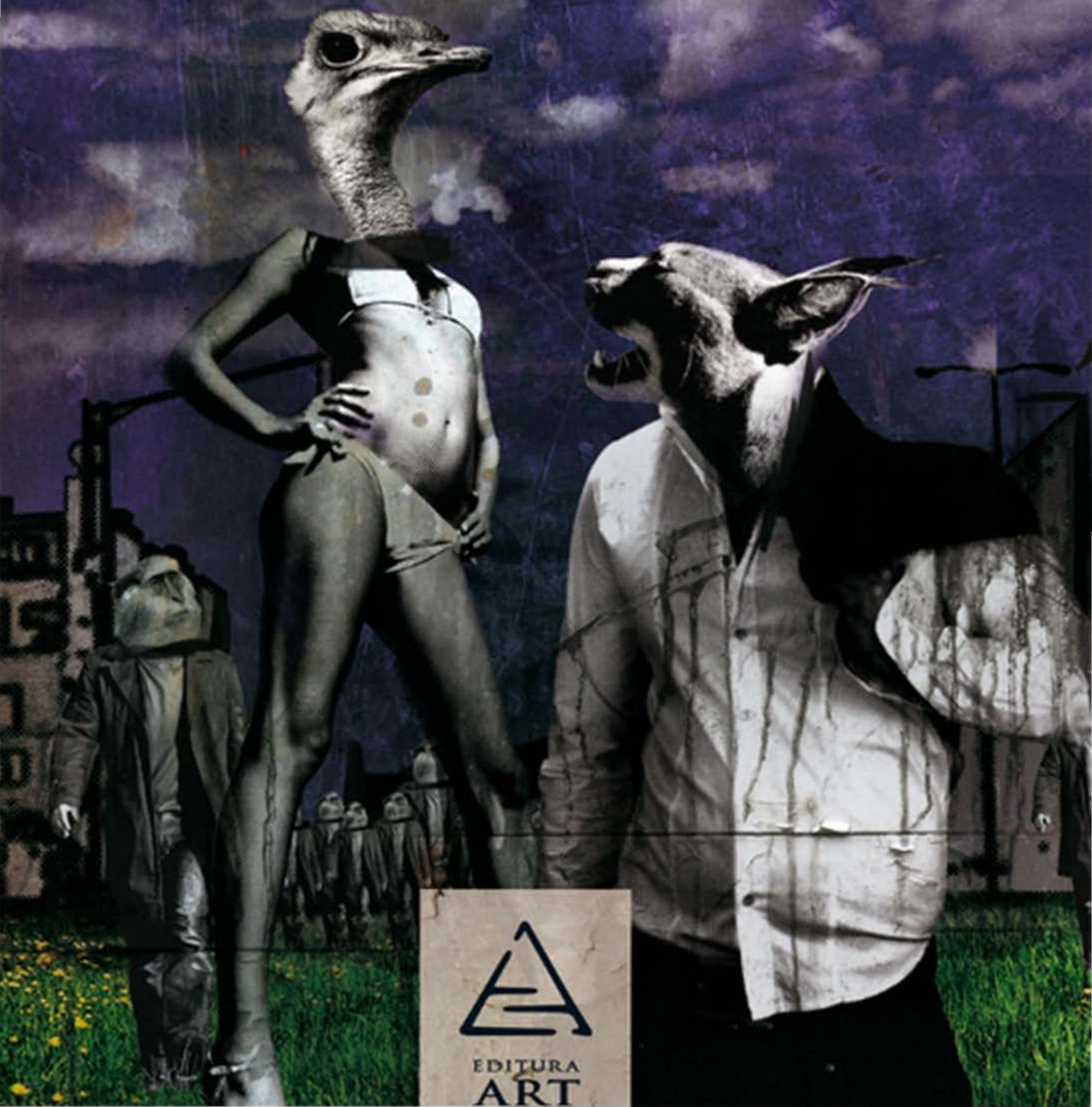

GUERRILLA
DE PE NOPTIERĂ

ZOO MENIREA

DESMOND MORRIS
UN STUDIU CLASIC DESPRE ANIMALUL URBAN

EDITURA
ART

Distanța dintre animalele de la zoo și oamenii din orașe nu este la fel de mare cum ar părea la prima vedere. În cuști sau în junglele de beton, maimuța (mai mult sau mai puțin goală) se vede nevoită să se adapteze noilor reguli de conviețuire. În schimbul hranei, siguranței și îngrijirilor medicale, atât animalele de la zoo, cât și locuitorii junglelor de beton se aleg cu sentimentul de izolare și plictiseală, venite la pachet cu o radicală transformare a relațiilor sociale. La fel ca primatele, oamenii lumii civilizate nu cunosc stresul și violența decât din spatele gratiilor mai mult sau mai puțin vizibile.

Din acest studiu, scris de zoologul-pictor cu îndelungată experiență în cercetarea mamiferelor de la London Zoo, află cum și de ce se aseamănă șefii triburilor babuine cu mai-marii ierarhiilor umane, dar și cum supersexul a devenit una dintre principalele probleme ale supermaimuței urbane.

www.editura-art.ro

EDITURA
ART

Desmond Morris Zoomenirea

Traducere din limba engleză
de Valentin Dumitrașcu

Redactor: Mihaela Dobrescu
Tehnoredactor: Cornel Drăghia
Design copertă: Alexandru Daș

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MORRIS, DESMOND

Zoomenirea / Desmond Morris ;
trad.: Valentin Dumitrașcu. - București : Art, 2010
ISBN 978-973-124-401-3

I. Dumitrașcu, Valentin (trad.)

572

Tipărit la C.N.I. „CORESI“ S.A.

Desmond Morris
The Human Zoo

© Desmond Morris, 1969
First published in Great Britain by Jonathan Cape, 1969

© Grupul Editorial ART, 2010, pentru prezenta ediție

Mulțumiri

Ca și *Maimuța goală*, care a precedat-o, această carte se adresează unui public larg, motiv pentru care nu au fost citate în text autoritățile în domeniu. Totuși, la alcătuirea acestui volum s-a făcut referire la numeroase cărți și articole originale, de aceea n-ar fi corect să nu recunoaștem contribuția lor valoroasă. În paginile 363–366 am introdus o anexă în care sunt asociate subiectele dezbătute în fiecare capitol și principalele autorități științifice implicate. Această anexă poate fi utilizată pentru a găsi referințele detaliate din bibliografia selectivă.

De asemenea, aș dori să-mi exprim îndatorarea și recunoștința față de colegii și prietenii care m-au ajutat prin discuții, corespondență și în multe alte feluri. Contribuțiile lor sunt diferite. În unele cazuri, m-au ajutat în mod direct în legătură cu un aspect anume al acestei cărți, însă, în alte situații, mi-au modificat percepția în mod indirect, timp de mai mulți ani, influențându-mi gândirea în general și ajutându-mă să-mi clarific imaginea de ansamblu. Tratatând un subiect atât de amplu cum este *grădina zoologică umană*, îmi este imposibil să-i enumăr pe toți, însă

printre ei se află, în particular, următorii: dr. Anthony Ambrose, dl. Robert Ardrey, dl. David Attenborough, dl. Kenneth Bays, prof. Misha Black, dr. David Blest, dr. N.G. Blurton-Jones, dl. James Bomford, dr. John Bowlby, dl. Richard Carrington, sir Hugh Casson, dr. Michael Chance, dr. Richard Coss, dr. Christopher Evans, prof. Robin Fox, prof. J.H. Fremlin, dl. Oliver Graham-Jones, dr. Fae Hall, prof. Harry Harlow, dna. Mary Haynes, prof. Heini Hediger, prof. Robert Hinde, dr. Jan van Hooff, dr. Francis Huxley, sir Julian Huxley, prof. Jancy Ironside, dra. Devra Kleiman, dr. Adriaan Kortlandt, baroneasa Jane van Lawick-Goodall, dr. Paul Leyhausen, dna. Caroline Loizos, prof. Konrad Lorenz, dr. Malcolm Lyall-Watson, dr. Gilbert Manley, dr. Isaac Marks, dl. Tom Maschler, dr. L. Harrison Matthews, Lady Medway, dna. Ramona Morris, dr. Martin Moynihan, dr. John Napier, dna. Caroline Nicolson, dl. Philip Oakes, dr. Kenneth Oakley, dl. Victor Pasmore, sir Roland Penrose, sir Herbert Read, dr. Frances Reynolds, dr. Vernon Reynolds, dna. Claire Russell, dr. W.M.S. Russell, prof. Arthur Smailes, dl. Peter Shephard, dr. John Sparks, dr. Anthony Storr, dl. Frank Taylor, dr. Lionel Tiger, prof. Niko Tinbergen, dr. Nevil Tronchin-James, dl. Ronald Webster, dr. Wolfgang Wickler, dra. Pat Williams, dr. G.M. Woddis și prof. John Yudkin.

Mă grăbesc să adaug că includerea unui nume în această listă nu implică faptul că acea persoană este neapărat de acord cu ideile mele, așa cum sunt exprimate în această carte.

Introducere

Atunci când presiunile vieții moderne devin apăsătoare, orășeanul copleșit se referă adesea la lumea lui agitată ca la o junglă de beton. Aceasta este o descriere colorată a vieții unei comunități urbane aglomerate, însă este total inexactă, după cum poate să confirme oricine a studiat o junglă adevărată.

În condiții normale, în habitatul lor natural, animalele sălbatice nu se automutilează, nu se masturbează, nu-și atacă puii, nu fac ulcer gastric, nu devin fetișiste, nu suferă de obezitate, nu formează perechi homosexuale și nu comit crime. În rândul oamenilor din orașe, fără îndoială, toate acestea se întâmplă. Oare acest lucru scoate în evidență o diferență fundamentală între specia umană și alte animale? La prima vedere așa se pare, însă această percepție este înșelătoare. Și alte animale reacționează astfel în unele circumstanțe, și anume atunci când se află în captivitate. Animalul închis într-o cușcă, la grădina

zoologică, prezintă toate aceste anormalități pe care le cunoaștem așa de bine de la semenii noștri umani. În concluzie, orașul nu este nici pe departe o junglă de beton, ci este o grădină zoologică umană.

Nu trebuie să comparăm locuitorul orașului cu un animal sălbatic, ci cu un animal captiv. Animalul uman modern nu mai trăiește în condițiile naturale ale speciei lui. Capturat, însă nu de vreun colecționar, ci de propria sa inteligență sclipitoare, s-a aruncat singur într-o uriașă menajerie agitată, unde este într-un pericol continuu de a ceda tensiunii.

Însă, în pofida presiunilor, avantajele sunt enorme. Grădina zoologică, precum un părinte uriaș, are grijă de locatarii ei: le oferă mâncare, apă, adăpost, igienă și asistență medicală; problemele fundamentale ale supraviețuirii sunt reduse la minimum. Rămâne, astfel, mult timp liber. Cum este folosit acest timp într-o grădină zoologică neumană variază, bineînțeles, în funcție de specie. Unele animale se relaxează liniștite și dormitează la soare; pentru altele, din contră, inactivitatea prelungită este din ce în ce mai greu de suportat. Dacă ești un locuitor al grădinii zoologice umane, inevitabil faci parte din a doua categorie. Deoarece ai un creier în esență explorator și inovator, nu vei fi capabil să te relaxezi

prea mult timp. Vei fi împins spre activități din ce în ce mai elaborate. Vei investiga, vei organiza și vei crea, iar în final, vei deveni din ce în ce mai captiv. Fiecare pas spre complexitate te îndepărtează mai mult de starea tribală naturală, stare în care strămoșii tăi au trăit timp de un milion de ani.

Povestea omului modern este povestea luptei pentru a face față consecințelor acestei dificile înaintări. Imaginea este confuză și înșelătoare și pentru că noi avem un dublu rol, fiind, în același timp, spectatori și participanți. Poate că imaginea s-ar mai limpezi dacă am vedea lucrurile din punctul de vedere al zoologului, ceea ce voi încerca să fac în paginile următoare. În majoritatea cazurilor am ales intenționat exemple familiare pentru cititorii occidentali. Aceasta nu înseamnă însă că vreau să-mi leg concluziile numai de culturile occidentale. Din contră, toate indiciile arată că principiile fundamentale se aplică în aceeași măsură orașenilor de pretutindeni.

Dacă vi se pare că spun „Întoarceți-vă, vă îndreptați spre dezastru”, vă asigur că nu este așa. De-a lungul progresului nostru social de nestăvilit, s-au dezlănțuit glorios în noi puternicele porniri spre inventivitate și explorare. Acestea reprezintă o parte fundamentală a moștenirii

noastre biologice. Nu au nimic artificial sau nefiresc. Reprezintă punctul nostru forte, dar și cea mai mare slăbiciune. Ce încerc să scot în evidență este prețul din ce în ce mai mare pe care trebuie să-l plătim pentru a ne satisface aceste porniri, ca și ingeniozitatea cu care reușim să plătim acest preț, oricât de mare ar fi. Mizele cresc permanent, jocul devine mai riscant, pierderile tot mai mari, ritmul se iuțește. Însă în ciuda riscurilor, este cel mai incitant joc pe care omenirea l-a cunoscut vreodată. Este absurd să vrem ca cineva să sufle din fluier și să oprească jocul. Cu toate acestea, se poate juca în mai multe feluri și, dacă am putea înțelege mai bine adevărata natură a jucătorilor, l-am putea face mai recompensant, fără a deveni în același timp mai periculos și, în final, dezastruos pentru întreaga specie.

Triburi și supertriburi

Imaginați-vă o suprafață de teren lungă de 30 de kilometri și la fel de lată. Închipuiți-vă că este sălbatică, locuită de animale mai mari și mai mici. Acum vizualizați un grup compact de șai-zeci de oameni care își au tabăra în mijlocul acestui teritoriu. Încercați să vă vedeți acolo, membri ai acestui mic trib, iar în jurul vostru, cât vezi cu ochii, un vast teritoriu – teritoriul vostru. Nimeni, în afară de tribul tău, nu se folosește de acest spațiu imens. Este exclusiv terenul de vânătoare al tribului vostru. Din când în când, bărbații din grup pleacă în căutarea vânatului. Femeile culeg tot soiul de fructe. Copiii se joacă gălăgios prin tabără, imitând tehnicile de vânătoare ale taților lor. Dacă tribul are succes și se mărește, la un moment dat, un grup se va separa și va coloniza un nou teritoriu. Încetul cu încetul, specia se răspândește.

Imaginați-vă o suprafață de teren lungă de 30 de kilometri și la fel de lată. Închipuiți-vi-o

civilizată, ocupată de mașini și de clădiri. Acum vizualizați un grup compact de șase milioane de oameni așezați în mijlocul acestui teritoriu. Priviți-vă stând acolo, în jur întinzându-se orașul imens și complex mai departe decât poți cuprinde cu privirea.

Comparați cele două imagini. În scena a doua raportul este de o sută de mii de indivizi pentru fiecare locuitor al primului cadru. Spațiul este însă același. La scara de timp a evoluției, această schimbare dramatică a avut loc practic instantaneu; a fost nevoie de doar câteva mii de ani pentru a transforma scena unu în scena doi. Se pare că animalul uman s-a adaptat minunat la noua lui condiție, însă n-a avut timp să se adapteze biologic, să evolueze într-o specie nouă, civilizată și din punct de vedere genetic. Acest proces de civilizare a fost în întregime împlinit prin învățare și condiționare. Din punct de vedere biologic, el încă este acel animal tribal simplu descris în prima scenă. A trăit în acest fel nu doar câteva secole, ci timp de un milion de ani. În această perioadă, este adevărat, s-a schimbat din punct de vedere biologic. Evoluția sa a fost spectaculoasă. Presiunile supraviețuirii au fost imense și l-au modelat.

În ultimele mii de ani, anii urbani, anii aglomerați ai omului civilizat, s-au întâmplat atât de

multe, încât ne e greu să înțelegem că nu reprezintă decât o infimă parte din epopeea umană. Lumea de azi ne e așa de familiară, încât aproape ne imaginăm că am ajuns aici treptat și, drept urmare, suntem total echipați din punct de vedere biologic să facem față noilor provocări sociale. Dacă facem însă un efort și judecăm la rece, suntem nevoiți să admitem că nu este deloc așa. Doar incredibila noastră maleabilitate și adaptabilitatea noastră ingenioasă dau această impresie. Simplul vânător tribal își dă toată silința să-și poarte noua haină cu ușurință și mândrie; însă noile podoabe sunt greoaie și încurcate și el se tot împiedică în ele. În orice caz, înainte de a examina felul în care se poticnește și adeseori își pierde echilibrul, trebuie să vedem modul în care a reușit să-și coasă laolaltă fabuloasa mantie de civilizație.

Trebuie să începem prin scăderea temperaturii, până ajungem înapoi sub stăpânirea Epocii de gheață, să spunem, cu douăzeci de mii de ani în urmă. Strămoșii noștri timpurii, iscușiți vânători, reușiseră deja să se răspândească în cea mai mare parte a Lumii Vechi și erau pe cale să migreze prin Asia de Est în Lumea Nouă. O expansiune atât de uluitoare însemna că modul lor simplu de viață, bazat pe vânătoare, îi transformase în adversari periculoși pentru rivalii lor,

marile carnivore. Însă acest fapt nu este așa de surprinzător, dacă ne gândim că strămoșii noștri din Epoca de gheață aveau deja creierul la fel de mare și de bine dezvoltat precum îl avem noi azi. La nivel scheletic, diferențele dintre ei și noi sunt minore. Din punct de vedere fizic, omul modern intrase deja în scenă. De fapt, dacă ar fi posibil, cu ajutorul unei mașini a timpului, să luăm un copil nou-născut al unui vânător din Epoca de gheață și să-l creștem în prezent ca și pe copiii noștri, este puțin probabil ca cineva să-și dea seama de substituție.

În Europa, climatul era ostil, însă strămoșii noștri îi făceau față cu succes. Cu cea mai simplă tehnologie, erau capabili să vâneze animale imense. Din fericire, ne-au lăsat dovezi ale îndemnării lor la vânătoare, nu doar prin intermediul resturilor pe care le găsim întâmplător în peșterile pe care le-au locuit, ci și prin uimitoarele picturi rupestre de pe pereții acestora. Mamuții și rinocerii lânoși, bizonii și renii ilustrați aici nu lasă nici o îndoială asupra naturii climatului. Astăzi, odată ce ieși din întunecimea peșterii și dai cu ochii de peisajul rural scăldat în soare, îți e greu să ți-l imaginezi populat de acele animale enorme și cu blană groasă. Contrastul dintre temperatura de atunci și cea de acum devine clar.

Pe când ultima glaciațiune se apropia de sfârșit, gheața a început să se retragă spre nord cu o viteză de 50 de metri pe an, iar animalele de mediu rece au urmat-o. Locul tundrei reci a fost luat de păduri bogate. Marea Epocă de gheață a luat sfârșit în urmă cu aproximativ zece mii de ani, anunțând o nouă eră în evoluția omenirii.

Schimbarea avea să apară în locul de întâlnire dintre Africa, Asia și Europa. Acolo, pe coasta de est a Mării Mediterane, a intervenit o mică modificare în comportamentul uman de hrănire care avea să schimbe întregul curs al progresului omenirii. A fost ceva destul de obișnuit și de simplu, în sine, dar a avut un impact uriaș. Astăzi ni se pare ceva firesc: o numim agricultură.

Înainte de aceasta, toate triburile umane se hrăneau în două feluri: bărbații vâneau animale, iar femeile culegeau plante. Dieta era echilibrată prin împărțirea produselor. În principiu, toți membrii adulți activi ai tribului erau implicați în procesul de procurare a hranei. Stocarea alimentelor se făcea la scară mică. Pur și simplu se duceau și își procurau ce vroiau, când vroiau. Această practică era mai puțin riscantă decât pare, deoarece, evident, întreaga populație a lumii era atunci infimă, comparativ cu numărul masiv al populației actuale. În orice caz, cu toate că acești vânători-culegători timpurii se

descurcau foarte bine și au reușit să colonizeze o mare parte a globului, formațiunile lor tribale au rămas mici și simple. De-a lungul sutelor de mii de ani de evoluție, oamenii deveniseră din ce în ce mai bine adaptați, atât fizic cât și mental, atât ca structură cât și comportamental, la acest mod de viață bazat pe vânătoare. Noul pas pe care l-au făcut, spre agricultură și producția de hrană, i-a împins peste un prag neașteptat, aruncându-i foarte repede într-o formă de existență socială nefamiliară, pentru care n-au avut timp să-și dezvolte noi calități reglate genetic, pentru a-i ajuta să-i facă față. De acum înainte, capacitatea de adaptare și maleabilitatea comportamentală, abilitatea de a învăța și de a se mula după situații noi și mai complexe aveau să fie testate la maximum. Urbanizarea și complicațiile vieții în oraș se află doar la un pas.

Din fericire, îndelungata îndeletnicire cu vânătoarea le-a dezvoltat ingeniozitatea și un sistem de ajutor reciproc. Este adevărat că vânătorii umani încă erau competitivi și ambițioși din fire, la fel ca strămoșii lor maimuțe, însă competitivitatea lor fusese forțată să se tempereze datorită unei nevoi fundamentale crescânde de a coopera. Fusese singura lor șansă de succes în fața tradiționalilor rivali cu gheare ascuțite, uci-gașii profesioniști ai lumii carnivorelor, cum erau

marile feline. Vânătorii umani își dezvoltaseră spiritul de cooperare, inteligența și natura exploratoare, această combinație dovedindu-se eficientă și mortală pentru rivali și pentru pradă. Învățau repede, aveau memorie bună și erau experți în a corela elemente diferite din trecut pentru a soluționa probleme noi. Dacă această calitate fusese deosebit de folositoare în vremurile de început, în timpul expedițiilor complicate de vânătoare, le era cu mult mai necesară acum, aproape de casă, în pragul unei noi forme de viață socială, mult mai complexă.

Ținuturile din jurul coastei estice a Mediteranei erau habitatul a două plante esențiale: grâul sălbatic și orzul sălbatic. În regiune se mai aflau de asemenea capre sălbatice, oi sălbatice, vite sălbatice și porci sălbatici. Vânătorii-culegători umani care s-au așezat în acest areal domesticiseră deja câinele, folosit îndeosebi la vânătoare sau pentru pază, mai degrabă decât ca sursă directă de hrană. Adevărata agricultură a început prin cultivarea a două plante: grâul și orzul. La scurt timp a urmat domesticirea caprei și a oii la început, urmată puțin mai târziu de domesticirea vacii și a porcului. E foarte probabil că animalele, atrase de lanurile cultivate, s-au apropiat inițial să se hrănească și au rămas pentru a fi înmulțite de oameni și consumate la rândul lor.

Nu este deloc întâmplător faptul că și celelalte două regiuni ale Pământului unde ulterior s-au dezvoltat independent mari civilizații antice (sudul Asiei și America Centrală) erau tot teritorii în care vânătorii-culegători au găsit plante sălbatice potrivite pentru a fi cultivate: orez în Asia și porumb în America.

Aceste culturi din Epoca târzie a pietrei au avut așa de mare succes, încât plantele și animalele domesticite atunci au rămas, până în zilele noastre, sursa principală de hrană pentru toate sistemele agricole la scară mare. Noile progrese în agricultură sunt mai degrabă de ordin mecanic decât biologic. Însă un impact cu adevărat zguduitor asupra speciei noastre l-a avut micul surplus alimentar care a apărut la începuturile agriculturii.

Retrospectiv, este ușor de explicat. Înainte de agricultură, oricine vroia să mănânce trebuia să contribuie la găsirea hranei. În principiu, întregul trib era implicat. Însă, atunci când mintea lor prevăzătoare, care plănuise strategii de vânătoare, și-a îndreptat atenția spre problemele de organizare a cultivării recoltelor, irigare a terenurilor și înmulțire a animalelor captive, oamenii au câștigat două lucruri deodată. Succesul lor a fost așa de mare, încât pentru prima dată, aveau nu doar o sursă constantă de hrană, ci și un *surplus* garantat și regulat. Crearea acestui

surplus a fost cheia ce avea să deschidă porțile civilizației. În sfârșit, tribul uman putea să întrețină mai mulți membri decât cei necesari pentru căutarea hranei. Acum tribul putea nu numai să crească, ci și să se dispenseze de o parte din oameni în favoarea altor sarcini, și aici nu ne referim la activitățile temporare, efectuate fugitiv atunci când nu produceau hrană, ci la activități continue, susținute, care puteau să înflorească prin ele însele. S-a născut astfel o epocă a specializării.

Aceste începuturi timide au dat naștere primelor orașe.

Am spus că este ușor de explicat, însă aceasta înseamnă că nu este greu pentru noi, privind în urmă, să scoatem în evidență factorul vital care a condus la următorul mare pas în istoria omenirii. Bineînțeles, nu înseamnă că a fost un pas ușor de făcut în acea vreme. Este adevărat că vânătorul-culegător uman era un animal magnific, plin de aptitudini ascunse și cu un mare potențial. O dovadă suficientă este existența noastră astăzi. Însă omul a evoluat ca un vânător tribal, nu ca un agricultor răbdător și sedentar. Este adevărat, de asemenea, că avea un creier vizionar, capabil să planifice vânătoarea și să înțeleagă schimbările sezoniere din mediul său. Însă, pentru a fi un agricultor de succes, trebuia

să-și lărgască percepția despre viitor mai mult decât era obișnuit. Tacticile de vânătoare trebuiau să devină strategii agricole. Odată realizat acest lucru, a trebuit să-și împingă creierul mai departe, pentru a se descurca în complexe relații sociale ce au urmat acestei nou-întemeiate prosperități, pe măsură ce satele au crescut și au devenit orașe.

Este important să înțelegem acest lucru atunci când vorbim despre „revoluția urbană”. Utilizarea acestei expresii dă impresia că orașele au început să răsară peste noapte, pretutindeni, grăbindu-se spre o nouă și impresionantă viață socială. Însă nu a fost așa. Vechile obiceiuri au dispărut încet și cu dificultate. De fapt, în multe părți ale lumii, sunt încă alături de noi și în ziua de azi. Numeroase culturi contemporane încă funcționează practicând o agricultură la nivelul neoliticului, iar în anumite regiuni, cum sunt deșertul Kalahari, nordul Australiei și zonele arctice, putem încă vedea comunități de vânători-culegători asemănători cu cei din paleolitic.

Primele extinderi urbane, primele orașe, nu au apărut ca o erupție bruscă pe pielea societății preistorice, ci ca niște punctulețe izolate. Au apărut în unele locuri din Asia de sud-vest ca excepții remarcabile de la regula generală. După standardele actuale, aceste orașe erau foarte

mici, iar modelul s-a răspândit încet, foarte încet. Fiecare era bazat pe o organizare tipic locală și era strâns legat și integrat în terenurile agricole din jur.

La început, schimburile și interacțiunile dintre un centru urban și altele erau reduse. Acesta avea să fie următorul mare progres, și i-a trebuit mult timp. Bariera psihologică pentru acest pas a fost, în mod evident, pierderea identității locale. Nu a fost într-atât cazul unui trib care și-a pierdut conducătorul, cât al conducătorului care refuză să-și piardă tribul. Omul a evoluat ca animal tribal, iar caracteristicile de bază ale unui trib sunt acelea că funcționează pe o bază locală, interpersonală. Abandonarea acestui model social fundamental, atât de tipic pentru condiția umană ancestrală, ar fi fost împotriva firii. Însă pasul a fost grăbit de mica sămânță, atât de eficient recoltată și transportată. Odată ce agricultura a avansat, iar elita urbană, eliberată de munca de producție, a început să-și concentreze puterea creierului asupra altor probleme, inedite, era inevitabil ca în cele din urmă să apară între orașele învecinate o rețea urbană, o interconectare organizată ierarhic.

Primul oraș cunoscut a apărut la Ierihon, în urmă cu peste 8 000 de ani, însă prima civilizație în întregime urbană s-a dezvoltat mai la est, de

partea cealaltă a deșertului sirian, în Sumer. Acolo, în perioada cuprinsă între 6 000 și 5 000 de ani în urmă, a luat naștere primul imperiu, iar preistoria a rămas fără prefixul „pre” odată cu inventarea scrisului. Coordonarea interurbană s-a dezvoltat, conducătorii au devenit administratori, s-au înființat profesii, metalurgia și transportul au avansat, au fost domesticite animale de povară (diferite de animalele pentru consum) și au fost ridicate construcții monumentale.

După standardele actuale, orașele sumeriene erau mici, cu o populație cuprinsă între 7 000 și 20 000 de indivizi. Fără îndoială însă că vânătorul nostru tribal străbătuse deja cale lungă pentru a ajunge acolo. Devenise cetățean, membru al unui supertrib, și diferența esențială era aceea că *într-un supertrib nu-l mai cunoștea personal pe fiecare membru al comunității sale*. Această schimbare, trecerea de la societatea personală la cea impersonală, avea să-i provoace animalului uman cea mai mare agonie de-a lungul mileniilor următoare. Ca specie, noi nu eram echipați biologic să facem față unei mase de străini deghizați în membri ai tribului nostru. Am fost nevoiți să învățăm acest lucru, însă n-a fost ușor. După cum vom vedea mai târziu, încă ne

luptăm cu acest fapt, pe diverse căi ascunse – și pe unele care nu sunt așa de ascunse.

Ca rezultat al acestei amplificări artificiale a modului de viață socială la un nivel supertribal, a devenit necesară introducerea unor noi forme de control pentru a ține laolaltă comunitățile lărgite exagerat. Pentru enormele beneficii materiale ale vieții în supertrib trebuia să se plătească prin disciplină. În cadrul civilizațiilor antice, care au început să se dezvolte în jurul Mediteranei, în Egipt, Grecia, Roma și în alte părți, administrația și dreptul au căpătat amploare și complexitate simultan cu tehnologia și artele, care înfloreau perpetuu.

A fost un proces lent. Măreția ruinelor acestor civilizații, de care ne minunăm azi, ne îndeamnă să credem că ele cuprindeau populații vaste, însă nu este deloc așa. Creșterea numărului de locuitori într-un supertrib era graduală. Nu mai departe de anul 600 î.Hr., cel mai mare oraș, Babilon, avea nu mai mult de 80 000 de oameni. Atena clasică avea doar 20 000 de cetățeni, dintre care doar un sfert erau membri ai adevăratei elite urbane. Populația totală a întregului oraș-stat, incluzând negustorii străini, sclavii și rezidenții urbani și rurali, a fost estimată între 70 000 și 100 000 de locuitori, o populație ceva mai mică decât a orașelor universitare Oxford și Cambridge

de astăzi. Bineînțeles, metropolele moderne nu suportă comparație, astăzi existând peste o sută de orașe cu populații de peste un milion, cea mai mare depășind zece milioane de locuitori. Chiar și Atena modernă e populată de nici mai mult nici mai puțin decât 1 850 000 de suflete.

Dacă-și doreau un proces continuu și susținut de creștere și înflorire, statele urbane antice nu se mai puteau baza doar pe producția locală. Aveau nevoie să-și suplimenteze proviziile fie prin comerț, fie prin cucerire. Roma le-a făcut pe amândouă, dar a pus accentul pe cucerirea executată cu o eficiență militară și administrativă devastatoare, astfel încât a fost capabilă să creeze cel mai mare oraș de până atunci, cu o populație de aproape jumătate de milion și cu un model ale cărui ecouri s-au făcut simțite de-a lungul secolelor. Se fac simțite și azi, nu numai în ce privește bătaia de cap a organizatorilor, manipulatorilor și talentelor creative, ci și prin lenea și setea crescândă de senzații ale elitei urbane, care a devenit atât de numeroasă, încât poate deveni foarte ușor nemulțumită, cu efecte devastatoare, astfel încât trebuie distrată continuu, cu orice preț. Sofisticatul cetățean al Romei imperiale prefigurează prototipul omului supertriburilor actuale.

Desfășurarea poveștii noastre urbane a atins, odată cu Roma antică, un nivel în care comunitatea umană a crescut atât de mult și este atât de aglomerată, încât, zoologic vorbind, am ajuns deja la condițiile moderne. Este adevărat că, de-a lungul secolelor următoare, povestea s-a mai complicat, însă în esență a rămas aceeași. Masele au devenit mai compacte, elitele s-au diferențiat net, tehnologiile au avansat. Frustrările și stresul vieții urbane s-au acutizat. Ciocnirile dintre supertriburi au devenit mai sângeroase. Fiind prea mulți oameni, societatea se putea lipsi de unii dintre ei, își putea permite să-i irosească. Individul s-a pierdut în mulțime, relațiile dintre oameni au devenit mai impersonale, iar inumanitatea dintre semeni a crescut la proporții oribile. Ceea ce n-ar trebui să ne surprindă, pentru că, după cum am spus mai devreme, relațiile impersonale nu sunt, din punct de vedere biologic, specifice omului. Surprinzător este că supertriburile, exagerat de mari, totuși au supraviețuit, și chiar foarte bine. Acest lucru n-ar trebuie să fie doar o realitate evidentă a secolului XX, ci mai degrabă un motiv de mirare. Este o dovadă uimitoare a incredibilei noastre ingeniozități, tenacități și maleabilități. Oare cum ne-am descurcat? Tot ce aveam la îndemână, ca animale, era un set de caracteristici dobândite în timpul

lungii noastre ucenicii în vânătoare. Răspunsul trebuie să se găsească în natura acestor caracteristici și în felul în care am reușit să le exploatăm și să le manipulăm, fără să le modificăm atât de mult pe cât pare (la prima vedere) că am fi făcut-o. Trebuie să le studiem mai atent.

Organizarea socială a speciilor actuale de maimuțe ne poate da câteva indicii despre trecutul nostru preuman. Un fenomen larg răspândit la primatele evaluate actuale este existența unor indivizi dominanți, puternici, care domnesc asupra restului grupului. Membrii mai slabi ai grupului își acceptă rolul de subordonați. Nu fug în tufișuri să se organizeze independent. Grupul înseamnă putere și siguranță. Dacă se mărește prea mult, o parte din grup se separă și pleacă, însă indivizii solitari reprezintă ceva anormal în lumea maimuțelor. Grupurile se mențin unitare și sunt în continuă mișcare. Fidelitatea supușilor nu este doar rezultatul tiraniei masculilor dominanți. Sunt ei despoți, dar în același timp își asumă rolul de gardieni și protectori. Dacă grupul este amenințat din afară de un prădător înfometat, de exemplu, ei sunt cei mai activi în apărare. În fața unui pericol extern, masculii dominanți se unesc pentru a-i face față, uitând de ciondănelile dintre ei. În alte

momente însă, cooperarea activă în cadrul grupului este minimă.

Întorcându-ne la animalele umane, putem vedea că acest sistem fundamental – cooperarea socială în fața pericolelor externe, competiția socială în cadrul grupului – ni se aplică și nouă, cu toate că strămoșii noștri îndepărtați au fost forțați să schimbe întrucâtva echilibrul. Pentru a trece de la mâncători de fructe la vânători, era nevoie de o cooperare internă mai mare, mai activă, iar pentru aceasta a fost nevoie de un efort imens. Lumea din afară, pe lângă momentele de panică ocazionale, însemna acum o continuă provocare pentru vânătorul în devenire. Rezultatul a fost o schimbare fundamentală care a dus la ajutorul reciproc și la împărțirea și combinarea resurselor. Asta nu înseamnă că oamenii timpurii au început să se miște toți ca unul, ca un banc de pești; viața era prea complexă pentru așa ceva. Competiția și spiritul de conducere au rămas, având rolul de a stimula elanul și de a reduce nehotărârea, însă autoritatea despotică a fost redusă drastic. A fost atins un echilibru delicat, care, după cum am văzut deja, se va dovedi extrem de reușit, permițând vânătorilor umani timpurii să se răspândească pe cea mai mare parte a Pământului, cu un minim suport tehnologic.

Ce s-a întâmplat cu acest delicat echilibru odată ce micile triburi au înflorit, transformându-se în gigantice supertriburi? Odată cu pierderea relațiilor personale specifice tribului, pendulul competiție/cooperare a început să se balanseze periculos înainte și înapoi, și de atunci tot oscilează anormal. Deoarece membrii subordonați ai supertriburilor s-au transformat în mulțimi impersonale, cele mai violente oscilații ale pendulului au fost înspre latura despotică, competitivă. Grupurile urbane supradimensionate au căzut pradă repede și de multe ori formelor exagerate de tiranie, despotism și regimurilor dictatoriale. Supertriburile au dat naștere unor superconducători, care și-au exercitat puterea în moduri care-i fac pe vechii tirani-maimuțe să pară niște apariții benigne. De asemenea, au dat naștere supersubordonaților, sub forma sclavilor, care au suferit forme extreme de subjugare, pe care nici cea din urmă maimuță nu le-a cunoscut.

Era nevoie de mai mult decât de un singur despot pentru a putea domina un supertrib în acest fel. Chiar și cu noile tehnologii mortale – arme, temnițe, torturi – care-l ajutau să mențină cu forța condițiile de subjugare generală, el avea nevoie de o categorie masivă de adepți pentru a reuși să păstreze pendulul biologic într-o parte

atât de mult. Acest lucru a fost posibil deoarece adeptii, ca și conducătorii, erau infectați de impersonalitatea condițiilor supertribale. Ei și-au liniștit întrucâtva conștiința cooperatoare prin crearea de subgrupuri sau pseudotriburi în cadrul organismului supertribal. Fiecare individ și-a stabilit relații personale, în vechiul stil biologic, cu un grup mic, de dimensiunile unui trib, format din companioni sociali sau profesionali. În cadrul acestui grup își putea satisface tendințele fundamentale spre ajutor reciproc și împărțire de bunuri. Alte subgrupuri – de exemplu, clasa sclavilor – erau considerate străine și păstrate în afara protecției grupului. Puterea subtilă a acestei noi subdiviziuni stă în faptul că oamenii au făcut posibil ca relațiile personale să fie tratate într-un mod impersonal. Chiar dacă un subordonat – un sclav, un servitor sau un șerb – are o relație personală cu stăpânul, faptul că prin naștere a fost plasat în altă categorie socială îl condamnă la un tratament nedrept, același tratament aplicat oricărei mulțimi impersonale de oameni.

Se spune că puterea corupe: este doar parțial adevărat. Subjugarea dusă la extrem poate corupe la fel de eficient. Atunci când pendulul biosocial se îndepărtează de cooperarea activă și tinde către tiranie, întreaga societate devine

coruptă. O dictatură poate aduce mari progrese materiale. Poate muta 4 883 000 de tone de piatră pentru a construi o piramidă, însă având o structură socială deformată, zilele îi sunt numărate. Poți domina foarte mult timp și foarte mulți oameni, însă chiar și cu atmosfera supraîncălzită din supertrib, există o limită. Dacă, atunci când limita este atinsă, pendulul biosocial se înclină ușor înapoi, spre punctul de echilibru, societatea se poate considera norocoasă. Dacă pendulul oscilează sălbatic înainte și înapoi, cum e cel mai probabil, atunci se varsă sânge la o scară la care strămoșul nostru vânător n-ar fi visat niciodată.

Reafirmarea puternică și repetată a impulsului spre cooperare al ființei umane e un miracol al supraviețuirii noastre ca civilizație. Sunt atâtea tendințe împotriva acestei porniri și totuși ea continuă să reziste. Ne place să ne gândim la acest lucru ca la victoria puterii altruismului intelectual asupra slăbiciunii animalice, de parcă etica și moralitatea ar fi vreo invenție modernă. Dacă ar fi adevărat, e puțin probabil că am fi astăzi aici s-o mai susținem. Dacă n-am fi purtat în noi chemarea biologică fundamentală de a coopera cu semenii noștri, n-am fi supraviețuit ca specie. Dacă strămoșii noștri vânători ar fi fost într-adevăr niște tirani avari și neîndurători, împovărați cu „păcatul original”, povestea

succesului omenirii ar fi luat sfârșit demult. Singurul motiv pentru care încă avem doctrina păcatului original sădită în noi, într-o formă sau alta, este pentru că artificialitatea supertribului continuă să lucreze împotriva altruismului nostru biologic și are nevoie de tot ajutorul pe care-l poate obține.

Sunt conștient că unele autorități vor fi în total dezacord cu ceea ce tocmai am spus. Ele văd omul ca fiind înclinat din naștere spre a fi slab, lacom și imoral, având nevoie de control, prin impunerea unor coduri aspre, pentru a deveni puternic, binevoitor și bun, însă atunci când iau în derâdere conceptul de „sălbatic nobil” amestecă lucrurile. Ei subliniază că ignoranța și superstiția n-au avut nimic nobil, și în acest sens, au dreptate. Însă este numai o față a monedei. Cealaltă față se referă la comportamentul vânătorului timpuriu față de tovarășii săi. În acest caz, situația trebuie să fi fost alta. Compasiunea, bunătatea, ajutorul reciproc, o înclinație firească spre cooperare în cadrul tribului *trebuie* să fi fost modelul comportamental al primilor oameni, pentru a fi putut supraviețui în mediul aspru din vremea lor. Aceste reguli vechi de conduită au început să fie tensionate și să cedeze atunci când triburile au început să se mărească, devenind supertriburi. Abia atunci

a fost nevoie să fie impuse reguli și coduri artificiale de disciplină, pentru a reechilibra situația. Dacă acestea ar fi fost impuse la un nivel proporțional cu noile presiuni, totul ar fi fost bine; însă la începuturile civilizației, oamenii reușeau cu greu să atingă acest echilibru fragil. Au eșuat în mod repetat, cu consecințe fatale. Acum suntem mai experimentați, însă sistemul n-a fost niciodată perfecționat, deoarece, pe măsură ce supertriburile au crescut, problemele s-au reconfigurat.

Dați-mi voie să pun problema altfel. S-a spus adesea că „legea le interzice oamenilor să facă doar ceea ce îi îndeamnă instinctele să facă”. De aici rezultă că, din moment ce există legi împotriva hoției, crimei și violului, înseamnă că oamenii, prin natura lor, sunt hoți, criminali și violatori. Este oare aceasta o descriere corectă a omului ca specie biologic socială? Cumva, această imagine nu se potrivește cu imaginea zoologică a apariției speciei tribale. Din păcate, însă, se potrivește cu imaginea supertribului.

Hoția, probabil cea mai obișnuită infracțiune, este un exemplu bun. Un membru al unui supertrib se află sub presiune, suferind de toate stresurile și tensiunile condiției sociale artificiale în care trăiește. Cei mai mulți oameni din supertrib îi sunt străini; nu are nici o legătură

personală, tribală cu ei. Un hoț tipic nu va fura de la unul dintre camarazii lui. El nu încalcă vechiul cod biologic, tribal. În mintea sa, el își plasează victima totalmente în afara tribului său. Pentru a contracara acest lucru, a fost nevoie de impunerea unei legi supertribale. Relevant pentru acest exemplu este că uneori vorbim despre „onoare între hoți” și despre „codurile lumii interlope”. Acest lucru subliniază faptul că îi privim pe infractori ca aparținând unui pseudotrib separat și distinct în cadrul supertribului. În trecere, este interesant să explicăm pe scurt felul în care tratăm un infractor: îl închidem într-o comunitate separată, în care sunt doar infractori. Ca soluție pe termen scurt funcționează destul de bine, însă efectul pe termen lung este acela că îi întărește identitatea pseudotribală, în loc să i-o slăbească, ba chiar îl ajută să-și extindă contactele sociale pseudotribale.

Dacă medităm puțin la ideea că „legea le interzice oamenilor să facă doar ceea ce îi îndeamnă instinctele să facă”, am putea să o rescriem altfel: „legea le interzice oamenilor să facă doar ceea ce condițiile artificiale ale civilizației îi împing să facă”. Astfel, am putea vedea legea ca pe un mecanism de echilibrare, care contrabalansează aberațiile existenței supertribale și

ajută la menținerea, în condiții nenaturale, a formelor de conduită socială naturală pentru specia umană.

Totuși, aceasta este o simplificare extremă. Presupune perfecțiune din partea conducătorilor și legiuitorilor. Tiranii și despoții, pot, bineînțeles, să impună legi aspre și nerezonabile și să controleze populația într-o măsură mai mare decât ar justifica-o condițiile supertribale dominante. O conducere slabă poate impune un sistem legislativ căruia îi lipsește tăria de a ține laolaltă o populație supraaglomerată. Ambele sisteme sunt predispuse la dezastru sau declin.

Există și o altfel de lege, care nu prea are legătură cu discuția de mai sus, cu excepția că ajută la menținerea unității sociale. Este o „lege separatoare” care ajută la diferențierea unei culturi de alta. Asigură coeziunea unei societăți conferindu-i o identitate unică. Aceste legi au rol minor în tribunale. Ele sunt mai degrabă treaba religiilor și a cutumelor sociale. Funcția lor este de a amplifica iluzia apartenenței la un trib unitar, mai degrabă decât la un supertrib inconsistent. Criticile aduse dozei considerabile de arbitrar și nonsens sunt contracarate cu argumentul că aceste legi sunt tradiționale și trebuie respectate, nu puse la îndoială. Nici n-ar fi bine să fie puse la îndoială, deoarece, în esență, chiar *sunt*

arbitrare și de obicei fără sens. Valoarea lor constă tocmai în faptul că sunt împărtășite unanim și necondiționat de toți membrii societății. Când se pierde, unitatea comunității se pierde și ea puțin. Aceste legi iau multe forme: procedurile elaborate ale ceremoniilor sociale – căsătorii, înmormântări, sărbători, parade, festivaluri și altele; complexitatea normelor de etichetă, a manierelor și protocolului precum și a costumelor, a decorațiilor de pe uniforme, a ornamentelor și etalărilor.

Aceste aspecte au fost studiate în detaliu de etnologi și antropologi fascinați de marea lor diversitate. Principala funcție a acestor modele comportamentale a fost tocmai diversitatea, diferențierea unei culturi de alta. Însă, chiar dacă ne minunăm de varietatea lor, nu trebuie să scăpăm din vedere asemănările fundamentale dintre ele. Obiceiurile și costumele pot fi izbitor de diferite de la o cultură la alta *în detalii*, însă au aceeași funcție de bază și aceleași forme fundamentale. Dacă începem să facem o listă cu toate obiceiurile sociale ale unei culturi anume, putem găsi echivalentul acestora în aproape toate celelalte culturi. Diferă doar detaliile, dar uneori diferă atât de mult încât pot stârni îndoiala asupra faptului că avem de a face la bază cu același model social.

Să luăm un exemplu: în unele culturi, ceremonialul de doliu implică purtarea de haine negre; în altele, printr-un contrast absolut, hainele de doliu sunt albe. Mai departe, dacă extindem aria cercetărilor suficient de mult, aflăm că alte culturi folosesc albastru-închis, gri, galben sau o banală pânză de sac maro. Dacă ai crescut într-o cultură în care, încă din copilărie, ai asociat cu moartea și doliul una din aceste culori, să zicem negru, ar fi de neimaginat să porți într-un asemenea context culori ca galben sau albastru. Astfel, dacă ai descoperi să aceste culori *sunt* purtate ca doliu în alte culturi, reacția imediată ar fi să remarci cât de diferite sunt față de obiceiul practicat de tine. Tocmai aici este capcana atât de subtil întinsă de cerințele izolării culturale. Observația superficială legată de diferența majoră dintre culori ascunde adevărul fundamental: toate aceste culturi împărtășesc obiceiul unei „etalări” a doliului și toate implică purtarea unei costumații foarte diferite de hainele de zi cu zi.

La fel, atunci când un englez vizitează Spania, este surprins să vadă la începutul serii spațiile publice ale orașelor și satelor înțesate de oameni, toți plimbându-se înapoi și încolo, aparent fără nici un rost. Reacția sa imediată nu este să asocieze manifestarea străină cu familiarele

cocktail parties, ci mai degrabă să remarce uimit un fel de obicei local ciudat. Din nou, modelul social fundamental este același, însă detaliile sunt diferite.

Mai există și alte exemple asemănătoare; ele pot acoperi toate formele de activitate colectivă, principiul de bază fiind: cu cât o anumită ocazie este mai socială, cu atât detaliile din care se compune sunt mai variate, iar comportamentul indivizilor poate părea la prima vedere mai ciudat pentru alte culturi. Cele mai importante evenimente sociale, cum ar fi încoronările, funeraliile naționale, balurile, banchetele, sărbătorirea independenței, investițiile în funcții, marile evenimente sportive, paradele militare, festivalurile și picnicurile (sau echivalentele acestora) sunt situații în care legile separatoare sunt cele mai puternice. Ele diferă de la caz la caz, într-o mie de detalii mărunte, de care se ține cont cu strictețe, de parcă viața participanților ar depinde de ele. Bineînțeles, într-un fel, viața lor socială chiar depinde de aceste ritualuri, deoarece numai desfășurarea acestora în public poate întări și susține sentimentul lor de identitate socială, de apartenență la un grup cultural, iar cu cât ocazia este mai importantă, cu atât crește entuziasmul.

Acesta este un fapt pe care revoluționarii victorioși îl trec adesea cu vederea sau îl

subestimează. Atunci când reușesc să scape de vechile structuri ale puterii pe care ajunseseră să o deteste, sunt obligați să elimine de asemenea și vechile ceremonii care o însoțeau. Chiar dacă acele ritualuri se poate să nu fi avut de-a face în mod direct cu sistemul proaspăt răsturnat, amintesc de acesta prea mult și trebuie să dispară. Pot fi improvizate în grabă câteva reprezentatii pentru a le înlocui pe celelalte, însă este greu să inventezi ritualuri peste noapte. (E interesant faptul că succesul pe care l-a avut mișcarea creștină la începuturile ei a depins într-o măsură de preluarea multora din vechile ceremonii păgâne și de încorporarea lor, într-o formă deghezată, în propriile manifestări festive). Atunci când tot entuziasmul și răsturnările revoluției s-au terminat, se instalează pentru mulți o stare de nefericire, o nemulțumire post-revoluționară, cauzată, într-un fel ascuns, de senzația de pierdere a manifestărilor și ceremoniilor publice. Liderii revoluționari ar face bine să anticipeze această problemă. Adepții lor nu vor să scape din robia identității sociale, ci doar din cea a unei anumite identități sociale. Odată ce au rupt lanțurile acestei robii, vor avea nevoie de altele noi, iar în curând vor deveni nesatisfăcuți chiar și de sentimentul abstract de „libertate” – acestea sunt cerințele legilor separatoare.

De asemenea, și alte aspecte ale comportamentului social joacă rolul de forțe coezive. Unul dintre ele este limba. Avem tendința să vedem limbajul ca fiind exclusiv un mijloc de comunicare, însă este mai mult decât atât. Dacă n-ar fi fost așa, am fi vorbit toți aceeași limbă. Dacă facem o retrospectivă a istoriei supertriburilor, va fi ușor să vedem felul în care funcția anticomunicativă a limbajului a fost aproape la fel de importantă ca cea de comunicare. Mai mult decât orice alt obicei social, a impus enorme bariere între diverse grupuri. Mai mult decât orice altceva, a făcut ca un individ să se identifice cu un anumit supertrib, împiedicându-l să treacă într-un alt grup.

Odată cu creșterea și contopirea supertriburilor, și limbile locale s-au contopit sau au fost înglobate, iar numărul total de limbi ale lumii s-a redus. Însă, odată cu acest lucru, a apărut o tendință contrară: accentele și dialectele au căpătat o mai mare semnificație socială; au fost inventate argourile și jargoanele. Pe măsură ce membrii unui uriaș supertrib au încercat să-și întărească identitatea tribală prin formarea de subgrupuri, s-a dezvoltat un întreg spectru de „graiuri” în cadrul limbii principale, oficiale. Așa cum engleza și germana funcționează ca însemne ale identității și ca mecanisme de izolare între un

englez și un german, la fel, accentul unui englez din clasa superioară îl izolează pe acesta de un englez dintr-o clasă inferioară, și, în același fel, jargonul din chimie și cel din psihiatrie îi izolează pe chimiști de psihiatri. (Este trist că lumea academică, ce are un rol educativ și ar trebui să se dedice în primul rând comunicării, utilizează limbaje izolatoare pseudotribale la fel de extreme ca argoul infractorilor. Scuza invocată este că acest limbaj este indispensabil pentru precizia exprimării. Este adevărat până la un punct, însă acest punct este depășit foarte frecvent și ostentativ).

Jargonul poate deveni atât de specializat, încât aproape că se naște o nouă limbă. O caracteristică a expresiilor argotice este aceea că, odată ce s-au răspândit și au devenit un bun comun, sunt înlocuite cu noi termeni de către subgrupul care le-a dat naștere. Dacă sunt adoptate de întregul supertrib și intră în limba oficială, atunci și-au pierdut funcția originală. (Este puțin probabil să folosești același jargon ca părinții tăi când erau de vârsta ta, pentru, să zicem, o fată atrăgătoare, un polițist sau un act sexual. Însă folosești încă aceleași cuvinte oficiale). În cazuri extreme, un subgrup va adopta o limbă cu totul străină. De exemplu, la un moment dat, la curtea Rusiei se vorbea în franceză. În Marea Britanie, încă se

pot vedea urmele acestui tip de comportament, în restaurantele mai scumpe, unde meniurile sunt de obicei în franceză.

Religia a acționat în același fel ca și limbajul, întărind legăturile din cadrul grupului și slăbindu-le pe acelea dintre grupuri. Funcționează pe baza unei singure premise simple, aceea că există forțe puternice care lucrează mai presus de oamenii obișnuiți dintr-un grup, și că aceste forțe, acești superconducători sau zei, trebuie mulțumiți, îmbunați și ascultați fără obiecții. Faptul că nu sunt niciodată prin preajmă pentru a fi chestionați îi ajută să-și mențină poziția.

La început, puterile zeilor erau limitate și sferile lor de influență erau împărțite, însă odată ce supertriburile au crescut, ajungând la proporții incontrolabile, a fost nevoie de forțe coezive mai mari. Un guvern format din mici zei nu era suficient de puternic. Un supertrib uriaș avea nevoie de un singur zeu, atotputernic, atotștiutor și atotvăzător, iar dintre vechii candidați, acest tip de zeu a fost acela care a învins și a supraviețuit trecerii veacurilor. În culturile actuale mai mici și mai înapoiate, încă domnesc zeități mici, însă membrii tuturor culturilor majore s-au îndreptat spre un singur superzeu.

În ultimii ani, este ușor de observat că puterea religiei ca forță socială a început să scadă. Există

două explicații pentru acest lucru. În primul rând, a eșuat în îndeplinirea dublului rol de influență coezivă. Pe măsură ce populația a continuat să crească, vechile imperii au devenit incontrolabile și s-au destrămat în grupuri naționale. Noile supertriburi s-au zbatut să-și stabilească propriile identități, folosindu-se de toate mijloacele obișnuite. Însă multe dintre ele aveau acum aceeași religie. Acest lucru însemna că pentru ele, religia, cu toate că încă era o forță puternică, ce-i unea pe membrii unei națiuni, a eșuat în cealaltă funcție coezivă, nereușind să slăbească legăturile dintre națiuni. Astfel, a fost făcut un compromis, prin înființarea de secte în interiorul principalelor religii. Deși crearea de secte a resuscitat o parte din calitățile izolatoare ale ceremoniilor religioase și a ajutat la localizarea sau individualizarea acestora, aceasta a fost doar o soluție parțială.

Un al doilea motiv pentru scăderea puterii religiei este nivelul crescut al educației științifice la scară largă, însoțită de nevoia crescută a indivizilor de a *căuta* răspunsuri, mai degrabă decât tendința de acceptare orbească a dogmelor. Religia creștină, în particular, a suferit serioase eșecuri. Gândirea din ce în ce mai logică a oamenilor din supertriburile occidentale nu se putea să nu releve anumite aspecte izbitor de ilogice.

Probabil cel mai important dintre acestea este discrepanța dintre propovăduirea smereniei și a bunătății pe de o parte, iar, pe de altă parte, poadoabele și fastul cu care se înconjoară liderii bisericii, precum și puterea pe care o dețin.

Pe lângă legi, obiceiuri, limbă și religie, mai există o formă de forță coezivă care-i ține împreună pe membrii unui supertrib, mult mai violentă, și anume războiul. Ca să punem problema mai cinic, s-ar putea spune că nimic nu-l ajută mai mult pe un lider decât un război bine purtat. Este singura lui șansă de a fi un tiran și de a fi iubit pentru asta. Poate impune cele mai dure forme de control, poate trimite mii de oameni la moarte, și totuși să fie aclamat ca un mare protector. Nimic nu întărește mai bine legăturile din interiorul grupului ca o amenințare externă.

Faptul că certurile interne sunt suprimate de existența unui dușman comun nu a scăpat atenției conducătorilor de ieri și de azi. Dacă un supertrib supradimensionat începe să se destrame pe la încheieturi, problemele pot fi ușor rezolvate prin apariția unor EI puternici și ostili, care să ne unească într-un NOI compact. Este greu de spus cât de frecvent s-au folosit liderii de acest lucru pentru a manipula conflictele interne, însă chiar dacă mișcarea este intenționată sau nu, aproape întotdeauna apare reacția de coeziune.

Numai un conducător complet incapabil poate să dea greș. Bineînțeles, are nevoie de un dușman care să fie pictat în culori absolut abominabile, altfel s-ar putea să apară probleme. Ororile dezgustătoare ale războiului pot fi transformate în bătălii glorioase doar atunci când amenințarea externă este chiar serioasă sau poate fi făcută să pară astfel.

În ciuda atracției față de război pe care o nutresc conducătorii lipsiți de remușcări, există și un dezavantaj evident: una dintre tabere va pierde totul, și aceea poate fi a lui. Omul din supertrib poate fi recunoscător pentru acest neajuns nefericit.

Prin urmare, acestea sunt forțele coezive pe care se sprijină marile societăți urbane. Fiecare din ele și-a format propriul soi specializat de conducător: administratorul, judecătorul, politicianul, liderul social, marele preot, generalul. Pe vremuri era mai simplu, toți erau întruchipați de un singur împărat sau rege omnipotent, care era capabil să facă față întregului spectru de sarcini ale conducerii, însă, pe măsură ce timpul a trecut și grupurile s-au extins, conducerea reală a migrat către diverse sfere ce conțin indivizi excepționali.

În vremurile mai puțin îndepărtate, a devenit o practică frecventă implicarea populației în

alegerea unui nou lider. Acest mecanism politic a fost în sine o puternică forță coezivă, dându-le membrilor supretriburilor o senzație mai intensă de „apartenență” la grup și de a avea o oarecare influență asupra acestuia. Odată ce noul conducător a fost ales, devine repede evident că această influență este mai scăzută decât și-au imaginat, însă, în orice caz, în perioada alegerilor, comunitatea e traversată de un suflu de identitate socială.

Pentru a ajuta acest proces, sunt trimiși să participe la guvernarea teritoriului sublideri locali ai pseudotriburilor. În unele țări, acest obicei a rămas mai degrabă un act ritual, din moment ce reprezentanții „locali” nu sunt altceva decât profesioniști de import. Totuși, această denaturare este inevitabilă într-o comunitate atât de complexă ca un supertrib modern.

Năzuința de a guverna prin reprezentanți aleși este delicată și transparentă, cu toate că este greu de pus în practică. Se bazează pe întoarcerea parțială la „politica” sistemului tribal original, atunci când fiecare membru al tribului (sau cel puțin masculii adulți) avea un cuvânt de spus în conducerea societății. Într-un anumit sens, ei erau comuniști, punând accent pe împărțirea bunurilor, fără a insista prea mult pe protecția strictă a proprietății personale. Proprietatea

exista în aceeași măsură pentru a fi dăruită cât și pentru a fi păstrată. Însă, cum am spus mai sus, triburile erau mici și toată lumea cunoștea pe toată lumea. Probabil că își prețuiau posesiile individuale, însă ușile și lacătele erau lucruri rezervate viitorului. Odată ce triburile au devenit supertriburi impersonale, cu străini în cadrul lor, a devenit necesară protecția scrupuloasă a proprietății, având chiar un rol important în viața socială. Orice încercare a politicii de a ignora acest fapt poate întâmpina serioase dificultăți. Comunismul modern a început să își dea seama de acest lucru și, în consecință, a început deja să-și ajusteze sistemul.

De asemenea, au fost necesare și alte ajustări în toate cazurile în care se vroia reinstaurarea vechiului sistem tribal de „guvernare a oamenilor, prin oameni”. Pur și simplu supertriburile erau prea mari, iar problemele guvernării prea complexe, prea tehnice. Situația a impus adoptarea unui sistem de reprezentare și a unei clase profesionale de experți. Cât de mult se poate îndepărta acest lucru de „guvernarea poporului”, a fost demonstrat de curând în Anglia, unde s-a sugerat ca dezbaterile parlamentare să fie televizate. Astfel, grație științei moderne, populația putea juca cel puțin un rol mai intim în afacerile statului. Însă acest fapt ar fi interferat

cu atmosfera specializată, profesionistă, și a fost categoric respins. Cam asta a fost guvernarea poporului. Însă nu este deloc surprinzător. Să conduci un supertrib este ca și cum ai încerca să ții în echilibru un elefant pe o sârmă. Se pare că cea mai bună soluție la care poate spera un sistem politic modern constă în utilizarea metodelor de dreapta pentru a implementa politici de stânga. (Drept urmare, aceasta este strategia aplicată în prezent, atât în Vest cât și în Est). Este un obiectiv greu de realizat și cere o mare finețe profesională, ca să nu mai vorbim de diplomație. Dacă politicienii moderni sunt adesea luați în batjocură și satirizați, este pentru că prea mulți oameni le înțeleg adesea șiretlicurile. Însă, având în vedere mărimea supertriburilor actuale, se pare că nu avem alternativă.

Deoarece supertriburile moderne se dovedesc a fi de necontrolat în multe privințe, a existat o puternică tendință a lor de a se fragmenta. Am menționat deja modurile în care pseudotriburi specializate se cristalizează în cadrul organismului principal, sub formă de grupuri sociale, caste, grupuri profesionale, academice, sportive și așa mai departe, oferindu-i astfel individului urban diverse forme de identitate tribală. Aceste grupuri sunt îndeajuns de satisfăcute în cadrul comunității principale, însă apar, destul de des,

rupturi mult mai drastice. Imperiile se destramă în țări independente; statele se împart în regiuni autonome. În ciuda mai bune comunicări, a obiectivelor și politicilor comune, procesul de fragmentare continuă. Alianțele pot fi repede înjghebate sub presiunea coezivă a războiului, însă, în vremuri de pace, la ordinea zilei sunt separările și diviziunile. Atunci când grupuri separatiste se zbat să-și formeze o identitate locală, înseamnă că pur și simplu forțele coezive ale supertribului din care au făcut parte nu au fost suficient de puternice sau de interesante pentru a le ține împreună.

Visul unui supertrib global și pașnic este spulberat în mod repetat. Se pare că numai o amenințare extraterestră ar putea oferi forța necesară unirii – și atunci doar temporar. Rămâne de văzut dacă vreodată, în viitor, ingeniozitatea omului va introduce un nou factor în activitatea sa socială, care să rezolve această problemă. Pentru moment, se pare că nu prea sunt șanse.

Recent, au existat multe discuții referitoare la modul în care mass-media modernă, de exemplu televiziunea, „micșorează” suprafața socială a lumii, creând un telesat global. S-a sugerat că această tendință ajută mișcarea spre o veritabilă comunitate internațională. Din păcate, acesta este doar un mit, din unicul motiv că televiziunea,

spre deosebire de o relație personală, este un sistem *unidirecțional*. Pot să-l ascult și pot ajunge să-l cunosc pe un om prin intermediul televizorului, însă el nu mă poate auzi și nu mă poate cunoaște. Este adevărat, pot să aflu ce gândește și ce face, și acesta este un mare avantaj, care-mi lărgeste spectrul de informații sociale, însă nu poate înlocui relațiile reciproce din contactele sociale autentice.

Chiar dacă în anii ce vin tehnicile de comunicare în masă ar evolua surprinzător, într-un mod de neimaginat în momentul de față, acestea vor fi mereu restrânse de limitările biosociale ale speciei noastre. Noi nu suntem echipați, precum termitelile, să devenim membri benevoli ai unei vaste comunități. La bază, suntem, și probabil vom rămâne întotdeauna, niște simple animale tribale. Totuși, în ciuda acestui fapt, și în ciuda fragmentărilor spasmodice care apar frecvent pe glob, suntem nevoiți să acceptăm că tendința majoră este aceea de a menține nivelurile supertribale. În timp ce într-o parte a lumii grupurile se divid, în altă parte se unesc. Dacă situația este la fel de instabilă astăzi cum a fost de secole, atunci de ce insistăm? Dacă este așa de periculos, de ce continuăm?

Este mult mai mult decât un simplu joc internațional al puterii. Obținerea de satisfacții din a

fi aruncat în haosul urban al unui supertrib este o proprietate intrinsecă, biologică, a animalului uman. Această calitate este reprezentată de curiozitatea nesăţioasă a omului, inventivitatea sa, supleţea lui intelectuală. Se pare că tumultul urban îi stimulează această calitate. Aşa cum păsările de mare ce formează colonii pentru a depune ouă sunt stimulate reproductiv de concentrarea în comunităţi mari, la fel este stimulat intelectual animalul uman prin concentrarea în comunităţi urbane dense. Acestea sunt pepinierele ideilor. Aceasta este partea onorabilă a poveştii. Ea face ca sistemul să meargă mai departe, în ciuda dezavantajelor.

Am aruncat o privire asupra unora dintre aceste dezavantaje, la scară socială, însă ele există de asemenea şi la nivel personal. Indivizii care trăiesc într-un complex urban uriaş suferă de o multitudine de stresuri şi tensiuni: zgomot, aer poluat, sedentarism, lipsă de spaţiu, supraaglomerare, suprastimulare şi, paradoxal, unii dintre ei, de izolare şi plictiseală.

Aţi putea să credeţi că preţul pe care-l plăteşte omul supertribal este prea mare; că ar fi de preferat mai degrabă o viaţă liniştită, paşnică, contemplativă. Şi el crede la fel, bineînţeles, însă rareori face ceva în acest sens, ca şi în cazul exerciţiului fizic pe care-l tot amână. În cel mai

bun caz se mută în suburbii. Acolo își poate crea o atmosferă pseudotribală, departe de stresul orașului, însă, când se face luni dimineața, se aruncă din nou în iureș. Ar putea să se mute, însă ar pierde excitația, emoția neovânătorului care se pregătește pentru cea mai mare captură, pe cel mai mare și cel mai bun teren de vânătoare pe care mediul său i-l poate oferi.

Pornind de la această idee, ne-am putea aștepta ca fiecare oraș mare să fie un infern clocoțitor de noutate și inventivitate. În comparație cu un sat, se pare că așa este, însă el se află încă departe de a-și atinge limitele exploratorii. Aceasta se întâmplă deoarece există un conflict fundamental între forțele coezive și cele inventive ale societății. Unele tind să țină lucrurile la locul lor, celelalte se zbat pentru noi progrese și, inevitabil, pentru respingerea vechilor obiceiuri repetitive și statice. Așa cum există un conflict între competiție și cooperare, există și o luptă între conformare și inovație. Inovația continuă are o șansă reală doar în oraș. Doar orașul este suficient de puternic și de sigur, în conformismul lui așezat, pentru a tolera forțele disruptive ale originalității și creativității revoluționare. Săbiile ascuțite ale iconoclastiei sunt doar niște înțepături de ac în carnea uriașului, care-l gădilă plăcut,

împiedicându-l să adoarmă și îndemnându-l să treacă la acțiune.

Așadar, această emoție exploratoare, cu ajutorul forțelor coezive pe care le-am descris mai devreme, este ceea ce-i ține pe foarte mulți orășeni moderni închiși voluntar în cuștile lor din grădina zoologică umană. Euforia și provocările traiului în supertrib sunt atât de intense, încât, cu puțin ajutor, pot depăși uriașele pericole și dezavantaje. Însă cum se pot compara aceste neajunsuri cu acelea dintr-o adevărată grădină zoologică?

Animalul de la zoo se află fie într-o detenție solitară, fie într-un grup social deformat anormal. În jurul lui, în alte cuști, poate vedea sau auzi alte animale, însă nu poate avea nici un contact adevărat cu ele. În mod ironic, condițiile sociale ale vieții urbane pot funcționa cam în același fel. Singurătatea orașului este un pericol binecunoscut. Este ușor să te pierzi în marea mulțime impersonală. Este ușor ca grupurile familiale și legăturile tribale personale să se deformeze, să dispară sau să se fragmenteze. Într-un sat, toți vecinii sunt prieteni sau, în cel mai rău caz, dușmani; nu pot fi necunoscuți. Într-un oraș mare, mulți oameni nici măcar nu știu cum îi cheamă pe vecinii lor.

Această depersonalizare ajută la susținerea rebelilor și a inovatorilor, care, într-o comunitate

mai mică, tribală, ar fi supuși unor forțe coezive superioare. S-ar plafona sub presiunea conformismului. Însă, în același timp, paradoxul izolării sociale din orașul fremătând poate aduce foarte mult stres și suferință pentru mulți dintre ocupanții grădinii zoologice umane.

Pe lângă izolarea personală, intervine și presiunea directă a aglomerării fizice. Fiecare specie animală a evoluat pentru a exista în cadrul unui anumit spațiu vital. Atât în cazul animalelor, cât și al oamenilor din zoo, acest spațiu este mult restrâns, iar urmările pot fi serioase. Ne gândim la claustrofobie ca la un răspuns anormal. În formele ei extreme chiar este, însă de o formă mai ușoară, mai greu de identificat, suferă toți orașenii. Se fac încercări neînsemnate pentru a corecta această problemă. Secțiuni separate ale orașului sunt rezervate, ca acțiuni simbolice, pentru a oferi spații deschise – mici bucățele de „mediu natural”, numite parcuri. La origine, parcurile erau terenuri de vânatoare, populate cu cerbi și alte specii, unde bogătașii supertriburilor puteau să retrăiască vechile pomiri de vânători; în parcurile moderne însă, au mai rămas doar plantele.

În termeni de spațiu, parcurile din orașe sunt niște glume. Ar trebui să acopere mii de kilometri pătrați ca să ofere un spațiu de plimbare cu adevărat natural pentru uriașa populație urbană

căreia i se adresează. Cel mai bun lucru pe care l-am putea spune este că-i mai bine decât nimic.

Alternativa pentru orășenii care caută spațiu este să facă mici ieșiri la țară, și acest lucru îl fac cu multă hotărâre. Pleacă la fiecare sfârșit de săptămână cu mașinile, bară la bară, și tot așa se întorc. Însă, fără îndoială, s-au plimbat – au patrulet un teritoriu mai larg – și, făcând acest lucru, ei continuă lupta cu înghesuiala nefirească a orașului. Chiar dacă drumurile aglomerate ale supertriburilor moderne au transformat aceste ieșiri într-un fel de ritual, este preferabil decât să te dai bătut. Situația este încă și mai rea pentru animalele unei grădini zoologice. Versiunea lor de a circula bară la bară este să umble nehotărâte înapoi și încolo în interiorul cuștii. Însă nici ele nu se dau bătute. Ar trebui să fim recunoscători că noi putem face mai mult decât să ne plimbăm de colo până colo prin sufragerie.

Acum că am identificat cursul evenimentelor care ne-au condus la condiția socială actuală, putem începe să examinăm mai în detaliu diversele căi prin care comportamentul nostru a reușit să se adapteze la viața de la zoo sau, în unele cazuri, felul în care a eșuat dramatic.

Statut și superstatut

În interiorul oricărui grup organizat de mamifere, indiferent cât de cooperant, va exista întotdeauna o luptă pentru dominare. Odată ce se înscrie în această luptă, fiecare individ adult capătă un anumit rang social, care-i conferă o poziție sau un statut în ierarhia grupului. Situația nu rămâne niciodată stabilă prea mult timp, în principal deoarece competitorii pentru statut îmbătrânesc. Atunci când stăpânii sau „masculii alfa” devin senili, suveranitatea le este pusă la îndoială și sunt sabotăți de subordonații lor imediați. Atunci are loc o nouă luptă pentru dominație, deoarece toată lumea va mai urca puțin pe scara socială. La baza acestei ierarhii există membrii mai tineri ai grupului, care se maturizează rapid, menținând presiunea de jos în sus. În plus, unii membri ai grupului pot fi loviți brusc de boli sau moarte accidentală, lăsând astfel spații libere în ierarhie, care trebuie repede ocupate.

Rezultatul general este o stare constantă de *tensiune a relațiilor pentru statut*. În condiții naturale, această tensiune se păstrează în limite tolerabile, datorită dimensiunilor limitate ale grupurilor sociale. Dacă însă, în condițiile artificiale ale captivității, grupul devine prea mare, sau spațiul disponibil este prea mic, atunci apare concurența neloială, lupta pentru dominare devine necontrolată, iar liderii haitelor, coloniilor sau triburilor sunt supuși unei presiuni imense. Când se întâmplă acest lucru, de obicei, indivizii cei mai slabi ai grupului sunt hărțuiți până la moarte, odată ce limitele restrictive ale etalării și contraetalării puterii degenerază în violență sângeroasă.

Mai sunt și alte repercusiuni. Se pierde atât de mult timp pentru a regla relațiile ierarhice anormal de complexe, încât alte aspecte ale vieții sociale, cum ar fi grija față de pui, devin serios și periculos neglijate.

Dacă disputele pentru dominație creează dificultăți animalelor de la zoo, a căror densitate este moderată, atunci este evident că dilema va fi mult mai mare pentru vastele supertriburi hipertrofiate ale grădinii zoologice umane. Caracteristica principală a luptei pentru statut în natură este aceea că se bazează pe relațiile *personale* ale indivizilor dintr-un grup social. Prin

comparație, pentru oamenii din triburile inițiale problema dominării era rezolvată simplu, însă atunci când triburile au evoluat în supertriburi, iar relațiile dintre indivizi au devenit din ce în ce mai impersonale, problema statutului s-a extins rapid, devenind coșmarul numit superstatut.

Înainte de a examina delicata sferă a vieții urbane, este util să aruncăm o privire asupra legilor fundamentale care guvernează lupta pentru dominare. Cea mai bună cale este de a supraveghea câmpul de luptă din punctul de vedere al animalului dominant.

Dacă vrei să-ți conduci grupul și să-ți păstrezi cu succes poziția dominantă, trebuie să respecti zece reguli de aur. Acestea se aplică tuturor liderilor, de la babuini până la președinți și prim-miniștri moderni. Cele zece porunci ale dominației sunt următoarele:

1. *Trebuie să-ți etalezi clar însemnele, posturile și gesturile dominației.*

Pentru un babuin, asta înseamnă o blană bogată, lucioasă, bine îngrijită; o postură calmă și relaxată, atunci când nu este angajat în dispute; un mers domol și hotărât atunci când intră în acțiune. Nu trebuie să fie nici un semn vizibil de anxietate, nehotărâre și ezitare.

Cu mici modificări superficiale, același lucru este valabil pentru liderul uman. Blana luxuriantă devine costumul de conducător, bogat și elaborat, evident superior celor ale subordonaților. Abordează posturi unice pentru rolul său dominant. Atunci când se odihnește, se poate întinde sau așeza, pe când ceilalți trebuie să stea în picioare până când li se dă permisiunea de a face la fel. Acest lucru este de asemenea tipic pentru babuinul dominant, care se poate întinde leneș, în timp ce subordonații lui anxioși stau în preajmă având posturi mult mai vigilente. Lucrurile se schimbă odată ce liderul intră agresiv în acțiune și începe să se afirme. Atunci, fie el babuin sau prinz, trebuie să se ridice într-o poziție mai impresionantă decât cea a subordonaților. Trebuie să se ridice deasupra lor la propriu, adaptându-și postura fizică la statutul psihologic. Pentru șeful babuin, este mai ușor: o maimuță dominantă este aproape întotdeauna mai mare decât supușii ei. Nu trebuie decât să stea dreaptă, iar dimensiunile mai mari ale corpului fac restul. Situația este intensificată de frica și umilința subordonaților mai temători. Pentru liderul uman, s-ar putea să fie nevoie de un ajutor suplimentar. El își poate mări dimensiunile prin purtarea unor mantii largi sau a unor pălării înalte. Poate deveni mai înalt dacă se urcă pe un tron, o platformă, un animal sau un

vehicul de orice fel sau dacă este purtat pe sus de către servitori. Umiliința babuinilor mai slabi este stilizată în diverse feluri: subordonații umani își micșorează înălțimea prin plecăciuni, reverențe, îngenuncheri, salamalecuri sau prosternări.

Ingeniozitatea speciei noastre îi permite liderului uman să profite de ambele situații. Stând pe tron, pe o platformă înălțată, el se poate bucura în același timp de poziția relaxată a dominatorului pasiv și de înălțimea poziției unui dominator activ, asigurându-se astfel de etalarea unei posturi de două ori mai puternice.

Respectabilele etalări de șefie pe care animalul uman le împărtășește cu babuinul se fac încă simțite astăzi, în multe forme. Pot fi văzute în forma lor cea mai primitivă și evidentă la generali, judecători, mari preoți, monarhi. Aceste manifestări tind să fie limitate doar la ocazii speciale, spre deosebire de trecut, însă atunci când au loc, sunt la fel de ostentative ca oricând. Nici măcar cei mai învățați savanți nu sunt imuni la pompa și găteala pe care le pretind ocaziile lor mai ceremonioase.

Acolo unde împărații le-au făcut loc președintilor și prim-ministrilor aleși, etalarea dominației personale a devenit totuși mai puțin fățișă. A avut loc o schimbare de accent în ce privește rolul de conducător. Liderul de tip nou este un

servitor al poporului, ce se întâmplă să fie dominant, mai degrabă decât un dominator al poporului, pe care-l slujește. El subliniază acceptarea acestei situații prin purtarea unor costume monotone, însă nu este decât un șiretlic. Este o necinste mărunță pe care și-o poate permite pentru a părea „un om din popor”, însă nu îndrăznește să meargă prea departe, pentru că, înainte să-și dea seama, poate deveni din nou un om din popor. Așadar, el trebuie să-și etaleze dominația pe alte căi, mai ascunse. Nu este greu, deoarece are la dispoziție toată complexitatea mediului urban modern. Pierderea grandorii hainelor poate fi compensată prin caracteristicile elaborate și unice ale camerelor din care conduce și ale clădirilor în care trăiește și lucrează. Își poate păstra atitudinea ostentativă prin felul în care călătorește, cu coloane de mașini, motociclete însoțitoare și avioane personale. El poate continua să se înconjoare de un grup extins de „subordonați profesionali” – ajutoare, secretari, servitori, asistenți personali, gărzi de corp, însoțitori și tot restul –, a căror treabă este mai mult să fie văzuți că îi sunt servili, întărindu-i astfel imaginea de superioritate socială. Posturile, mișcările și gesturile dominante pot să rămână neschimbate. Deoarece semnalele de putere pe care le transmit sunt fundamentale pentru specia umană, acestea sunt acceptate inconștient și pot

astfel scăpa restricțiilor. Mișcările și gesturile sale sunt calme și relaxate sau hotărâte și calculate. (Când ați văzut ultima dată un președinte sau un prim-ministru alergând, cu excepția momentelor în care face exerciții fizice?). În timpul conversațiilor își folosește ochii ca pe niște arme, fixându-i cu privirea pe subordonați în momentele în care aceștia își apleacă politicos ochii și întorcându-și capul în momentele în care subordonații îl privesc cu atenție. Nu este repezit, nu are ticuri, nu se foiește și nu șovăie. Acestea sunt reacții caracteristice subordonaților. Dacă liderul are astfel de reacții, înseamnă că are probleme serioase în a-și asuma rolul de membru dominant al grupului.

2. În momente de competiție activă, trebuie să-ți ameninți subordonații cu agresivitate.

La cel mai mic semn de concurență din partea unui babuin subordonat, liderul grupului răspunde imediat cu o etalare impresionantă a comportamentului de amenințare. Există o gamă largă de manifestări de amenințare, de la acelea motivate de agresivitatea puternică și de un pic de frică, la cele motivate de frica intensă, la care se adaugă un strop de agresivitate. Cele din urmă – „amenințările speriate” ale indivizilor slabi, dar ostili – nu sunt manifestate niciodată de un

animal dominant, decât dacă statutul lui dominant este în declin. Atunci când poziția sa este sigură, etalează doar cele mai agresive manifestări de amenințare. Poate fi atât de sigur pe el încât tot ce trebuie să facă este să dea de înțeles că este pe cale să amenințe, fără să se deranjeze să treacă la acțiune. O scurtă tresărire a capului său masiv înspre subordonatul neascultător poate fi un gest suficient pentru a-l supune. Aceste acțiuni sunt numite „manifestări ale intenției” și funcționează exact în același fel la oameni. Un conducător uman puternic, iritat de acțiunile unui subordonat, are nevoie doar să-și miște capul în direcția acestuia și să-l fixeze cu o privire aspră pentru a-și impune superioritatea cu succes. Dacă mai are nevoie să ridice vocea sau să repete un ordin, dominația sa este ușor nesigură, iar în eventualitatea recăpătării controlului, trebuie să-și restabilească statutul prin administrarea unei muștrări sau a unei pedepse simbolice.

Gestul de a ridica vocea sau de a răzni nu este un gest de slăbiciune al unui lider decât atunci când apare ca reacție la o amenințare imediată. De asemenea, poate fi utilizat de către un conducător puternic în mod spontan sau intenționat, ca un mecanism general de reafirmare a autorității. Un babuin dominant se poate comporta în același fel, atacându-și brusc subordonații și terorizându-i, pentru a le reaminti cine e șeful.

Astfel, el câștigă câteva puncte în fața lor, ceea ce-i permite să se impună apoi mult mai ușor, doar cu un gest al capului. Conducătorii umani recurg la această strategie din timp în timp, dând decrete severe, efectuând inspecții-fulger sau ținând discursuri energice. Dacă ești șef, este periculos să treacă prea mult timp fără a fi auzit, văzut sau fără a-ți face simțită prezența. Dacă circumstanțele nu justifică o demonstrație de forță, atunci ele trebuie inventate. Nu este suficient să deții puterea, trebuie să se și vadă că o deții. Aceasta este valoarea manifestărilor spontane de amenințare.

3. *În momentele de provocare fizică, tu (sau delegații tăi) trebuie să fii capabil să-i supui cu forța pe subordonați.*

Dacă o manifestare de amenințare eșuează, trebuie urmată de un atac fizic. Dacă ești babuin-șef, este o acțiune periculoasă, din două motive. În primul rând, chiar și învingătorul poate fi rănit în urma unei lupte, iar o rană poate avea consecințe mai grave pentru un animal dominant decât pentru un subordonat – va fi mai puțin intimidant pentru următorul atacator. În al doilea rând, babuinul-șef este întotdeauna depășit numeric de către subordonați, iar dacă aceștia depășesc măsura, își pot uni eforturile pentru a-l învinge. Acestea sunt cele două

aspecte care îl determină pe un individ dominant să aleagă amenințarea mai degrabă decât atacul propriu-zis.

Liderul uman poate evita într-o anumită măsură acest lucru apelând la o clasă specială de „represori”. Aceștia, militarii sau polițiștii, sunt așa de specializați, de buni profesioniști, încât doar o revoltă generală a populației ar fi suficient de puternică pentru a-i învinge. În situații extreme, un despot va utiliza o clasă și mai specializată de represori (cum este poliția secretă), a cărei treabă este aceea de a înăbuși atacurile represorilor obișnuiți în cazul în care aceștia îi scapă din mână. Prin manipulare și administrare inteligentă, este posibil de condus un sistem agresiv de acest gen, în așa fel încât doar liderul să dețină suficiente informații despre ce se întâmplă pentru a putea controla situația. Dacă nu primesc ordine de sus, toți ceilalți se află într-o stare de confuzie și, astfel, despotul modern îi poate ține în frâu și, poate domina eficient.

4. *Dacă într-o dispută este nevoie mai mult de minte decât de mușchi, trebuie să dai dovadă de mai multă inteligență decât subordonații tăi.*

Șeful babuin trebuie să fie viclean, ager și inteligent, dar și puternic și agresiv. Evident,

aceste caracteristici sunt și mai importante pentru un lider uman. În situațiile în care puterea se moștenește, individul incapabil este repede de-tronat sau devine un simplu figurant și o marionetă a adevăraților conducători.

Astăzi, problemele sunt atât de complexe, încât liderul modern este obligat să se înconjoare de specialiști intelectuali, însă cu toate acestea, nu se poate să nu fie un om ager la minte. El este acela care ia ultimele decizii și trebuie să le ia prompt și sigur, fără șovăială. Aceasta este o calitate de importanță vitală pentru un conducător, fiind mai bine să iei o decizie clară și fără ezitare, decât o decizie „corectă”. Mulți lideri puternici au supraviețuit unor hotărâri greșite, însă luate cu stil și vigoare, dar puțini au supraviețuit unui comportament ezitant, nehotărât. În acest caz, regula de aur a conducerii, care într-o epocă rațională este greu de acceptat, este aceea că de fapt contează *cum* faci ceva, mai degrabă decât *ce* faci. Trist, dar adevărat: un lider care face lucruri greșite, însă în felul care trebuie, va avea parte, până la un punct, de mai multă loialitate și succes decât un lider care face ceea ce e bine, însă într-un mod neadecvat. Progresul civilizației a suferit în repetate rânduri din acest motiv. Cu adevărat norocoasă este societatea al cărei lider face ce trebuie și în același

timp se supune celor zece reguli de aur ale domnării; norocoasă – și, de asemenea, rar întâlnită. Am putea spune că între sistemele foarte bune de conducere și politicile aberante există o relație nefastă și nu neapărat întâmplătoare.

Se pare că unul dintre blestemele uriașei complexități a condiției supertribale este acela că, pe baze raționale, sunt aproape imposibil de luat decizii clare și precise în problemele majore. Datele disponibile sunt atât de complicate și de diverse, și adesea atât de contradictorii, încât orice decizie rezonabilă, rațională, este supusă unei nefericite ezitări. Puternicul conducător supertribal nu se poate bucura de luxul reținerii ponderate și de „examinarea ulterioară a datelor”, atât de caracteristice marilor savanți. Natura biologică a rolului său de animal dominant îl forțează să ia decizii-fulger sau să-și piardă credibilitatea.

Pericolul este evident: condițiile îi favorizează inevitabil ca mari lideri mai degrabă pe indivizii anormali, înflăcărați de un fel de fanatism obsesiv, pragătiți să taie în carne vie în masa de elemente contradictorii pe care i le scot în cale condițiile de supertrib. Aceasta este o parte din prețul pe care simplul om tribal trebuie să-l plătească pentru că a devenit membru al unui supertrib artificial. Singura soluție este găsirea unei minți strălucitoare, raționale, echilibrate,

profunde, găzduite de o personalitate fermecătoare, înflăcărată, încrezătoare și pitorească. Este contradictoriu? Da. Imposibil? Poate; însă o rază de speranță e dată de însăși mărimea uriașă a supertribului, care, deși provoacă toate necazurile, oferă de asemenea milioane de posibili candidați.

5. Trebuie să suprimi certurile care se iscă între subordonații tăi.

Dacă un babuin-șef observă o gâlceavă ce tulbură liniștea, este foarte probabil să intervină pentru a o potoli, chiar dacă nu reprezintă în nici un fel o amenințare directă pentru el. Aceasta îi oferă încă o ocazie de a-și demonstra statutul dominant și în același timp păstrează ordinea în interiorul grupului. Intervențiile de acest fel din partea animalului dominant sunt îndreptate cu precădere asupra tinerilor certăreți, ajutându-l să sădească în ei încă de la o vârstă fragedă ideea prezenței unui lider puternic printre ei.

Pentru conducătorul uman, echivalentul acestui comportament este reprezentat de controlul și administrația legilor din grupul lui. Cârmuitorii supertriburilor mai timpurii și mai mici, erau mult mai activi în acest sens, însă, în timpurile moderne, se observă o delegare din ce în ce mai marcată a acestor îndatoriri, din cauza presiunilor crescânde ale altor sarcini, ce privesc

mai direct statutul liderului. Cu toate acestea, o comunitate certăreată este ineficientă și trebuie păstrat un anumit nivel al controlului și al influenței.

6. *Trebuie să-ți recompensezi subordonații imediați, permițându-le să se bucure de beneficiile rangurilor lor înalte.*

Cu toate că sunt cei mai aprigi rivali ai șefului, babuinii subdominanți îi sunt de asemenea de mare ajutor în cazul unor amenințări externe. În plus, dacă sunt prea sever reprimăți, aceștia se pot uni împotriva lui și-l pot detrona. Ca atare, ei se bucură de privilegii pe care membrii mai slabi ai grupului nu le pot împărtăși. Au mai multă libertate de acțiune și au voie să stea mai aproape de animalul dominant decât le este permis masculilor tineri.

Orice lider uman care omite această regulă nu va întârzia să se afle în dificultate. Comparativ cu echivalentul său babuin, are nevoie de mai mult ajutor din partea subdominanților lui, iar pericolul unei „revolte de palat” este mult mai mare. Mult mai multe lucruri se pot petrece pe la spatele lui. Sistemul de recompensare a subdominanților cere mare iscusință. O recompensă prost aleasă poate conferi prea multă putere unui rival serios. Problema este că un adevărat lider

nu se poate bucura de prietenie adevărată. Adevărata prietenie poate fi deplin exprimată doar între indivizi care au cam același statut. Bineînțeles, o prietenie parțială poate apărea între un individ dominant și un subordonat, la orice nivel, însă întotdeauna va fi tulburată de diferența de rang. Nu contează cât de bine intenționați sunt partenerii într-o astfel de prietenie, amabilitățile și lingușirile vor arunca inevitabil nori asupra relației. Liderul, fiind în vârful piramidei sociale, este, la propriu, permanent lipsit de prieteni; iar prietenii lui parțiali sunt poate mai parțiali decât îi place să creadă. Cum am spus mai sus, împărțirea favorurilor necesită o mână iscusită.

7. Trebuie să-i protejezi pe membrii mai slabi ai grupului de persecuții nejustificate.

Femelele cu pui au tendința să se adune în jurul masculului babuin dominant. El răspunde cu o agresiune sălbatică oricărui atac împotriva femelelor sau puilor lipsiți de apărare. Apărându-i pe cei slabi, el asigură supraviețuirea viitorilor adulți ai grupului. Liderii umani și-au extins treptat protecția asupra celor slabi prin includerea bătrânilor, a bolnavilor și a infirmilor. Acest lucru s-a întâmplat deoarece conducătorii eficienți, pe lângă protecția copiilor, care într-o zi vor îngroșa rândurile adeptilor, au nevoie și să

reducă grijile adulților activi, care se simt amenințați de îmbătrânire, îmbolnăvire subită sau infirmitate. În cazul majorității oamenilor, nevoia de a veni în ajutorul celor slabi este o trăsătură firească a naturii lor biologice cooperative. Pentru conducători însă, este de asemenea o metodă de a-i face pe oameni să lucreze mai eficient, luându-le o mare piatră de pe inimă.

8. Trebuie să iei decizii cu privire la activitatea socială a grupului tău.

Atunci când șeful babuin hotărăște să se deplaseze, întregul grup se deplasează. Când se odihnește, tot grupul se odihnește. Când se hrănește, se hrănește și grupul. Liderul unui supertrib uman, a pierdut, bineînțeles, acest tip de control total; totuși, el poate juca un rol vital și încuraja grupul către unele direcții mai abstracte. Poate stimula știința sau poate pune accent pe dezvoltarea militară. Ca și în cazul celorlalte reguli de aur ale conducerii, este important pentru el să o aplice și pe aceasta, chiar dacă nu este neapărat nevoie. Chiar dacă o societate se află pe un drum clar și satisfăcător, este vital pentru lider să schimbe acest curs în anumite aspecte, pentru a-și face simțită prezența. Nu este de ajuns să schimbe ceva pur și simplu ca o reacție la ce nu merge bine, trebuie să insiste

asupra unor noi linii de dezvoltare, în mod spontan, din proprie voință, altfel va fi considerat slab și tern. Dacă nu are deja preferințe și entuziasm, atunci trebuie să le inventeze. Dacă oamenii observă că liderul pare să aibă convingeri puternice în unele privințe, atunci va fi luat și mai în serios în *toate* privințele. Se pare că mulți conducători moderni uită acest aspect, iar „platformele” lor politice sunt lipsite de originalitate. Dacă înving în lupta pentru putere, aceasta nu se datorează faptului că sunt mai de încredere decât rivalii lor, ci pur și simplu pentru că sunt mai puțin descurajați.

9. *Din când în când, trebuie să-i liniștești pe subordonații de la baza ierarhiei.*

Dacă un babuin dominant vrea să se apropie pașnic de un subordonat, poate avea dificultăți, deoarece, inevitabil, prezența lui este amenințătoare. Poate depăși această problemă prin adoptarea unor manifestări de liniștire. Acestea constau într-o apropiere ușoară, fără mișcări bruște sau agresive, însoțită de expresii faciale (numite plescăit din buze) tipice subordonaților prietenoși. Toate acestea ajută la calmarea animalului mai slab, permițându-i celui dominant să se apropie.

Liderii umani, care de obicei pot fi duri și rigizi cu subordonații lor imediați, adoptă frecvent o atitudine de supunere prietenoasă atunci când intră în contact cu subordonații cei mai umili. Acestora le oferă o fațadă de curtoazie exagerată, zâmbesc, își flutură brațele, strâng mâinile interminabil și chiar mângâie copiii. Însă zâmbetele li se șterg rapid de pe față, odată ce le întorc spatele și revin în lumea nemiloasă a puterii.

10. *Trebuie să iei inițiativă pentru respingerea amenințărilor sau a atacurilor ce vin din afara grupului.*

În fața atacului unui inamic extern, babuinul dominant va fi întotdeauna în linia întâi a apărării. El are rolul principal de protector al grupului. Pentru babuin, dușmanul este de obicei un animal periculos din altă specie, însă pentru liderul uman, inamicul ia forma unui grup rival din aceeași specie. În momente de amenințare, capacitatea lui de conducător este pusă la grea încercare, însă într-un anumit sens, mai puțin grea decât în vreme de pace. Amenințarea externă, după cum am subliniat în capitolul anterior, are un efect de coeziune atât de puternic asupra membrilor grupului, încât sarcina liderului este în multe privințe ușurată. Cu cât este

mai îndrăzneț și mai cutezător, cu atât mai pasional pare că apără grupul, care, luat de valul emoției, nu-i pune la îndoială nici o clipă acțiunile (așa cum ar face pe timp de pace), indiferent cât de nesocotite ar fi. Purtat de valul de entuziasm grotesc pe care-l aduce cu sine războiul, un lider puternic ajunge să se impună. El îi poate convinge cu cea mai mare ușurință pe membrii grupului său, oricât de puternic motivați ar fi în a considera uciderea unui seamăn drept cea mai odioasă crimă, să o comită ca pe un act de onoare și eroism. Nu prea are cum să facă un pas greșit, însă dacă se întâmplă, poticneala poate fi întotdeauna trecută cu vederea, sub pretextul că dăunează moralului național. Chiar dacă greșeala e făcută publică, mai degrabă va fi pusă pe seama ghinionului decât a proastei judecăți. Având toate acestea în minte, nu este de mirare că, pe timp de pace, liderii sunt predispuși să inventeze sau cel puțin să exagereze amenințările unor puteri străine, pe care le pun pe seama unor posibili inamici. Puțină coeziune în plus aduce multe avantaje.

Așadar, acestea sunt tiparele puterii. Țin să subliniez că această comparație dintre șeful babuin și cel uman nu este o insinuare a faptului că noi ne tragem din babuini sau că ar fi evoluat comportamentul nostru de dominare din al lor.

Este adevărat că avem un strămoș comun cu babuinii, în trecutul îndepărtat, însă nu asta e important. Ceea ce contează este că babuinii, ca și strămoșii noștri îndepărtați, au părăsit pădurile luxuriante pentru mediul aspru al spațiilor deschise, unde este nevoie de un control mai strâns al grupului. Maimuțele cu coadă și fără coadă din mediul forestier au un sistem social mult mai relaxat; conducătorii lor suportă o presiune mult mai mică. Babuinul dominant are un rol mult mai important, și din acest motiv l-am ales ca exemplu. Valoarea comparației babuin/om stă în modul în care scoate în evidență caracteristicile de bază ale comportamentului dominator uman. Asemănările izbitoare ne permit să vedem fără idei preconcepute jocul puterii la oameni, așa cum este de fapt: o parte fundamentală a comportamentului animal. Să-i lăsăm însă pe babuini cu treburile lor simple și să ne uităm mai de aproape la complicațiile condiției umane.

E clar că liderul uman modern are probleme în a-și duce la îndeplinire eficient rolul de conducător. Puterea exagerată, grotesc conferită de supertrib, implică riscul continuu ca numai un individ cu un ego pe măsură să fie capabil să ia frâiele în mâini. De asemenea, presiunea imensă îl va împinge să recurgă cu ușurință la acte de

violentă, o reacție firească de altfel la tensiunile superstatutului. Mai mult, complexitatea absurdă a sarcinilor sale îl va absorbi într-o asemenea măsură încât se va îndepărta inevitabil de problemele obișnuite ale supușilor săi. Un bun șef de trib știe exact ce se întâmplă în fiecare colț al grupului său. Un lider supertribal, izolat fără speranță de înalta poziție a superstatutului și preocupat total de mecanismele puterii, se va rupe repede de ceilalți.

Unii au spus că, pentru a fi un conducător de succes în lumea modernă, un om trebuie să fie pregătit să ia decizii importante bazate pe informații minime. E o modalitate înspăimântătoare de a conduce un supertrib și totuși se întâmplă tot timpul. Este prea multă informație pentru un singur individ și în plus multe lucruri sunt ascunse în labirintul supertribului, de unde nu ies niciodată la suprafață. Soluția este să se înceteze cu ideea de conducător puternic, acesta să rămână în trecutul tribal unde își are locul și să fie înlocuit de o organizație computerizată de experți specializați, interdependenți.

O structură care se apropie de o astfel de organizație există, bineînțeles, iar în Anglia, orice funcționar public va spune fără ezitare că de fapt administrația civilă conduce cu adevărat statul. Pentru a-și susține ideea, vă va informa că, atunci

când parlamentul este în ședință, activitatea lui este serios stânjenită; progresul adevărat nu poate avea loc decât în timpul pauzelor parlamentare. Această pledoarie este logică, însă din păcate nu este *bio*-logică, iar națiunea pe care funcționarul susține că o conduce se întâmplă să fie alcătuită din specimene biologice – membrii supertribului. Este adevărat, un supertrib are nevoie de supercontrol și, dacă este prea mult pentru un singur om, poate părea o soluție rezonabilă convertirea figurii centrale puternice într-o organizație de putere. Însă acest lucru nu satisface în nici un caz nevoile biologice ale supușilor. Aceștia pot fi capabili să raționeze la nivel supertribal, însă sentimentele lor sunt încă tribale și vor continua să ceară un conducător adevărat, în forma unui individ aparte, ușor de identificat. Este o trăsătură fundamentală a speciei și nu poate fi evitată. Instituțiile și computerele pot fi niște servitori valoroși pentru stăpânii lor, însă ele nu pot deveni niciodată stăpâni (poate doar în poveștile SF). Unei organizații difuze, unei mașini fără chip, îi lipsesc proprietățile fundamentale: nu poate însufleți mulțimea și nu poate fi detronată. Astfel, individul dominant uman este condamnat să lupte în continuare, purtându-se în public ca și cum ar fi un șef tribal, pompos, oferind încredere, în timp ce în

particular trudește din greu pentru a face față sarcinii aproape imposibile de a controla supertribul.

În ciuda poverilor uriașe pe care le presupune conducerea în zilele noastre și în ciuda adevărului descurajant că un mascul ambițios, membru al unui supertrib modern, are șanse mai mici de una la un milion să devină individul dominant al grupului său, nu s-a observat nici o scădere a dorinței de a accede la un statut înalt. Impulsul de a urca pe scară socială este prea vechi și prea adânc înrădăcinat pentru a fi slăbit de o evaluare logică a noii situații.

Așadar, de-a lungul și de-a latul uriașelor noastre comunități se află sute de mii de indivizi frustrați, ce vor să devină lideri, însă fără vreo șansă reală. Ce se întâmplă cu ei dacă le este împiedicată ascensiunea pe scara socială? Spre ce va fi redirecționată toată această energie? Ar putea, bineînțeles, să renunțe și să se retragă, însă ar fi o situație deprimantă. Fisura în decizia celui ce renunță în lupta socială este aceea că, de fapt, nu renunță cu adevărat: rămâne pe poziții, luând în derădere lupta pentru supremație ce are loc în jurul lui. Această stare nefericită este evitată de majoritatea membrilor supertribului prin simpla metodă de a intra în competiție pentru conducere în cadrul unor subgrupuri

specializate ale supertribului. Pentru unii este mai ușor. O profesiune sau o meserie competitivă vine automat cu propria ei ierarhie socială. Însă chiar și aici, șansele de a ajunge la adevărata conducere pot fi prea mici. Aceasta a dat naștere unor noi subgrupuri, în care competiția poate aduce mai multe recompense. Apar astfel tot soiul de culte neobișnuite – orice, de la creșterea canarilor și urmărirea mersului trenurilor până la vânătoria de OZN-uri și culturism. În oricare dintre cazuri, natura activității nu este prea importantă. Ceea ce contează cu adevărat este faptul că aceste preocupări instalează o nouă ierarhie socială acolo unde înainte nu exista. În interiorul ei, se formează rapid o întreagă gamă de reguli și proceduri, se formează comitete și – cel mai important – ies la iveală liderii. E puțin probabil ca un crescător de canari campion sau un culturist campion să fi avut ocazia să guste din amestecul fruct al dominației dacă nu s-ar fi implicat în acest subgrup specializat.

Astfel, aspirantul la putere poate riposta împotriva apăsătoarei dificultăți sociale care-l încetinește în încercările de a avansa în uriașul său supertrib. Majoritatea covârșitoare a sporturilor, a jocurilor, a hobby-urilor și a „acțiunilor caritabile” au ca funcție principală nu atât scopul declarat, cât năzuința primară numită „urmărește-l

pe lider și depășește-l dacă poți". Aceasta este doar o descriere, nu o critică. De fapt, situația ar fi mult mai periculoasă dacă această multitudine de subgrupuri sau pseudotriburi inofensive n-ar exista. Acestea amortizează o mare parte a frustrărilor sociale, care altfel ar duce la probleme serioase.

Am spus că natura acestor activități nu conține foarte mult, însă în același timp este interesant de observat cât de multe sporturi și hobby-uri implică elemente de agresiune ritualizată, mai presus de simpla competiție. Să luăm un singur exemplu: gestul de „a ținti” este la origine un model agresiv tipic de coordonare. Reapare, transformat corespunzător, în cadrul unei varietăți de jocuri, printre care bowling, biliard, *darts*, tenis de masă, crochet, tir cu arcul, *squash*, volei, crichet, tenis, fotbal, hochei, polo, tir cu arma și pescuit cu sulița. Apare extrem de frecvent în jocurile copiilor și în parcurile de distracții. Sub o formă mai deghizată, explică atracția multora pentru fotografie: „tragem” filme, „capturăm” imagini, „prindem” instantanee, iar aparatele noastre de fotografiat = pistoale, rolele de film = gloanțe, camerele cu lentile telescopice lungi = puști și camerele cinematografice = mitraliere. În orice caz, cu toate că aceste ecuații simbolice pot fi de ajutor pentru o mai

bună înțelegere, nu sunt în nici un caz esențiale pentru căutarea „dominației din timpul liber”. La fel de mult poate face și colecționarea de cutii de chibrituri, cu condiția, bineînțeles, să intri în legătură cu alți colecționari pe măsură, la fel de preocupați, și să încerci să le domini colecțiile de cutii de chibrituri.

Crearea de subgrupuri specializate nu reprezintă singura soluție pentru dilema superstatutului. Există de asemenea și pseudotriburi localizate geografic. Fiecare sat, orășel, oraș sau țară din cadrul supertribului își dezvoltă propria ierarhie regională, oferind ocazii suplimentare pentru cei ce vor un rol de lider supertribal.

Mai mult, la o scară mai mică, fiecare individ își are propriul său „cerc social” de cunoștințe personale. Lista de nume necomerciale din agenda sa telefonică este un bun indicator pentru mărimea acestui gen de pseudotrib. Este un aspect foarte important, deoarece, ca și într-un trib adevărat, îi cunoaște personal pe toți membrii. Însă, spre deosebire de un trib adevărat, nu este obligatoriu ca toți membrii pseudotribului să se cunoască între ei. Grupurile sociale se suprapun și se conectează între ele formând o rețea complexă. Fără îndoială, pentru fiecare individ pseudotribul constituie încă o ocazie de a se afirma și de a-și exprima pornirile de conducător.

Un alt mecanism supertribal important, care a ajutat la divizarea grupului fără însă a-l distruge, a fost sistemul de clase sociale. Acestea au existat cam în aceeași formă de bază încă de pe vremea primelor civilizații: o clasă superioară sau conducătoare, o clasă mijlocie ce cuprinde negustorii și specialiștii și o clasă inferioară de țărani și muncitori. Pe măsură ce grupul a crescut, au mai apărut subdiviziuni, iar detaliile au mai variat, însă principiul a rămas același.

Recunoașterea unor clase separate a făcut posibil ca membrii din clasele inferioare să lupte pentru un statut dominant mai realist, la nivelul fiecărei clase în parte. Apartenența la o clasă înseamnă mult mai mult decât o simplă chestiune de bani. Un om care se află în vârful clasei sale sociale poate câștiga mai mult decât unul de la baza clasei situate imediat deasupra. Recompensele dominației exercitate de la nivelul la care se află pot fi de așa natură încât să nu-și dorească abandonarea tribului-clasă. Suprapunerile de acest fel arată cât de puternic tribale pot deveni clasele.

Sistemul de a împărți supertribul în triburi-clasă a suferit însă multe eșecuri în ultima vreme. Odată ce supertriburile au luat proporții foarte mari, iar tehnologiile au devenit din ce în ce mai complexe, au crescut automat standardele

educației de masă pentru a ține pasul. Educația, sprijinită de îmbunătățirea mijloacelor de comunicare în masă și în special de presiunile impuse de reclama la scară largă, au condus la o prăbușire majoră a barierelor dintre clase. Consolarea impusă de „acceptarea propriei condiții” a fost înlocuită de exaltare și de posibilitățile din ce în ce mai reale de a depăși acea condiție. Însă, în ciuda acestor lucruri, vechiul sistem al claselor-triburi a continuat și continuă să riposteze. Astăzi putem vedea foarte clar semnele exterioare ale acestei lupte în schimbarea din ce în ce mai rapidă a modei. Noi stiluri de îmbrăcăminte, mobilă, decorațiuni, muzică și artă se înlocuiesc unele pe altele din ce în ce mai repede. Unii au sugerat adesea că acesta ar fi rezultatul intereselor și al presiunilor comerciale, însă ar fi fost la fel de ușor – de fapt, mai ușor – să se vândă mai departe variațiuni pe aceeași temă clasică, în loc să se caute introducerea unor teme absolut noi. Totuși, sunt cerute în permanență noi teme pentru că cele vechi se răspândesc prea repede în sistemul social. Cu cât ajung mai repede la păturile inferioare, cu atât mai repede trebuie înlocuite cu ceva nou și exclusiv, începând din vârf. Niciodată până acum nu s-au mai văzut în istorie schimbări mai incredibile de stiluri și gusturi. Evident că rezultatul este o pierdere

importantă a identității pseudotribale oferite de vechiul și rigidul sistem de clase sociale.

Pentru a înlocui această pierdere într-o anumită măsură, a apărut recent un nou sistem de împărțire a supertribului. S-au format clasele de vârstă. A intervenit un decalaj evident între ceea ce acum trebuie să denumim pseudotribul adulților tineri și cel al adulților bătrâni. Cel dintâi își are propriile obiceiuri și propriul sistem de dominare, care sunt din ce în ce mai diferite de ale celui de-al doilea. Fenomenul nou pe care-l reprezintă apariția de idoli adolescenți puternici și de lideri ai studențimii a condus la o diviziune importantă, rezultând noi pseudotriburi. Tentativele derizorii exercitate de pseudotribul de adulți bătrâni pentru înglobarea noilor grupuri s-au soldat cu un minim succes. Acordarea de onoruri specifice doar adulților bătrâni către unii lideri ai tinerilor adulți sau tolerarea extremelor din moda adulților tineri nu au făcut decât să ducă la alte manifestări de rebeliune din partea celor din urmă. (De exemplu, dacă fumatul de cannabis va fi vreodată legalizat și adoptat la scară largă, va fi nevoie imediat de un înlocuitor, exact așa cum cannabisul însuși a înlocuit alcoolul.) Atunci când excesele ajung la un punct în care adulții bătrâni nu le pot accepta sau refuză să le imite, adulții tineri pot fi liniștiți pentru

o perioadă. Cu noile steaguri pseudotribale arborate în siguranță, ei se pot bucura de satisfacțiile oferite de noua lor independență și de sistemul lor de dominație mai ușor de controlat și mai autonom.

Leția pe care o putem învăța din toate acestea este că vechea nevoie biologică a speciei umane pentru o identitate tribală distinctă este o forță puternică, ce nu poate fi supusă. Nici nu s-a vindecat bine o ruptură supertribală, că, pe nevăzute, apare alta. Unele autorități binevoitoare vorbesc cu ușurință despre „speranțele unei societăți globale”. Ele văd foarte bine posibilitățile tehnice ale unei asemenea realizări, date fiind minunile comunicării din ziua de azi, însă ignoră cu încăpățânare dificultățile de ordin biologic.

O viziune pesimistă? Cu siguranță că nu. Perspectivele vor rămâne sumbre doar atât timp cât nu se ajunge la o înțelegere a cerințelor biologice ale speciei noastre. Teoretic, nu există nici un motiv serios pentru care grupurile mici, cu nevoia de identitate tribală satisfăcută, n-ar lucra împreună constructiv în interiorul supertriburilor prospere, care, la rândul lor, să interacționeze constructiv pentru a forma un megatrib, la scară globală. Eșecurile cunoscute au fost cauzate în cea mai mare parte de încercarea de a *suprima*

diferențele existente între diferite grupuri, mai degrabă decât de a profita de natura acestora prin transformarea lor în forme mai recompensatoare și mai pașnice de competiție socială. Orice încercare de a reduce întreaga lume la o uniformitate monotonă este sortită dezastrului. Aceasta se aplică la toate nivelurile, de la națiuni care se destramă la găști care se sparg. Atunci când sentimentul identității sociale este amenințat, ripostează. Faptul că e nevoie de luptă pentru menținerea lui implică, în cel mai bun caz, o revoltă socială, iar în cel mai rău caz, vărsare de sânge. Vom aborda acest aspect mai îndeaproape în alt capitol, însă pentru moment trebuie să ne întoarcem la problema statutului social și să o examinăm la nivelul individului.

Care este exact poziția acestui căutător modern de statut? În primul rând, el își are prietenii și cunoștințele lui personale. Împreună, ei formează pseudotribul său social. În al doilea rând, el își are comunitatea lui locală – pseudotribul său regional. În al treilea rând, are specialitatea lui: profesia, meseria sau ocupația și activitățile lui de timp liber, hobby-uri sau sporturi. Acestea sunt pseudotriburile lui specializate. În al patrulea rând, are niște rămășițe ale unui trib-clasă și un nou trib al vârstei.

Puse laolaltă, aceste subgrupuri îi oferă o șansă mult mai mare de a atinge un anume fel de dominație și de a-și satisface pornirile fundamentale de statut, decât dacă n-ar fi fost nimic mai mult decât o mică unitate într-o masă omogenă, o furnică umană care se târăște încolo și încioace într-un gigantic furnicar supertribal. Până acum, toate bune; dar există și probleme.

Pentru început, dominația atinsă într-un subgrup limitat este la rândul ei limitată. Poate că este reală, însă nu e decât o soluție parțială. E imposibil să ignori faptul că în jurul tău se petrec lucruri mult mai importante. Dacă ești un pește mare într-un lac mic, nu înseamnă că nu visezi la un lac mai mare. În trecut nu era o mare problemă, deoarece sistemul rigid al claselor, aplicat fără milă, îl ținea pe fiecare la „locul lui”. O situație destul de comodă, însă care risca să ducă prea ușor la stagnarea supertribului. Pentru indivizii cu talente minore nu era o problemă, însă mulți dintre cei mai talentați erau ținuți în loc, irosindu-și energiile pentru niște țeluri profund limitate. Se putea ca un potențial geniu din clasa inferioară să aibă mai puține șanse de succes decât un idiot absolut din clasa superioară.

Structura rigidă a claselor a avut valoarea ei ca mecanism de separare, însă a fost un sistem

grotesc de risipitor și nu este de mirare că a dispărut. Fantoma sa continuă să ne bântuie, însă a fost înlocuit în mare măsură astăzi de o mult mai eficientă meritocrație, în care, teoretic, fiecare individ este capabil să-și găsească nivelul optim. Odată ajuns acolo, el poate să-și consolideze identitatea socială cu ajutorul diverselor grupări pseudotribale.

Sistemul meritocratic oferă un cadru incitant, însă are și o față ascunsă. Odată cu entuziasmul vine și tensiunea. O trăsătură esențială a meritocrației este aceea că evită risipa de talent, însă, în același timp, deschide un canal evident ce merge de la baza la vârful enormei comunități supertribale. Dacă orice băiețandru poate, datorită meritelor sale, să ajungă în cele din urmă cel mai mare dintre conducători, atunci pentru fiecare copil care va reuși, vor fi mulți alții care vor eșua. Aceste eșecuri nu mai pot fi puse pe seama forțelor externe ale sistemului debil de împărțire pe clase, ci pe seama lipsurilor fiecăruia.

Se pare, așadar, că fiecare supertrib uriaș, dinamic și progresist, trebuie să conțină inevitabil o mare proporție de indivizi puternic frustrați, în căutare de statut. Mulțumirea tâmpă a societăților rigide, încremenite, este înlocuită cu năzuințele și neliniștile febrile ale unor societăți mobile, în plină dezvoltare. Cum reacționează

în această situație cei ce sunt în căutare de statut? Răspunsul este că, dacă nu pot ajunge în vârf, își dau toată silința să creeze impresia că sunt mai puțin supuși decât sunt cu adevărat. Pentru a înțelege acest lucru, ne-ar fi de ajutor în acest moment să aruncăm în trecere o privire în lumea insectelor.

Multe insecte sunt veninoase, iar animalele mai mari învață să evite să le mănânce. Este în interesul acestor insecte să arboreze un steag de avertizare. De exemplu, viespea obișnuită are pe corp un model de dungi negre și galbene care iese în evidență. Acestea sunt atât de distinctive, încât îi este ușor oricărui animal de pradă să și le amintească. După câteva experiențe nefericite, învață repede să evite insectele care poartă acest model. Alte specii de insecte veninoase, chiar neînrudite, pot avea un model asemănător. Ele fac parte dintr-un grup numit „club de avertizare”.

Ce ne interesează pe noi în acest moment este faptul că unele specii de insecte *inofensive* au profitat de acest sistem, adoptând modele de culori similare cu acelea ale membrilor veninoși ai „clubului de avertizare”. De exemplu, unele muște inofensive au pe corp benzi negre și galbene, care mimează colorația viespilor. Intrând ilicit în „clubul de avertizare”, ele profită de pe urma acestui fapt, fără a avea nici un strop de

venin. Ucigașii nu îndrăznesc să le atace, deși, dacă ar face-o, s-ar alege cu o masă pe cinste.

Ne putem folosi de acest exemplu din lumea insectelor, făcând o analogie aproximativă, pentru a vedea ce s-a întâmplat cu oamenii în căutare de statut. Tot ce trebuie să facem este să înlocuim veninul cu dominația. Indivizii cu adevărat dominanți își vor etala statutul superior în multe feluri vizibile. Își vor afișa însemnele dominației sub forma hainelor pe care le poartă, a caselor în care trăiesc, a felului în care călătoresc, vorbesc, se distrează și mănâncă. Pentru că poartă simbolurile sociale ale „clubului dominatorilor”, statutul lor superior devine imediat evident, atât pentru subordonați, cât și pentru membrii clubului, astfel încât nu trebuie să-și reafirme mereu puterea în moduri mai directe. Asemeni insectelor veninoase, nu trebuie să-și „înțepe” încontinuu dușmanii, trebuie doar să arboreze steagul care arată că ar putea să-i înțepe dacă ar vrea.

Urmarea firească este că unii subordonați inofensivi pot intra în „clubul dominatorilor” și se pot bucura de beneficiile acestuia doar dacă pot purta același steag. Pot să dea măcar impresia de dominare, asemenea muștelor colorate cu negru și galben ce imită viespile.

Mimarea dominației a devenit de fapt o preocupare majoră a membrilor supertribului în căutare de statut, și este bine să o examinăm mai în detaliu. În primul rând, este esențial să facem o distincție clară între un simbol al statutului și mimetismul puterii. Un simbol al statutului este un semn exterior al nivelului real de dominare socială pe care l-ai atins. Mimarea dominației este un semn exterior al nivelului de dominare socială pe care ai vrea să-l atingi, dar la care n-ai ajuns încă. În termeni de bunuri materiale, un simbol al statutului înseamnă ceva ce-ți poți permite fără prea mare efort; mimarea puterii este reprezentată de ceva ce nu prea îți poți permite, dar totuși achiziționezi. Așadar, mimarea dominației implică adesea sacrificii majore în alte direcții, pe care adevăratele simboluri ale statutului nu le implică.

Societățile mai timpurii, în care se aplica mult mai strict împărțirea pe clase, cu siguranță că nu dădeau o așa de mare importanță mimetismului de dominare. Cum am mai spus deja, oamenii se mulțumeau mult mai ușor „să-și cunoască locul”. Însă dorința de a accede este o forță puternică, și întotdeauna au existat excepții indiferent de strictețea împărțirii pe clase. Indivizii dominanți, văzându-și pozițiile amenințate de imitație,

au reacționat dur. Au introdus reguli stricte și chiar legi pentru a împiedica mimetismul.

Un bun exemplu îl reprezintă diversele reguli ale vestimentației. În Anglia, acest subiect devenise atât de important, încât legile parlamentului de la Westminster din 1363 erau preocupate în principal de regularizarea modului de a se îmbrăca al diferitelor clase sociale. În Germania renascentistă, o femeie care se îmbrăca mai presus de condiția ei era pasibilă să poarte la gât un „colier” greu de lemn. În India, au fost introduse reguli stricte referitoare la modul de legare a turbanului, în funcție de fiecare castă. În Anglia lui Henric al VIII-lea, nici o femeie al cărui bărbat nu-și putea permite un cal de călărie în slujba regelui nu avea voie să poarte bonete de catifea sau lăntișoare de aur. În America, la începuturile Noii Anglii, unei femei îi era interzis să poarte o eșarfă de mătase dacă soțul ei nu deținea o mie de dolari. Exemplele sunt nesfârșite.

Astăzi, odată cu destrămarea claselor, aceste reguli au fost drastic restrânse. Acum sunt limitate la câteva categorii speciale, cum sunt decorațiile, titlurile nobiliare și însemnele regale, pe care este încă ilegal sau cel puțin inacceptabil din punct de vedere social să le deții fără a avea statutul necesar. În orice caz, individul dominant

este mai puțin protejat acum de mimetism decât era înainte.

A ripostat foarte ingenios însă. Acceptând faptul că indivizii cu statut inferior sunt hotărâți să-l copieze, el a răspuns prin crearea în masă de imitații ieftine ale bunurilor caracteristice statutului înalt. Momeala este tentantă și a fost înghițită cu lăcomie. Un exemplu va arăta mai bine cum funcționează capcana.

Nevestele cu statut superior poartă coliere cu diamante. Nevestele cu statut inferior poartă coliere de mărgele. Ambele coliere sunt bine făcute; mărgelile nu sunt scumpe, dar sunt atrăgătoare și nu au pretenția de a părea ceea ce nu sunt. Din nefericire, valoarea lor intră în categoria statutului inferior, iar nevasta din această categorie își dorește ceva mai mult. Nu există nici o lege sau regulă socială care să o împiedice să poarte un colier cu diamante. Dacă muncește din greu, economisește fiecare bănuț și în cele din urmă cheltuiește mai mult decât își permite, poate fi capabilă să dobândească un colier de diamante mici, dar veritabile. Dacă face acest pas și își împodobește gâtul cu o copie a puterii, începe să devină o amenințare pentru nevasta cu statut înalt. Diferențele dintre ele în etalarea statutului devin neclare. În consecință, soțul de statut înalt scoate pe piață coliere de diamante

mari, dar false. Nu sunt scumpe și, la prima vedere, sunt atât de atrăgătoare încât soția de statut inferior renunță la lupta pentru diamante adevărate și se axează în schimb pe cele false. Capcana este întinsă. Adevăratul mimetism de dominare a fost prevenit.

La suprafață, acest lucru nu este evident. Soția de statut inferior, etalându-și colierul evident fals, *pare* că-și imită rivala dominantă, însă este doar o iluzie. Problema este că acel colier fals pare prea frumos să fie adevărat, dacă îl compari cu stilul ei de viață în general. Nu păcălește pe nimeni, așa că podoaba nu reușește să o ajute să simuleze o îmbunătățire a statutului.

Este surprinzător că acest truc funcționează așa de bine și așa de des. A pătruns în multe sfere ale vieții, și nu fără urmări: a distrus o mare parte din meseriile și meșteșugurile autentice, însă cu statut așa-zis inferior. Arta populară originală a fost înlocuită cu reproduceri ieftine după mari maestri; muzica folclorică a fost înlocuită de discul de gramofon; artizanatul tradițional a fost înlocuit de imitațiile de plastic produse în masă și de bunuri mai scumpe.

S-au format rapid asociații de protecție a tradițiilor pentru a deplânge și a inversa această tendință, însă răul a fost deja făcut. În cel mai bun caz ar putea funcționa pe post de conservatoare

ale acestor culturi. Odată ce cursa, întrecerea pentru statut, a legat baza societății de vârful ei, n-a mai fost drum de întoarcere. Dacă, așa cum am sugerat mai devreme, societatea se va revolta în mod repetat împotriva tristei uniformități a acestei „noi monotonii”, atunci va face în așa fel încât va da naștere unor noi modele culturale, mai degrabă decât să le resusciteze pe cele vechi sau moarte.

Însă nu există rebeliune pentru căutătorul înveterat de statut superior. Pentru el, imitațiile ieftine nu reprezintă o soluție satisfăcătoare. El le vede așa cum sunt, o diversiune abilă, o simplă versiune iluzorie a adevăratului mimetism de dominare. În cazul lui, imitațiile puterii trebuie să fie articole originale, și în căutarea lor trebuie să fie mereu cu o treaptă mai sus decât își poate permite, pentru a da impresia că este puțin mai dominant social decât este de fapt. Doar atunci are o șansă.

Pentru a fi mai sigur, tinde să se concentreze spre zone în care imitațiile ieftine ies din discuție. Dacă își poate cumpăra o mașină mică, atunci va lua una medie; dacă își permite una medie, va cumpăra una mare; dacă își poate lua doar o mașină mare, atunci își mai cumpără o mașină pentru oraș; dacă mașinile mari devin ceva obișnuit, își va cumpăra o mașină sport străină, mică dar scumpă; dacă este la modă ca farurile din

spate să fie mari, își cumpără ultimul model cu faruri și mai mari, „pentru ca cei din spate să vadă că el este în față”, după cum spun așa de succint reclamele. Însă niciodată nu va cumpăra o serie de machete de Rolls-Royce de carton în mărime naturală pe care să le expună în fața garajului. În lumea doritorilor fanatici de statut înalt nu există diamante false.

Mașinile sunt doar un exemplu, unul important, deoarece sunt foarte populare, însă căutătorul înflăcărat de statut nu se poate opri aici. El trebuie să se extindă în toate direcțiile, în același timp cu cheltuielile lui, dacă vrea să zugrăvească o imagine convingătoare pentru rivalii lui de statut înalt. Întregul sistem de achiziții, ipoteci și descoperiri bancare este dependent de dorința mereu crescândă de imitare a puterii.

Din nefericire, ornamentele extravagante cu care se împodobește neînduplecatul doritor de statut capătă o importanță mai mare decât au acestea de fapt. Până la urmă, ele nu reprezintă cu adevărat dominația, ci sunt doar niște imitații ale dominației. Adevărata dominație, adevăratul statut social, este condiționat de posesia puterii și a influenței asupra subordonaților dintr-un supertrib, nu de deținerea a încă unui televizor color. Bineînțeles, dacă îți poți permite cu ușurință încă un televizor color, aceasta este

o consecință a statutului tău și funcționează ca un real simbol al acestui nivel. Însă alta e situația dacă îți cumperi al doilea televizor color, după ce abia ți l-ai permis pe primul. Te poate ajuta să-i impresionezi pe cei de la nivelul social imediat superior ție, cărora ești gata să li te alături, însă nu poate în nici un caz să îți *asigure* succesul. Toți rivalii tăi, de același rang cu tine, vor fi ocupați să-și instaleze cel de-al doilea televizor color, având aceeași idee în minte, însă legea fundamentală a ierahiei va face în așa fel încât doar câțiva să treacă pe treapta superioară. Aceștia, norocoșii, chiar au de ce să-și pună ghirlande de flori pe cel de-al doilea televizor color. Mimetismul lor a funcționat. Ceilalți, care au eșuat în cursa pentru putere, vor rămâne înconjurați de adunătura scumpă de imitații ale dominării, care i-a făcut pe neașteptate să vadă cu adevărat ce sunt acestea: doar niște iluzii ale măreției. Înțelegerea faptului că, deși ele sunt ajutoare valoroase în urcușul pe scara socială, nu garantează neapărat ascensiunea, reprezintă o lecție amară.

Prețul cerut de preocuparea exagerată pentru imitarea dominației poate fi foarte mare. Pe lângă adâncă dezamăgire a celor mai lipsiți de noroc, cere atât de mult efort de la membrii

supertribului, încât aceștia nu prea mai au timp sau energie și pentru altceva.

Bărbatul în căutare de statut ridicat care se aruncă într-un exces de imitare a dominației are adesea tendința de a-și neglija familia. Acest lucru o forțează pe partenera sa să-și asume rolul părintelui masculin în familie. Situația aceasta poate induce o atmosferă dăunătoare psihologic pentru copii, care-și pot schimba cu ușurință identitatea sexuală atunci când vor fi maturi. Tot ce vede copilul mic este că tatăl său și-a pierdut rolul de conducător în familie. În mintea copilului va conta foarte puțin sau deloc faptul că tatăl lui și-a sacrificat acest rol în lupta pentru dominare în afara familiei, în sfera mai largă a supertribului. Ar fi surprinzător dacă la maturitate ar avea un psihic echilibrat. Chiar și copilul mai mare, care înțelege lupta pentru statut într-un supertrib și se mândrește cu noile achiziții ale tatălui său, le va considera pe acestea compensații minore pentru lipsa influenței paterne active. În ciuda ascensiunii în lumea externă, tatăl poate deveni cu ușurință subiect de glumă în familie.

Este o situație foarte confuză pentru omul nostru din supertrib. A respectat toate regulile, însă ceva nu a mers bine. Într-adevăr, exigențele superstatutului într-o grădină zoologică

umană sunt nemiloase. Fie eşuează şi devine dezamăgit, fie reuşeşte şi pierde controlul asupra familiei sale. Mai rău încă, poate munci aşa de mult încât să piardă controlul familiei şi *totuşi* să dea greş.

Aceasta ne aduce la un alt mod, mai violent, în care unii membri ai supertribului pot reacţiona în faţa frustrărilor luptei pentru dominaţie. Cercetătorii comportamentului animal o numesc „redirecţionare a agresivităţii”. În situaţiile ferice, poate fi o întâmplare neplăcută; în situaţiile cele mai rele, poate fi pur şi simplu mortală. Acest fenomen poate fi observat foarte clar atunci când se întâlnesc două animale rivale. Fiecare vrea să-l atace pe celălalt şi, în acelaşi timp, fiecăruia îi e teamă să o facă. Dacă agresivitatea, ajunsă la un nivel ridicat, nu poate fi descărcată asupra oponentului care a provocat-o, atunci îşi va găsi alte căi de exprimare. Este căutat un ţap ispăşitor, un individ mai slab, mai puţin intimidant, iar furia încătuşată va fi dezlănţuită asupra lui. El n-a făcut nimic ca să merite acest tratament. Singura lui crimă e de a fi mai slab şi mai puţin înspăimântător decât adversarul iniţial.

În cursa pentru statut, se întâmplă adesea ca un subordonat să nu îndrăznească să-şi exprime deschis furia faţă de un şef. Sunt prea multe în joc. Astfel că trebuie să-şi redirecţioneze furia.

Se poate descărca pe nefericiții copii, pe soție sau pe câine. În timpurile mai vechi, și coastele calului său aveau de suferit; astăzi, cea care are de suferit este cutia de viteze a mașinii. Poate beneficia de luxul de a avea subordonați, pe care-i poate „biciui” verbal la rândul său. Dacă are inhibiții în a alege aceste direcții, mai este întotdeauna cineva: el însuși. Își poate provoca ulcer.

În cazuri extreme, când totul pare fără o speranță, poate duce agresiunea față de el însuși la maximum: se poate sinucide. (Este cunoscut faptul că animalele de la zoo se pot automutila grav, mușcându-se până la os atunci când gratiile le împiedică să ajungă la adversari, dar se pare că sinuciderea este o acțiune tipic umană). Punctele de vedere asupra principalelor cauze de sinucidere diferă mult, însă e practic general acceptat că agresivitatea redirectionată este un factor important. O autoritate în domeniu chiar a declarat: „Nimeni nu se omoară decât dacă își dorește să-i omoare pe alții, sau cel puțin își dorește ca altcineva să moară”. Poate este puțin exagerat. Un om care se sinucide din cauza durerilor provocate de o boală incurabilă nu prea intră în această categorie. Ar fi fantezist să sugerăm că de fapt vrea să-l omoare pe medicul care nu a reușit să-l vindece. Tot ce vrea este să-și

ușureze durerea. Însă redirectionarea agresivității pare să explice multe cazuri de suicid. Iată o serie de date care sprijină această idee.

Rata sinuciderilor este mai mare în orașele mari și metropole decât în zonele rurale. Cu alte cuvinte, acolo unde cursa pentru statut este cea mai încinsă, rata sinuciderilor este cea mai mare. Se sinucid mai mulți bărbați decât femei, însă și acestea câștigă repede teren. Cu alte cuvinte, sexul cel mai implicat în cursa pentru statut are cea mai mare rată de sinucidere, iar acum, pe măsură ce femeile devin mai emancipate și se alătură bărbaților în cursa pentru statut, împărtășesc și riscurile. În timpul perioadelor de criză economică, rata sinuciderilor crește. Cu alte cuvinte, atunci când cursa pentru statut are probleme la vârf, redirectionarea agresivității în treptele inferioare ale ierarhiei ia amploare, iar rezultatele sunt dezastruoase.

În vremuri de război, rata sinuciderilor este mai mică. Graficele sinuciderilor din secolul XX arată două mari scăderi, în timpul celor două războaie mondiale. Cu alte cuvinte, de ce să te omori, dacă poți să omori pe altcineva? Potențialul sinucigaș își redirectionează violența din cauza inhibițiilor care-l împiedică să-i omoare pe aceia care-l domină și îl frustrează. El are de ales între a ucide un țap ispășitor mai puțin

însăimântător sau pe el însuși. Pe timp de pace, inhibițiile legate de crimă îl fac cel mai adesea să se întoarcă spre sine, însă, în timpul războiului, i se ordonă să ucidă, iar rata sinuciderilor scade.

Relația dintre sinucidere și crimă este strânsă. Într-o anumită măsură, sunt cele două fețe ale aceleiași monede. Țările cu o rată mare a crimelor tind să aibă o rată scăzută de sinucideri și viceversa. Se întâmplă de parcă ar exista o cantitate finită de agresivitate intensă care trebuie eliberată, iar dacă nu ia o formă, atunci o ia pe cealaltă. Calea aleasă depinde de nivelul inhibiției față de crimă al unei comunități. Dacă inhibițiile sunt scăzute, atunci rata sinuciderilor scade. Același lucru se întâmplă pe timp de război, când inhibițiile față de omucidere sunt reduse în mod activ și intenționat.

Totuși, în general, supertriburile noastre moderne sunt remarcabil de puternic inhibitate când vine vorba de crimă. Pentru cei mai mulți dintre noi, care n-au fost niciodată în postura de a alege între crimă și suicid, este greu de înțeles acest conflict, cu toate că, teoretic, pare mai nefiresc din punct de vedere biologic să te omori decât să-l omori pe altul. În ciuda acestui fapt, graficele indică opusul. În Marea Britanie, în ultima vreme, numărul anual de sinucideri era în

jur de 5 000, în timp ce numărul anual de crime (descoperite) s-a menținut sub 200. Mai mult, dacă ne uităm la aceste crime, descoperim ceva neașteptat. Cei mai mulți dintre noi își fac o idee despre crime din reportaje de presă sau din cărți polițiste, însă ziarele și scriitorii tind să-și îndrepte atenția asupra acelor crime care „se vând” bine. În realitate, cea mai obișnuită formă de omucidere este provocată de neînțelegeri banale în familie, iar victima este o rudă apropiată. În Marea Britanie, în 1967, din totalul de 172 de crime, 81 au fost de acest fel. Mai mult, în 52 din cazuri, ucigașul s-a sinucis ulterior. Multe dintre aceste cazuri sunt de genul celor în care un bărbat, forțat să-și îndrepte agresivitatea frustrată asupra lui, îi ucide mai întâi pe cei dragi, iar apoi se sinucide. Adesea se pare că nu se îndură să-i lase să sufere din cauza dezastrului pe care l-a provocat, așa că-i trimite pe ei mai întâi pe lumea cealaltă. Cei care studiază omuciderea au descoperit că în acel moment poate interveni o schimbare interesantă în comportamentul criminalului. Dacă nu-și termină treaba, adăugând și cadavrul lui la celelalte, se poate să aibă parte de o eliberare de sub tensiune așa de mare, încât brusc își dă seama că nu mai vrea să se omoare. Societatea l-a dominat și l-a frustrat într-o asemenea măsură încât a ajuns în punctul de a-și lua viața, însă acum, ucigându-și familia, s-a răzbunat

pe societate atât de eficient încât depresia i-a dispărut și se simte ușurat. Se află însă într-o situație dificilă. E înconjurat de cadavre și de toate semnele că a comis o crimă multiplă, când de fapt era vorba doar de o sinucidere disperată. De așa natură sunt extremele de coșmar ale agresivității redirectionate.

Din fericire, cei mai mulți dintre noi nu ajung la astfel de extreme. Familiile noastre pot să nu aibă de îndurat decât, cel mult, venirea noastră acasă, uneori, într-o dispoziție mai proastă. Unii membri ai supertribului pot găsi un debușeu privindu-i pe alți oameni omorând răufăcători la televizor sau la cinema. Este semnificativ că în comunitățile puternic subordonate și reprimite, cinematografele locale difuzează filme violente într-o proporție foarte mare. De fapt, se poate argumenta că plăcerea de a trăi senzații provocate de violența fictivă este direct proporțională cu gradul de frustrare a celor ce vor să fie dominanți în viața reală.

Din moment ce toate marile supertriburi, prin dimensiunile lor, implică o frustrare extensivă a celor ce caută să domine, violența fictivă ajunge să fie tot mai răspândită. Pentru a demonstra acest lucru, este suficient să comparăm vânzările la nivel internațional ale cărților scrise de autori de ficțiune violentă cu cele ale altor scriitori. Într-un

clasament recent al cărților de ficțiune cel mai bine vândute, numele unui autor specializat în violență extremă apare de șapte ori în primele douăzeci, cu un total de peste 34 de milioane de cărți vândute. În lumea televiziunii, tabloul este cam același; o analiză detaliată a transmisiilor din New York în 1954 a arătat că au fost nu mai puțin de 6 800 de incidente agresive într-o singură săptămână.

Există, cu siguranță, un impuls puternic de a-i privi pe alți oameni cum sunt supuși la cele mai extreme forme de dominare. Dacă acest lucru funcționează sau nu ca o supapă inofensivă pentru agresivitatea reprimată, este o temă intens dezbătută. Ca și în cazul simulării dominației, este evidentă cauza pentru care unora le place să privească acte de violență, însă valoarea gestului este îndoielnică. Dacă cineva citește despre persecuție sau privește oameni persecutați, situația din viața lui reală rămâne neschimbată. El se poate bucura de experiența ficțiunii, atâta timp cât este captivat de aceasta, însă atunci când se termină și iese iar în lumina crudă a realității, este la fel de dominat ca și înainte. Astfel, eliberarea de sub tensiune nu este decât temporară, ca și cum te-ai scărpină pentru a-ți alina mâncărimea produsă de ciupitura unei insecte. Mai mult, scărpinatul poate duce la accentuarea

inflamației. Implicarea repetată în mutilări fictive tinde să ducă la intensificarea preocupărilor legate de întregul fenomen al violenței. Cel mai bun lucru care se poate spune este că, atâta timp cât acest lucru se desfășoară, audi-ența însăși nu săvârșește acte de violență.

Acțiunea de a redirectiona agresiunea a fost comparată adesea cu fenomenul „... și băiatul de serviciu i-a tras un șut pisicii”. Aceasta ar însemna că numai cei mai de jos membri ai ierarhiei își varsă asupra unui animal furia reprimată. Din nefericire pentru animale, realitatea este alta, iar societățile de protecție a animalelor o pot demonstra cu cifre. Cruzimea față de animale a reprezentat o supapă majoră de redirectionare a agresivității, de pe vremea celor mai vechi civilizații până în timpurile noastre, și cu siguranță nu s-a limitat doar la nivelurile inferioare ale ierarhiei sociale. De la masacrele din amfiteatrele romane la uciderea urșilor cu câini în Evul Mediu și luptele cu tauri din vremurile moderne, chinuirea și uciderea animalelor i-a atras fără îndoială în masă pe membrii comunităților supertribale. Este adevărat că, încă de când strămoșii noștri îndepărtați s-au apucat de vânătoare pentru a supraviețui, omul a adus durere și moarte altor specii de animale, însă în timpurile preistorice motivele erau altele.

În sensul strict, atunci nu era vorba de cruzime, dacă definim cruzimea ca fiind „plăcere obținută din durerea altuia”.

De când există supertriburi, am ucis animale din patru motive: pentru a obține mâncare, haine și alte materiale; pentru a extermina dăunătorii și paraziții; pentru cercetarea științifică; pentru a experimenta plăcerea de a ucide. Împărtășim primul și al doilea motiv cu strămoșii noștri vânători, însă al treilea și al patrulea sunt noutăți ale condiției supertribale. În cazul nostru ne interesează al patrulea motiv. Bineînțeles că și celelalte pot implica elemente de cruzime, însă nu aceasta este principala lor caracteristică.

Istoria cruzimii intenționate față de alte specii a urmat un curs ciudat. Vânătorul preistoric se înrudea cu animalele. Le respecta. În mod firesc, aceeași a fost situația și la primii agricultori. Însă atunci când au început să se dezvolte populațiile urbane, un mare număr de ființe umane au pierdut contactul direct cu animalele, iar respectul s-a pierdut. Odată cu expansiunea civilizațiilor a crescut și aroganța omului. Acesta a închis ochii în fața adevărului că nu este decât un animal, la fel ca celelalte specii. A apărut o mare prăpastie: acum numai *el* avea suflet, celelalte animale nu aveau. Nu erau decât niște fiare sălbatice lăsate pe pământ pentru plăcerea lui.

Odată cu creșterea influenței religiei creștine, au urmat vremuri grele pentru animale. Nu e nevoie să intrăm în detalii, însă merită să menționăm că la mijlocul secolului al XIX-lea, Papa Pius al IX-lea nu permis deschiderea unui birou de protecție a animalelor în Roma, sub pretextul că omul are datorii doar față de semenii săi și nici una față de animalele inferioare. Mai târziu, în același secol, un conferențiar iezuit scria: „Animalele, neavând înțelegere și în concluzie nefiind persoane, nu pot avea drepturi... Astfel, nu avem nici o datorie de milă, nici altfel de îndatoriri față de animalele inferioare, tot așa cum nu avem nici față de bușteni sau față de pietre”.

Mulți creștini începeau să se îndoiască de această atitudine, însă a fost nevoie de teoria evoluției a lui Darwin, care a avut un impact imens asupra gândirii, pentru ca omul și animalele să se apropie din nou. Reacceptarea afinității dintre om și animale, atât de firească pentru vânătorii timpurii, a condus la o a doua epocă de respect. Ca rezultat, atitudinea noastră în raport cu cruzimea deliberată față de animale s-a schimbat rapid în ultima sută de ani; însă, în ciuda dezaprobării din ce în ce mai mari, fenomenul este încă alături de noi. Manifestările publice sunt rare, însă bestialitatea privată persistă. Poate că astăzi respectăm animalele, însă ele sunt

în continuare subordonații noștri, și drept urmare sunt niște ținte foarte vulnerabile pentru descărcările de agresivitate redirectionată.

După animale, copiii sunt cei mai vulnerabili subordonați, și, în ciuda puternicelor inhibiții legate de agresarea lor, devin adesea subiectul violenței redirectionate. Răutatea cu care sunt persecutați animalele, copiii și alți subordonați neajutorați este o măsură a greutății presiunilor impuse persecutorului în lupta pentru dominație.

Chiar și în război, unde uciderea e glorificată, acest mecanism poate fi văzut în acțiune. Sergenții și alți subofițeri își domină de obicei oamenii cu brutalitate extremă, nu doar pentru a impune disciplina, ci și pentru a le sădi ura, cu intenția voită de a vedea această ură redirectionată împotriva dușmanului pe câmpul de luptă.

Putem vedea acum, dacă ne uităm în urmă, felul în care greutatea nefiresc de mare a dominației ce apasă dinspre vârf, o caracteristică inevitabilă a condiției supertribale, și-a luat tributul. Anormalitatea situației în care se află animalul uman, care în urmă cu doar câteva mii de ani era un simplu vânător tribal, a produs modele comportamentale care, după standardele animalelor, sunt la rândul lor anormale: preocuparea exagerată pentru mimarea dominării, emoția de a

vedea acte de violență, cruzimea intenționată față de animale, copii și alți subordonați extremi, și, dacă toate acestea dau greș, acte de cruzime față de sine și autodistrugere. Nu este o imagine plăcută să-l vezi pe omul nostru supertribal neglijându-și familia pentru a se cățăra pe încă o treaptă a scării sociale, desfătându-se cu brutalitățile din cărțile și filmele sale, lovindu-și câinii, bătându-și copiii, persecutându-și supușii, torturându-și victimele, ucigându-și dușmanii, îmbolnăvindu-se din cauza stresului și zburându-și creierii. S-a mândrit adesea că ar fi unic în lumea animală și, din acest punct de vedere, chiar este.

Este adevărat că și alte specii se dedau la lupte intense pentru statut și atingerea dominației este adesea un element cronofag în societățile lor. Însă, în habitatele lor naturale, animalele sălbatice nu ajung la extremele pe care le observăm la omul modern. Cum am spus la început, numai în cuștile înghesuite ale grădinilor zoologice găsim ceva care se apropie de situația omului. Dacă în captivitate animalele formează un grup prea mare pentru preferințele acelei specii, dacă stau prea îngrămădite, atunci, în mediul nepotrivit din cușcă, vor apărea cu siguranță probleme serioase. Vor avea loc persecuții, mutilări și crime. Însă până și cel mai neexperimentat

director de zoo nu va ajunge să înghesuie un grup de animale în halul în care oamenii se înghesuie singuri în orașele lor moderne. Directorul va prezice încrezător că *acel* nivel anormal de grupare va duce la fragmentarea completă și la colapsul modelului social normal al speciei respective. Ar fi foarte uimit dacă i-am propune să grupeze în acest fel maimuțele, carnivorele sau rozătoarele, de exemplu. Și totuși, omenirea se organizează voluntar în acest fel; se zbate să trăiască în aceste condiții, și cumva reușește. După toate regulile, grădina zoologică umană ar fi trebuit să fie până acum o mare casă de nebuni, care să se dezintegreze într-o confuzie socială totală. Cinicii pot argumenta că exact așa e, însă e limpede că nu e adevărat. Tendința oamenilor spre aglomerare, departe de a scădea, câștigă tot mai mult teren. Diversele tipuri de aberații comportamentale pe care le-am descris în acest capitol sunt surprinzătoare, nu atât pentru că există, ci pentru raritatea lor, dacă le raportăm la mărimea populației implicate. Uimitor de puțini dintre oamenii care se luptă să răzbească în supertrib cad pradă formelor extreme de acțiune pe care le-am discutat. Pentru fiecare individ în căutare disperată de statut, fiecare căsnicie destrămată, fiecare criminal, sinucigaș, persecutor, bolnav de ulcer, există sute de bărbați

și femei care nu doar că supraviețuiesc, ci prosperă în condițiile extraordinare ale structurilor supertribale. Acest lucru, mai mult decât orice altceva, este o dovadă cu adevărat remarcabilă a uimitoarei tenacități, maleabilități și ingeniozități a speciei noastre.

Sex și supersex

Atunci când bagi o bucată de mâncare în gură nu înseamnă neapărat că ți-e foame. Dacă bei ceva, gestul nu semnifică faptul incontestabil că ți-ar fi sete. În grădina zoologică umană mâncatul și băutul au ajuns să aibă mai multe funcții. Poți ronțai alune ca să-ți omori timpul sau poți suga bomboane pentru a-ți liniști nervii. Asemeni unui degustător de vin, poți doar să savurezi gustul și apoi să scuipi lichidul sau poți să dai pe gât zece halbe de bere pentru a câștiga un pariu. În anumite circumstanțe, poți fi gata să înghiți un ochi de oaie numai ca să-ți menții statutul social.

Hrănirea corpului nu reprezintă adevăratul scop în nici unul dintre aceste cazuri. Utilizarea multifuncțională a comportamentelor de bază nu este necunoscută în lumea animalelor, însă, în grădina zoologică umană, oportunismul ingenios al omului extinde acest proces și-l intensifică. Teoretic, acest lucru ar trebui să cadă în seama existenței noastre supertribale. Pot apărea însă

și neajunsuri dacă procesul este manevrat cu stângăcie. Dacă mâncăm prea mult ca să ne calmăm nervii, devenim supraponderali și ne îmbolnăvim; dacă bem în exces unele lichide, ne putem distruge ficatul sau putem dezvolta dependențe; dacă experimentăm fără limite noi gusturi, putem ajunge la indigestii. Aceste probleme apar deoarece nu ne reușește separarea netă a funcției non-nutritive a mâncatului și băutului de cea originală, de hrănire. Ne amuzăm pe seama obiceiului vechilor romani de a-și gâdila gâtul cu o pană pentru a-și goli stomacul de mâncarea nedorită sau de evitarea de a înghiți practică de degustătorii de vin, și care nu sunt decât excepții izolate de la regula generală. Cu toate acestea, cu prudența necesară, ne putem deda pe îndelete la mâncatul și băutul multifuncțional, fără să avem probleme serioase.

În ceea ce privește comportamentul sexual, situația este asemănătoare, însă mult mai complicată și merită o atenție specială. În acest caz, oamenii au eșuat și mai tare în a separa activitățile sexuale nonreproductive de funcțiile fundamentale de reproducere. Însă toate acestea n-au împiedicat grădina zoologică umană să transforme sexul în *supersex multifuncțional*, în ciuda faptului că rezultatele sunt uneori dezastruoase pentru animalele umane implicate. Oportunismul

omului nu cunoaște limite și ar fi fost de neconceput ca o activitate fundamentală și atât de recompensatoare să fi scăpat diversificării. De fapt, dintre toate activitățile noastre, a devenit cea mai elaborată din punct de vedere funcțional, fără să se țină cont de pericole, având nu mai puțin de zece categorii principale.

Pentru a lămuri această problemă, ne va fi de ajutor să examinăm pe rând diferitele funcții ale comportamentului sexual. Este important să înțelegem încă de la început că aceste funcții, chiar dacă sunt separate și diferite, iar uneori intră în contradicție, nu se exclud întotdeauna una pe alta. Orice act de curtare sau copulație poate îndeplini în același timp mai multe funcții.

Iată cele zece categorii:

1. *Sexul pentru Procreare*

Nimeni nu poate contesta faptul că aceasta este cea mai importantă funcție a comportamentului sexual. S-a afirmat uneori în mod greșit că este singura funcție naturală, deci potrivită. În mod paradoxal, unele grupuri religioase care susțin acest lucru nu aplică ceea ce propovăduiesc, mulți călugări, multe maici sau preoți susținându-se de la activitatea pe care o declară atât de naturală.

Un lucru important care trebuie adăugat aici este că atunci când o populație devine prea numeroasă, valoarea funcției reproductive a sexului este puternic redusă. În cele din urmă devine o bătaie de cap. În loc să fie un mecanism fundamental de supraviețuire, devine un potențial mecanism de distrugere. Acest fenomen se întâlnește uneori la specii precum lemingii și șoarecii de câmp, care, atunci când condițiile sunt foarte prielnice, se înmulțesc atât de mult încât populațiile explodează haotic, cu pierderi enorme de vieți. Același lucru se întâmplă cu specia umană în acest moment, iar animalul uman s-ar putea să fie nevoit în curând să facă față interdicției de a procrea fără autorizație.

Aceasta nu este o problemă peste care se poate trece cu ușurință, iar în ultimii ani a dus la debateri aprinse. Merită studiate ambele aspecte ale disputei, exercițiu devenit din ce în ce mai rar pe măsură ce protagoniștii s-au împins unii pe alții în poziții tot mai extreme.

Întrebarea fundamentală este aceasta: putem îndrăzni să ne atingem de procesul procreării? Sau, cum ar spune cealaltă tabără: îndrăznim să nu ne atingem de el? În general, argumentele se învârt în domeniul filozofiei, eticii și religiei, însă cum ar arăta ele văzute din punct de vedere biologic?

Dacă un grup de oameni se opune unor tehnici eficiente de limitare a procreării, el beneficiază de două avantaje. În primul rând, se va înmulți mai repede decât grupurile care utilizează metodele moderne de contracepție. Fiind mai numeros, poate spera în cele din urmă să-i elimine pe ceilalți – lucru care nu poate scăpa atenției liderilor, fie ei militari sau religioși. În al doilea rând, se va asigura că unitatea socială de bază – familia – este puternică. O pereche căsătorită nu este doar o unitate sexuală, este de asemenea o unitate parentală și, cu cât este mai preocupată de copii, cu atât devine mai stabilă.

Acestea sunt argumente solide, însă la fel sunt și cele din tabăra opusă. Cei care sprijină contracepția eficientă pot sublinia faptul că nu se mai pune problema unui grup care se impune altuia. Suprapopularea a devenit o problemă mondială și trebuie privită ca atare. În acest sens, suntem o uriașă colonie mondială de lemingi, iar dacă populația explodează, ne va afecta pe toți. Iar asta se întâmplă deja.

În ceea ce privește familia, am putea spune că metodele contraceptive nu creează o situație nenaturală, ci pur și simplu o recrează pe cea naturală. Înainte de existența sistemului medical, a normelor de igienă și a altor sisteme de protecție ale vieții moderne, familia producea un număr mare de copii, însă în același timp,

pierdea foarte mulți dintre ei. Tot ce face contracepția, utilizată moderat, este să împingă aceste pierderi înapoi în timp, înainte ca ovulul să fie fecundat.

Dacă nu urmăm o politică globală de contracepție, atunci va interveni inevitabil un alt factor limitator al populației. Ca specie, ne îndreptăm rapid spre punctul de saturație și, dacă nu reușim să ne reducem voluntar fecunditatea, populația din acel moment va suferi din acest motiv. Dacă prevenirea este mai bună decât tratarea, atunci contracepția este alegerea cea mai bună. Este greu de imaginat cum ar putea cineva să spună că a preveni nașterea cuiva este mai rău decât să vindeci pe cineva de viață. Ființa umană nu este un simplu organism pe care-l poți irosi cu nepăsare. Este un produs de înaltă calitate, care are nevoie de mulți ani pentru a crește și a se dezvolta și are nevoie de toată protecția ce i se poate acorda. Cu toate acestea, oponenții contracepției persistă în ideea lor. Dacă vor câștiga, atunci furnicarul de copii care a ajuns pe lume la încurajarea lor poate trăi să vadă colapsul total al întregii societăți umane.

2. Sexul pentru Formarea Perechii

Animalul uman este fundamental și biologic o specie care formează perechi. Pe măsură ce

legătura emoțională se dezvoltă în cadrul unei perechi de posibili parteneri, ea este ajutată și stimulată de activitățile sexuale desfășurate în comun. Funcția sexualității în formarea perechii este atât de importantă pentru specia noastră, încât niciodată în afara acestei faze activitățile sexuale nu ating regulat o intensitate așa de mare.

Această funcție provoacă foarte multe probleme atunci când intră în conflict cu diverse forme de sex nonreproductiv. Chiar dacă Sexul pentru Procreare este evitat cu succes și fertilizarea nu are loc, există cazuri când se poate înfiripa o pereche chiar și în situațiile în care acest lucru nu este categoric dorit. Un motiv pentru care sexul ocazional poate duce la atât de multe probleme.

Dacă unul dintre parteneri a suferit dereglări ale mecanismului de formare a perechii în timpul copilăriei și nu se poate „îndrăgosti”, sau dacă și-a reprimat intenționat și temporar pornirea de a forma un cuplu, atunci sexul ocazional poate avea succes și se poate bucura de el fără repercusiuni. Însă pentru a face sex e nevoie de doi, iar cel care are de-a face cu un asemenea partener se poate să nu fie prea norocos. Dacă ea sau el are un mecanism de formare a perechii mai activ, se poate naște o legătură unilaterală, ca urmare a intensității emoționale din timpul activităților sexuale. Rezultatul inevitabil al acestui

lucru este acela că societatea este presărată cu „inimi frânte”, „încurcături”, „iubiri abandonate”, cu oameni care ulterior au probleme extrem de mari în a forma o pereche cu un nou partener.

Doar atunci când mecanismul de formare a cuplului a fost afectat în aceeași măsură sau este suprimat în mod egal de ambii parteneri, este posibil ca o relație sexuală ocazională să nu implice un mare risc. Chiar și atunci, există mereu pericolul ca puterea răspunsului sexual din partea partenerului să fie atât de mare, încât problemele afective să reapară sau impulsul de a forma o pereche să fie dezinhibat.

3. *Sexul pentru Menținerea Perechii*

Odată ce o pereche s-a format cu succes, activitățile sexuale lucrează în continuare pentru a menține și a întări legătura. Cu toate că aceste activități pot deveni mai elaborate și mai *extensive*, de obicei devin mai puțin *intense* decât în timpul formării cuplului, deoarece funcția de formare a perechii nu mai acționează.

Această diferență dintre funcțiile activităților sexuale de formare și de menținere a perechii este clar ilustrată de cazurile în care un cuplu cu vechime e separat o perioadă de timp din cauza războiului, a afacerilor sau a altui motiv extern. Atunci când se reîntâlnesc, de obicei activitatea

sexuală este foarte intensă în primele nopți, ca și cum ar trece printr-un miniprocess de refacere a perechii.

Aici este o aparentă contradicție ce trebuie clarificată. În unele culturi, în care procesul biologic de „îndrăgostire” este stânjenit de căsătorii aranjate sau de propagandă antisexuală, un tânăr cuplu se poate afla în situația de a fi proaspăt căsătorit fără ca măcar să fi trecut prin începuturile procesului de formare a perechii, sau cu inhibiții adânci legate de activitatea sexuală. În astfel de situații, se poate întâmpla (dacă au noroc) ca activitatea lor sexuală să devină mai intensă mai târziu. În cazul lor, se pare că Sexul pentru Menținerea Perechii este la prima vedere mai intens decât cel din stadiul de formare a perechii, ceea ce răstoarnă aparent ceea ce am spus până acum. Contradicția nu este însă reală, ceea ce se întâmplă este doar amânarea artificială a adevăratului stadiu de formare a perechii.

Cuplurile de acest fel nu sunt întotdeauna așa de norocoase. Ceea ce se întâmplă frecvent în astfel de cazuri este faptul că unitatea familială trebuie să se bazeze pe presiuni sociale externe pentru a rezista, mai degrabă decât pe procesul de formare a legăturilor interne, mult mai fundamental și mai de încredere. Dacă, în consecință, unul dintre soți rămâne „nelegat” din punct de

vedere biologic, există riscul considerabil să se implice pe neașteptate într-o puternică relație extramaritală. Capacitatea reală de formare a unui cuplu va sta în expectativă, dacă putem spune așa, și va fi mai mult decât pregătită să intre în acțiune, provocând daune majore în pseudoperechea recunoscută oficial.

Mai este și o altă primejdie pentru tânărul cuplu care *reușește* să-și întemeieze căsnicia pe formarea unei adevărate perechi. Pericolul nu vine din partea propagandei antisexuale, ci mai degrabă din partea unui exces de propagandă prosexuală, care îi poate face să creadă că intensitatea sexuală din timpul stadiului de formare a cuplului trebuie să persiste chiar și după ce perechea este pe deplin formată. Atunci când inevitabil nu se întâmplă așa, ei își imaginează că ceva e în neregulă, deși în realitate abia au ajuns la faza normală de sex pentru întreținerea perechii. Problema sexului pentru reproducere poate fi la fel de bine exagerată pe cât neglijată, ambele situații putându-se solda cu probleme.

Aceste prime trei categorii – Sexul pentru Procreare, pentru Formarea Perechii și pentru Menținerea Perechii – reprezintă funcțiile reproductive fundamentale ale comportamentului sexual uman. Înainte să continuăm cu examinarea modelelor comportamentale nonreproductive, este important să mai facem un comentariu

final, general. Indivizii care au avut probleme cu mecanismul lor de formare de perechi au găsit comod uneori să afirme că pentru specia umană nu există tendință biologică de a forma perechi. „Iubirea romantică”, după cum preferă ei s-o numească, este privită ca o invenție recentă și foarte artificială a vieții moderne. Omul, spun ei, este fundamental promiscuu, precum multe dintre rudele lui maimuțele. Dovezile însă contrazic această observație. Este adevărat că, în multe culturi, considerațiile economice au dus la o denaturare grosolană a modelului de formare a perechilor, însă chiar și acolo unde interferarea acestui model cu pseudoperechile planificate oficial a fost dur reprimată, cu pedepse sălbatice, tendințele firești au dat mereu semne de reafirmare. Din cele mai vechi timpuri, tineri îndrăgostiți, conștienți că își riscă viața dacă sunt descoperiți, și-au asumat riscul de a fi împreună. Într-atât de puternic este acest mecanism biologic fundamental.

4. Sexul Fiziologic

Omul adult sănătos, bărbat sau femeie, are o nevoie fiziologică fundamentală de a face sex în mod repetat. Dacă nu face acest lucru, se acumulează o tensiune fiziologică și în cele din urmă corpul cere să se elibereze de ea. Orice act sexual

care implică un orgasm îi oferă o ușurare individului care l-a avut. Chiar dacă actul sexual nu îndeplinește nici una dintre celelalte nouă funcții, poate măcar să satisfacă această necesitate fiziologică fundamentală. Pentru un mascul fără parteneră, o vizită la o prostituată poate rezolva problema. O altă soluție, mult mai răspândită și la care se dedau ambele sexe, este masturbarea.

Un studiu american recent a arătat că, în această cultură, nu mai puțin de 58% dintre femei și 92% dintre bărbați s-au masturbat până la orgasm într-un moment din viață. Deoarece acest act sexual nu implică un partener, deci nu poate duce la fecundare, spiritele puritane au încercat să-l suprimă în diverse rânduri în trecut, cultivând în jurul lui tot soiul de superstiții. Lista dezastrelor care ar fi trebuit să se abată asupra celui ce se masturba cuprinde: uscare, sterilitate, epuizare, frigiditate, paroxism, paloare, crize de isterie, amețeli, gălbinare, malformații, nebunie, insomnie, epuizare, bășici, durere, moarte, cancer, ulcer de stomac, cancer genital, probleme digestive, dureri de cap, apendicită, slăbirea inimii, boli de rinichi, lipsă de hormoni și orbire. Incredibila colecție de catastrofe ar fi amuzantă, dacă am ignora suferințele și temerile tăcute pe care aceste groaznice avertismente trebuie să le fi provocat, an după an și veac după veac. Din fericire, aceste superstiții absolut false încep să piardă teren,

luând cu ele o mare parte din frica inutilă pe care o provocau.

În lipsa unei descărcări sexuale active, corpul poate lua singur frâiele în mâini. Celibatarii, atât bărbați cât și femei, sunt predispuși să aibă orgasme spontane în somn. Ambele sexe au vise erotice care pot fi însoțite de răspunsuri musculare orgasmice complete, de secreții vaginale la femei și de „poluții nocturne” la bărbați. Se pare că orgasmele spontane apar chiar și la indivizii cei mai abstenenți și mai evlavioși, caz în care sunt descrise în termeni diferiți și sunt numite frenezii religioase, exaltări sau transe. De exemplu, Sfânta Tereza descrie cum a fost vizitată de vedenia unui înger: „În mâinile sale am văzut o suliță lungă de aur și la vârful fierului mi s-a părut că văd un grăunte de foc. Cu el, mi s-a părut că-mi străpunge inima de mai multe ori, pătrunzându-mi până în măruntaie. Când a scos-o, am crezut că mi le smulge odată cu ea și m-a lăsat toată arzândă de o dragoste nesfârșită pentru Dumnezeu. Durerea a fost așa de vie că m-a făcut să scot mai multe gemete ascuțite; și așa de plăcută a fost dulceața pe care mi-a lăsat-o această durere adâncă, încât aș fi vrut s-o păstrez în veci”.

Din păcate știm mult prea puține lucruri despre eliberările sexuale spontane ale celibatarilor extremi pentru a putea să facem afirmații clare

cu privire la cât de răspândite sau cât de frecvente sunt aceste orgasme. Știm însă că unii indivizi, care au avut o viață sexuală activă și sunt apoi izolați în închisoare, manifestă frecvent o intensificare marcată a viselor orgasmice. Într-un studiu care a implicat 208 femei prizoniere, acest lucru s-a demonstrat a fi adevărat la peste 60% dintre ele.

Cu toate acestea, ar fi greșit să dăm impresia că visele orgasmice funcționează *doar* ca un sistem compensator ce ajută la menținerea unui nivel de activitate sexuală în lipsa unor debușuri mai active. Ele înseamnă mai mult decât atât, așa cum este și cazul prostituției și al masturbării care servesc de asemenea și alte funcții sexuale. De exemplu, unii indivizi arată o creștere a frecvenței viselor orgasmice în timpul perioadelor în care au contacte sexuale cu o frecvență neobișnuit de *mare*, pe principiul unei hipersensibilități de genul „cu cât ai mai mult, cu atât vrei mai mult”. Oricum, aceasta nu înfirmă dovezile că orgasmul spontan poate apărea și apare ca un răspuns la privarea de sex. Înseamnă doar că fenomenul este mai complex. Însă pe noi ne interesează aici doar simpla funcție de „eliberare de sub tensiunea fiziologică”, și este evident că ea trebuie inclusă între cele zece categorii funcționale de bază ale comportamentului sexual uman.

Sexul Fiziologic poate fi observat și la alte specii și merită să aruncăm o privire asupra câtorva exemple. Cum ne putem aștepta, le găsim mai degrabă la grădina zoologică decât în sălbăticie. S-a constatat că multe animale de la zoo se masturbează atunci când sunt ținute în izolare. Fenomenul a fost cel mai adesea observat la maimuțele captive. Masculii își stimulează uneori penisul cu mâna sau piciorul, uneori cu gura și alteori cu vârful cozii prehensile. Elefanții masculi își stimulează penisul cu trompa iar femelele ținute într-un grup fără mascul își stimulează reciproc organele genitale cu trompele. Chiar și un leu mascul, izolat într-o cușcă, a fost văzut rezemat cu spatele la zid și masturbându-se cu labele. Au fost văzuți masculi de porc spinos mergând în trei picioare și ținând una din labele anterioare pe organele genitale. Un delfin mascul se obișnuise să-și țină penisul erect în dreptul puternicului jet de apă care-i aducea apă în bazin. Se pare că și animalele au vise sexuale, iar în cazul pisicilor domestice, au fost observate erecții în timpul somnului care au dus la ejaculare.

5. *Sexul Explorator*

Una dintre cele mai mari calități ale omului este inventivitatea. După toate probabilitățile, strămoșii noștri maimuțe erau deja înzestrați cu

un grad rezonabil de curiozitate; e o caracteristică a tuturor primatelor. În orice caz, atunci când strămoșii noștri umani s-au apucat de vânat, au fost fără îndoială nevoiți să-și dezvolte și să-și întărească această calitate, amplificându-și impulsul de a explora toate detaliile din mediul lor. Este clar că explorarea a devenit un scop în sine, conducându-l pe om spre noi plaiuri și noi realizări, mereu în căutare, mereu punându-și noi întrebări, niciodată mulțumit de vechile răspunsuri. Această nevoie a devenit atât de puternică, încât în curând a început să se extindă în toate celelalte arii comportamentale. Odată cu apariția condiției supertribale, chiar și subiecte simple, cum este locomoția, au fost explorate pentru posibile variante. În loc să fim mulțumiți să mergem și să alergăm, am încercat să sărim, să țopăim, să mărșăluim, să dansăm, să mergem în mâini, să sărim capra, să plonjăm și să înotăm. Jumătate din răsplată a constat în experimentarea însăși, în descoperirea propriu-zisă a unei noi varietăți. (A se amuza apoi în mod repetat cu noua descoperire reprezintă a doua jumătate a recompensei, însă pentru moment nu asta ne interesează.)

În sfera sexuală, această tendință a dus la o gamă largă de variații pe tema sexului. Partenerii sexuali au început să experimenteze noi forme de stimulare reciprocă. Scrierile antice redau în

detaliu marea diversitate de noi mișcări sexuale, apăsări, sunete, contacte, mirosuri și poziții care erau subiectul experimentării erotice.

Cu toate că dezvoltarea în acest domeniu era inevitabilă, în paralel cu alte explorări senzoriale din alte categorii, cum ar fi comportamentul de hrănire, s-au făcut încercări repetate în diferite culturi pentru a o reprima. Motivul invocat oficial a fost adesea cel discutat mai devreme, și anume că reprezintă o elaborare a comportamentului sexual ce depășește strictul necesar pentru procreare. A fost însă ignorată semnificația acestei rafinări a comportamentului sexual explorator în sensul de liant al cuplului cu consecințe în întărirea unității familiei. Este regretabil dintr-un motiv foarte important. După cum am menționat deja, intensitatea erotismului din timpul formării cuplului scade ușor după ce perechea e deja formată. Teoretic, dacă unitatea familială este prosperă și nu este deranjată de forțe externe, totul ar trebui să meargă bine. Este o strategie de adaptare, deoarece, dacă intensitatea istovitoare a relațiilor sexuale ale unui cuplu tânăr în curs de formare s-ar prelungi pe termen nedefinit, acesta ar putea să le scadă eficiența în alte activități. Însă tensiunile și stresul condiției supertribale afectează *negativ* unitatea familiei. Presiunile exterioare sunt mari. Soluția ideală este ca, după

ce perechea este deplin formată, activitatea intensă din timpul formării cuplului să fie înlocuită de tendințele sexuale exploratorii, care, în ciuda reprimărilor repetate, încă fac parte din viața noastră.

Există însă și o problemă. Atunci când e resimțită în cadrul unui cuplu format, încântarea de a explora noi forme de stimulare sexuală este binevenită pentru unitatea familiei. Însă poate lua și alte forme. Dorința de nou poate fi satisfăcută nu doar prin explorarea de noi metode cu un partener familiar, ci și prin explorarea de noi parteneri cu metode familiare sau prin explorarea de noi parteneri cu noi metode.

Dezvoltarea Sexului Explorator ne apare astfel ca o sabie cu două tăișuri. Deoarece culturile noastre supertribale au insistat tot mai mult pe beneficiile comportamentului explorator – sistemul nostru educațional, vasta noastră cunoaștere, artele, științele și tehnologia depinzând de acest lucru –, tendințele noastre exploratorii în toate celelalte arii comportamentale au fost în același timp stimulate. În sfera sexuală a dus foarte des la probleme. Ideea de a vedea o femeie ce face parte dintr-un cuplu cum urmează cursuri practice de tehnici sexuale sau un bărbat necelibatar care se antrenează făcând sex ca pe un sport este de neacceptat pentru partenerii lor pe termen

lung, deoarece intră în contradicție cu tendințele exclusiviste ale mecanismului de formare a perechii. Experimentele sexuale care nu implică perechea trebuie făcute în particular și în secret, iar aici intră în scenă noul pericol al înșelării partenerului. Drept urmare, vechiul nucleu social fundamental pentru specia noastră – unitatea familială – a avut de suferit, însă a reușit cumva să supraviețuiască.

Aceste probleme nu ar fi apărut dacă am fi fost o altfel de specie, dacă am fi depus ouă în nisip ca țestoasele și le-am fi lăsat singure să eclozeze. Însă pentru noi, care avem datorii părintești apăsătoare, experimentele sexuale în afara cuplului implică două riscuri. Ele nu doar că provoacă o aprinsă gelozie, dar mai și încurajează formarea accidentală de noi perechi, în detrimentul pe termen lung al copiilor din familiile implicate. Se prea poate ca diverse combinații și comunități sexuale complexe să fi funcționat din timp în timp, dar se pare că succesele absolute ale acestora sunt rarități izolate, limitate la unele personalități excepționale și neobișnuite. Doar cel mai sever control intelectual, din partea tuturor celor implicați, ar permite funcționarea rezonabilă a acestui fel de experimente sexuale.

Chiar și foarte răspânditul sistem de harem nu o duce prea bine, dacă este privit în contextul mai larg al succesului culturilor supertribale, iar

unii cercetători îl acuză ca fiind un factor important în declinul social al culturilor care-l practică.

Ca și în cazul celorlalte nouă categorii de comportament sexual, funcția exploratorie este îndeajuns de importantă pentru a putea fi observată și la alte specii. Deoarece necesită un grad înalt de inventivitate, nu este de mirare că o întâlnim în mare măsură la primatele superioare. În particular, marile maimuțe practică o gamă considerabilă de experimente sexuale atunci când trăiesc în captivitate, inclusiv o serie de poziții neîntâlnite la semenii lor din sălbăticie.

6. *Sexul de Plăcere*

E imposibil să facem o listă completă a funcțiilor sexuale fără să includem o categorie ce se bazează pe ideea că există „sex de dragul sexului”; este vorba de comportamentul sexual care aduce cu sine propria recompensă, indiferent de alte considerații. Această funcție este înrudită îndeaproape cu cea anterioară, însă cele două sunt totuși diferite.

Relația dintre Sexul Explorator și Sexul de Plăcere este mai degrabă ca relația dintre a încerca un joc și a-l juca propriu-zis sau dintre jocul haotic și cel organizat la copii. De obicei, atunci când copiii descoperă un nou domeniu de joc, la început se avântă plini de nerăbdare și

încep să exploreze toate posibilitățile. Pe măsură ce timpul trece, acest comportament aproape haotic începe să se stabilizeze și să se ordoneze. Apar reguli și astfel se naște un nou „joc”. În funcție de mediu, se poate ajunge la un joc de cățărare, de-a v-ați ascunselea, de-a prinselea, iar odată ce un astfel de joc e pus la punct, poate fi jucat cu înflăcărare și în alte ocazii, fără mari schimbări. Dacă jocul se dovedește a fi recompensant, copiii îl vor juca din nou și din nou, chiar dacă nu mai aduce nimic nou. Comportamentul nestatornic de la început era atrăgător pentru că era un Joc de Explorare; comportamentul ulterior, cel repetat, este atrăgător pentru că este un Joc de Plăcere.

Comparația cu Sexul Explorator și Sexul de Plăcere este suficient de pertinentă. Multe contacte sexuale extrem de plăcute intervin între membrii unei perechi care nu urmărește în mod deosebit procrearea și în același timp depășesc cu mult cerințele sexului pentru întreținerea cuplului și nu implică nici introducerea de noutăți. În consecință, acestea cad în categoria funcțională despre care vorbim acum. Ele reprezintă Sex de Plăcere, sau, dacă vrei, pur erotism. Pentru cel ce face sex, este ca gastronomia pentru cel ce se hrănește sau ca estetica pentru artist. Ar fi nepotrivit să ridicăm în slăvi experiențele

gastronomice rafinate sau trăirile estetice sublime și în același timp să condamnăm minunatele experiențe erotice. Totuși, acest lucru a fost adeseori făcut. Este adevărat că excesele pot aduce uneori probleme, însă la fel pot face excesele gastronomice sau estetice. Cazurile extreme de atletism sexual se pot dovedi atât de epuizante încât mai rămâne puțină energie pentru altceva, ducând la o viață dezechilibrată, așa cum mâncatul în exces poate duce la obezitate și alte probleme de sănătate, iar obsesia extremă pentru probleme de estetică poate duce la neglijarea dăunătoare a altor aspecte ale vieții sociale. Aceleași reguli de bază se aplică pentru fiecare caz în parte.

Preocuparea de a face ceva de dragul de a face implică existența unui anumit nivel de timp liber și de energie în plus. Asta înseamnă că necesitățile fundamentale pentru supraviețuire sunt asigurate. Pentru oameni, acest lucru înseamnă o societate urbană. Pentru animale, înseamnă o grădină zoologică, în care hrana e asigurată, dușmanii sunt eliminați și nu este de mirare că în acest mediu și ele manifestă o hiperactivitate sexuală.

7. Sexul Ocupațional

Acest gen de sex funcționează ca terapie ocupațională, sau, dacă vreți, ca mecanism

antiplictiseală. Este strâns înrudit cu tipul anterior, însă, din nou, poate fi clar separat de acesta. Există o diferență între a avea timp liber și a fi plictisit. Sexul de Plăcere poate fi practicat la fel de bine ca și alte metode de a petrece în mod constructiv timpul liber, fără a se întrezări nici cel mai mic semn de plictiseală. Funcția este aceea de căutare pozitivă a satisfacțiilor senzitive. În contrast, Sexul Ocupațional funcționează ca un remediu pentru situația negativă indusă de un mediu sterp și monoton. Plictiseala moderată duce la apatie și la o lipsă a orientării sau a motivației. Plictiseala intensă, într-un mediu cu adevărat deprimant, gol, are alt impact. Produce anxietate și agitație, iritabilitate și, în cele din urmă, furie.

Experimente făcute cu studenți care au fost izolați în camere goale, purtând ochelari întunecați și mănuși groase care împiedicau sensibilitatea mâinilor, au condus la rezultate uimitoare. Odată cu trecerea orelor, au devenit din ce în ce mai incapabili să se relaxeze. S-au străduit din greu să inventeze orice fel de acțiuni banale pe care puteau să le desfășoare în acele condiții limitate. Au început să fluiera, să vorbească singuri, să bată ritmuri, orice numai să rupă monotonia, oricât de absurdă era acea activitate. După câteva zile aveau simptome de stres sever și situația li

se părea atât de insuportabilă încât nu mai puteau continua.

Așadar, plictiseala intensă nu înseamnă să stai lungit fără să faci nimic, ci exact opusul. Se atinge un punct în care *orice* activitate e suficientă, atâta timp cât se poate ajunge la o descărcare. Situația este prea amenințătoare pentru a te putea bucura de plăcerile senzoriale tipice activităților autorecompensante; este mai mult o problemă de a face să înceteze chinul apăsător al inactivității. O activitate prea scăzută este dăunătoare sistemului nervos și creierul face tot ce poate pentru a se proteja.

În condiții de plictiseală normală – însemnând un mediu pustiu, însă nu așa de izolat precum cel din experimentul cu studenții –, cel mai la îndemână obiect ce poate fi folosit pentru spargerea monotoniei este propriul corp. Dacă nu ai altceva, poți oricând să te folosești de el. Poți să-ți rozi unghiile, să te scobești în nas, să te scar-pini în cap; iar corpul poate fi oricând provocat să producă un răspuns sexual. Deoarece scopul este acela de a produce un nivel maxim de stimulare, activitățile sexuale pot deveni în această situație violente și dureroase, iar uneori se poate ajunge la mutilări serioase sau leziuni fizice ale organelor genitale. Durerea provocată este, într-un fel, o ciudată parte a terapiei, mai degrabă decât un

rezultat accidental. Masturbarea sălbatică și prelungită este tipică pentru acest fenomen, putând fi însoțită de sfâșierea pielii sau de introducerea unor obiecte ascuțite în organele genitale.

Forme extreme de Sex Ocupațional pot fi observate la pușcăriașii care sunt rupți total de mediul lor normal, stimulator. Nu este doar o problemă de Sex Fiziologic – o cantitate mult mai mică de plăcere ar putea satisface necesitățile fiziologice.

Acest fenomen poate fi întâlnit și în cazurile de introvertire patologică. În aceste situații, mediile care favorizează apariția sunt la prima vedere suficient de stimulante. Însă o privire mai atentă scoate la iveală faptul că, deși acești indivizi sunt înconjurați de stimuli excitanți, sunt decuplați de aceștia din cauza condiției lor psihice anormale. Din punct de vedere psihologic, ei sunt lihnii de foame în mijlocul abundenței. Dacă din diverse motive s-au izolat puternic social și mintal, devenind incapabili să mai ia contact cu lumea obișnuită din jurul lor, pot ajunge să sufere de substimulare la fel de mult ca prizonierii din celule. Pentru acești oameni extrem de izolați, experiențele dureroase ale Sexului Ocupațional sunt un rău mai mic decât inactivitatea totală, morbidă.

Animalele de la zoo, ținute în cuști anoste, se poartă în același fel. Atunci când sunt izolate de perechile lor pot da semne de manifestare a Sexului Fiziologic. Fără să mai fie stresate de căutarea hranei, evitarea dușmanilor și având o grămadă de timp liber, pot ajunge să facă Sex de Plăcere. Însă, dacă ajung la plictiseală intensă, pot să recurgă la Sex Ocupațional într-o formă extremă. Unele maimuțe masculine au devenit obsedate de masturbare. Masculii din ordinul copitatelor, ținuți împreună cu femelele, însă fără a avea și altceva de făcut, își pot duce partenerile în pragul morții, hărțuindu-le și alergându-le peste limitele normale. Se cunosc situații în care maimuțele superioare s-au comportat la fel. Un urangutan mascul închis într-o cușcă goală, atunci când a fost pus împreună cu o femelă, s-a împerecheat cu ea și a îmbrățișat-o așa de insistent, încât o vreme femela n-a mai putut să-și folosească mâinile și a fost nevoie să fie separați. Maimuțele de orice fel, dacă sunt crescute separat de semenii lor, sunt adeseori în imposibilitatea de a se adapta la viața socială atunci când sunt introduse ca adulți într-un grup din specia lor. Ca și ființele umane cu probleme psihice care „trăiesc în lumea lor”, se pot izola într-un colț în care să se lase în voia Sexului Ocupațional, la doar câțiva metri distanță de un

potențial partener. Acest comportament este foarte des întâlnit la cimpanzeii din zoo, care adesea sunt crescuți în izolare de mici, ca animale de casă, iar la maturitate ajung să fie puși laolaltă. Doi cimpanzei, mascul și femelă, amândoi cu copilării anormale, care au fost ținuti într-o cușcă drept „cuplu căsătorit“, fără alți tovarăși, au manifestat frecvent o activitate sexuală intensă, însă niciodată unul cu altul. Deși împărțeau același teritoriu restrâns, ambii erau izolați mintal. Stând la distanță unul de altul, ambii se masturbau regulat, în diverse moduri. Femela se folosea de rămurele sau bucățele de lemn pe care le smulgea cu dinții de pe pereți, iar apoi și le introducea în vagin, în timp ce masculul își stimula penisul în alt colț al cuștii.

8. *Sexul Calmant*

Așa cum sistemul nervos nu poate tolera lipsa totală de activitate, la fel se revoltă și împotriva hiperactivității. Sexul Ocupațional și Sexul Calmant sunt două fețe ale aceleiași monede. În loc să funcționeze împotriva plictiselii, Sexul Calmant funcționează împotriva agitației. Atunci când are de-a face cu o supradoză de stimuli bizari, contradictorii, neobișnuiți sau înfricoșători, individul caută să scape prin evadarea în activități familiare, plăcute, care-l ajută să-și

calmeze nervii zdruncinați. Când presiunile vieții devin apăsătoare, victima stresată se poate liniști recurgând la unele activități cunoscute ce-i oferă o satisfacție sigură. În starea lui stresată, hiperactivă, este incapabil să ducă ceva la bun sfârșit. Este mânat de colo-colo, niciodată în stare să rezolve probleme clare, din cauza bruiajului continuu și a confuziei induse de blocarea căilor de ieșire. Frustrările lui se pot acumula până în momentul în care orice gest familiar simplu, oricât ar fi de irelevant pentru preocupările majore, va oferi o binevenită ușurare, numai să fie dus la îndeplinire fără piedici.

O persoană anxioasă se poate liniști prin acțiuni obișnuite, cum ar fi să fumeze o țigară, să mestece gumă sau să bea ceva. Sexul Calmant funcționează în același fel. Un soldat la război în așteptarea bătăliei sau un om de afaceri în toiul unei crize își pot găsi liniștea pe moment în brațele unei femei înțeleghătoare. Implicarea emoțională poate fi minimă, iar gesturile pot fi stereotipe. Într-un fel, cu cât acțiunea este mai automată, cu atât e mai bine, deoarece creierul său este deja mult prea solicitat și caută doar simplitate.

Acest lucru este asemănător cu ceea ce la animale se numește „acțiune de transfer”. Atunci când două animale rivale se întâlnesc și intră în

conflict, fiecare vrea să-l atace pe celălalt și fiecărui îi e teamă să o facă. Comportamentul lor e blocat, iar în această stare contradictorie și frustrantă se pot apuca să se purice sau să-și facă de lucru cu mâncarea sau cu materialele din care e făcut cuibul. Bineînțeles că aceste acțiuni de transfer nu rezolvă conflictul original, însă oferă un scurt răgaz în aceste condiții de stres. Dacă prin preajmă se află o femelă, combatanții se pot împerechea frugal cu ea, acțiunea fiind de obicei stereotipă și simplificată, ca și la oameni.

9. *Sexul Comercial*

Am menționat deja prostituția, însă doar din punctul de vedere al clientului. Funcția copulatorie este alta pentru prostituată. Mai pot interveni și alți factori, însă, în primul rând, este vorba doar de o tranzacție comercială. Un fel de Sex Comercial apare de asemenea ca o importantă funcție în unele căsnicii, în care relația este unilaterală: unul dintre parteneri oferă pur și simplu servicii sexuale, primind în schimb bani și adăpost. Cel care îl întreține pe celălalt și care este legat realmente de acesta trebuie să accepte falsitatea situației. Femeia sau bărbatul care se căsătorește pentru bani funcționează ca o prostituată. Singura diferență este că, dacă ea sau el primește

plata indirect, prostituata obișnuită trebuie să lucreze pe principiul „plata înainte”. Însă atunci când sistemul este organizat pe baza unor contracte pe termen lung sau scurt, funcția acestui tip de comportament sexual este exact aceeași.

O formă mai moderată de sex pentru bunuri materiale este practică de către femeile și bărbații care fac striptease, de animatoare, regine ale frumuseții, fete de club, dansatoare, modele și numeroase actrițe. Această categorie oferă contra cost o versiune ritualizată a stadiilor incipiente ale succesiunii secvențelor sexuale, însă (cel puțin oficial) se opresc imediat înaintea stadiului de acuplare. Pentru a compensa lipsa de finalitate a comportamentului lor sexual, de obicei exagerează și diversifică preludiile pe care le oferă. Posturile și mișcările cu trimiteri sexuale, personalitatea și anatomia lor sexuală, toate tind să fie exagerate în încercarea de a suplini limitele stricte ale serviciilor sexuale furnizate.

La alte specii, se pare că Sexul Comercial apare foarte rar, chiar și în grădinile zoologice, însă a fost observată o formă de „prostituție” la unele primat. În captivitate, au fost văzute maimuțe femele care se ofereau sexual unui mascul pentru a obține bucățele de mâncare împrăștiată pe jos, favorurile lor sexuale distrăgându-l pe acesta de la preocuparea de a concura pentru hrană.

Cu această ultimă categorie funcțională a comportamentului sexual, pătrundem într-o lume ciudată, plină de evoluții și diversificări neprevăzute. Sexul de Statut se infiltrează în viețile noastre și ne invadează pe multe căi ascunse, greu de recunoscut. Datorită complexității sale, l-am omis din capitolul anterior pentru a-l putea trata acum mai în detaliu. Ne va fi util dacă începem prin a examina forma pe care o ia la alte specii, înainte de a vedea cum se manifestă la animalul uman.

Sexul de Statut este în strânsă legătură cu dominarea, și nu cu reproducerea. Pentru a înțelege cum a apărut această relație trebuie să avem în vedere rolurile diferite pe care le au masculul și femela pe plan sexual. Deși expresia deplină a sexualității implică participarea activă a ambelor sexe, este totuși corect dacă afirmăm că, în lumea mamiferelor, rolul sexual al femeiei este unul fundamental submisiv, pe când al masculului este fundamental agresiv. (Nu este întâmplător că limbajul judecătoresc folosește termenul de „atac” atunci când un bărbat devine în mod forțat „intim” cu o femeie care nu este disponibilă). Acest lucru nu poate fi pus doar pe seama faptului că bărbatul este mai puternic din punct de vedere fizic decât femeia. Relația este parte

integrantă a naturii actului copulator. Mami-ferul mascul este acela care trebuie să monteze femela. El este acela care trebuie să o penetreze și să-i invadeze corpul. O femelă prea supusă sau un mascul prea agresiv doar își exagerează rolurile firești, însă o femelă agresivă și un mascul supus le inversează complet.

Comportamentul sexual al unei maimuțe femele este de a se „prezenta” masculului întorcându-se cu fundul spre el, ridicându-l în mod vădit și coborându-și partea anterioară a corpului. Reacția masculului este să se urce pe spatele ei, să-și introducă penisul și să facă mișcări ritmice din pelvis. Deoarece într-un context sexual femela se supune și masculul se impune, aceste acțiuni au fost „împrumutate” pentru a fi folosite în situații care înainte de toate n-au caracter sexual și care implică semnale mai generale de supunere și agresivitate. Dacă „prezentarea” sexuală a femelei înseamnă supunere, atunci poate fi folosită în acest fel într-o situație total ostilă. O maimuță femelă care nu este activă sexual își poate prezenta fundul unui mascul pur și simplu pentru a-i arăta că nu este agresivă. Acționează ca un gest de liniștire și funcționează ca un *indicator al statutului ei de subordonat*. Drept răspuns, masculul o poate încăleca și poate face

câteva mișcări pelvice superficiale, acționând astfel *doar pentru a-și manifesta statutul dominant*.

Sexul de Statut, folosit în acest mod, este un mecanism valoros în viața socială a maimuțelor cu și fără coadă. Ca ritual de subordonare și dominare, poate evita vărsarea de sânge. Un mascul se apropie agresiv de o femelă, pus pe hartă. În loc să țipe și să încerce să fugă, acțiuni care n-ar face decât să-i accentueze acestuia pornirile agresive, femela i se „prezintă” sexual, masculul răspunde și apoi se despart, pozițiile lor ierarhice fiind reafirmate.

Acesta e doar începutul. Valoarea Sexului de Statut este așa de mare, încât a ajuns să acopere realmente toate formele de contacte agresive în cadrul grupului. Dacă un mascul slab este amenințat de unul puternic, se poate apăra comportându-se ca o pseudofemelă. Își semnalează supunerea adoptând postura sexuală a femelelor, oferindu-și posteriorul masculului dominant. Acesta își afirmă statutul dominant urcându-se pe masculul supus, ca și cum ar avea de-a face cu o femelă.

Exact același comportament poate fi observat între două femele. O femelă inferioară, amenințată de una superioară, i se va „prezenta” sexual acesteia și va fi „posedată” de ea. Chiar și maimuțele tinere vor trece prin același ritual, cu

toate că n-au atins încă maturitatea sexuală. Acest fapt arată cât de mult s-a îndepărtat Sexul de Statut de condiția lui originară. Acțiunile executate sunt în continuare acțiuni sexuale, însă motivația nu mai este de natură sexuală. Dominația a preluat rolul principal.

Activitățile sexuale desfășurate frecvent și în mod repetat în acest nou context explică imaginea aparentă de orgie continuă din unele colonii de maimuțe. Vizitatorii grădinilor zoologice rămân adesea cu impresia că maimuțele sunt un fel de nimfomane nesătule, gata să se împerecheze cu orice, mascul sau femelă, adult sau tânăr, la cel mai mic stimul sexual. Într-un fel este adevărat, observația este destul de corectă, interpretarea este însă greșită. Imaginea devine mai echilibrată doar atunci când înțelegem motivația nonsexuală a acestui comportament.

Ne va ajuta un exemplu mai familiar. Aproape toată lumea e obișnuită cu întâmpinarea prietenoasă și supusă a pisicii, atunci când se freacă de picior, cu coada țeapănă în sus și posteriorul ridicat. Pisicile de ambele sexe se comportă astfel, iar dacă le mângâiem pe spate, simțim cum își împing posteriorul sub atingerea mâinii. Majoritatea oamenilor privesc acest lucru pur și simplu ca pe un gest de salut al felinei și nu se întreabă care-i este originea și ce semnificație are. De fapt

este încă un exemplu al Sexului de Statut. A derivat din ritualul de prezentare sexuală a pisicii femele în fața masculului, cu funcția originală de expunere precopulatorie a vulvei. Însă, ca și la maimuțe, în cazul acțiunii de prezentare în cadrul Sexului pentru Statut, s-a îndepărtat de rolul pur sexual și este practică de ambele sexe într-un context prietenos, supus. Deoarece omul este mare și puternic, el este inevitabil și permanent dominant din punctul de vedere al pisicii. Dacă, după o absență temporară, contactul este reluat, pisica simte nevoia de a-și restabili rolul de subordonat, de unde și ceremonia de întâmpinare ce folosește gesturi de supunere sexuală.

Modelul comportamental felin este destul de simplu, însă dacă ne întoarcem la maimuțe, descoperim unele manifestări anatomice uimitoare ale Sexului pentru Statut, pe care trebuie să le examinăm înainte de a investiga situația la oameni. Femelele din numeroase specii de maimuțe au în regiunea șezutului o porțiune de piele fără păr, umflată și de un roșu aprins. Aceste zone foarte evidente le sar în ochi masculilor în timpul ritualului de prezentare sexuală a femelelor. Bineînțeles, sunt expuse și atunci când o femelă se oferă supusă în situații de Sex pentru Statut. Recent, a fost arătat că masculii din unele specii, imitând femelele, prezintă regiuni roșii

în zonele *lor* genitale, ca o intensificare a ritua-lului de supunere sexuală în fața indivizilor mai puternici. Pentru femele, zonele de piele roșie au dublu rol, însă pentru masculi, funcția lor ține *exclusiv* de sexul de statut.

Dacă trecem de la manifestările de supunere la cele de dominație în cadrul Sexului de Statut, putem vedea o evoluție asemănătoare. Acțiunea de a domina implică erecția penisului, iar acest aspect a fost de asemenea îmbogățit prin adău-garea de culori aprinse. Masculii din unele specii au penisuri de un roșu strălucitor, înconjurare adesea de piele colorată în albastru intens în regiunea scrotului. Acest lucru face ca organele genitale ale masculilor să fie cât se poate de vizi-bile, iar aceștia pot fi văzuți adeseori stând cu picioarele depărtate, etalându-și la maximum aceste culori aprinse. Astfel, ei pot să-și semna-lizeze statutul ridicat fără să miște un deget. La unele specii de maimuțe, masculii care se afi-șează în acest fel stau la marginea grupului lor, iar dacă un alt grup se apropie, penisul roșu intră în erecție completă și poate lovi ritmic abdomenul posesorului. În Egiptul antic, babu-inul sacru era văzut ca întruparea sexualității masculine. Nu era doar reprezentat în picturi și sculpturi în postura de dominare sexuală, ci era chiar îmbălsămat și înmormântat în această

postură, consacrandu-i-se șaptezeci de zile pentru îmbălsămare și două zile pentru înmormântare. Fără îndoială că etalarea sexuală a dominării la această specie s-a dovedit a fi mai mult decât evidentă, nu doar pentru ceilalți babuini, ci și pentru vechii egipteni. Iar după cum vom vedea, n-a fost deloc o întâmplare.

Așa cum la unele specii masculii au imitat manifestările de supunere ale femelelor, dezvoltându-și propriile lor petice roșii de piele pe posterior, în unele cazuri, femelele imită manifestările de dominare ale masculilor. Femelele unor maimuțe din America de Sud au dobândit de-a lungul evoluției un clitoris alungit, care a devenit realmente un pseudopenis. La unele specii seamănă atât de mult cu adevăratul penis, încât este greu să faci diferența între sexe. Acest lucru a dat naștere unor legende printre populațiile umane din arealul acestor specii. Deoarece la prima vedere toate animalele par masculi, localnicii cred că aceștia sunt exclusiv homosexuali. (Un fapt ciudat este că și femelele hienelor au un pseudopenis, însă mitul care s-a născut în Africa este că specia ar fi hermafrodită, fiecare individ bucurându-se de activități sexuale atât masculine cât și feminine.)

La câteva specii de maimuțe, pe lângă pseudopenis, la femele a apărut și un pseudoscrot.

Până acum, avem puține informații despre felul în care aceste false organe genitale sunt utilizate la animalele în condiții de sălbăticie. Știm că masculii din unele specii sud-americeane se folosesc de erecția penisului pentru a-l amenința direct pe un subordonat. În cazul micuței maimuțe-veriță¹, a devenit cel mai important semnal în repertoriul comportamentului de dominare. Nu este vorba doar de a sta pur și simplu cu picioarele depărtate. Atunci când are o atitudine amenințătoare, un mascul superior din această specie se apropie de unul inferior și intră ostentativ în erecție în fața acestuia. Pseudopenisul maimuțelor femele nu pare în nici un caz să fie erectil; probabil este suficient să fie arătat indivizilor inferiori așa cum e.

Aceasta este așadar situația Sexului de Statut la cele mai apropiate rude ale noastre, maimuțele cu coadă și fără coadă. Am intrat în mai multe detalii pentru a avea un fundal util din punct de vedere evoluționist, pe baza căruia să putem examina diversificarea Sexului de Statut la oameni. Astfel vom înțelege mai ușor cât de departe a ajuns animalul uman în această direcție. Atunci când ați citit detalii despre comportamentul maimuțelor ați observat deja, ca și vechii

---

¹ Genul *Saimiri*, care cuprinde mai multe specii: *boliviensis*, *oerstedti*, *sciureus*, *ustus*, *vanzolinii* (n. tr.).

egipteni, unele asemănări cu situația umană. La oameni, ca și la maimuțe, comportamentul sexual submisiv femel și cel dominant mascul au ajuns să fie utilizate în contexte nonsexuale de supunere sau dominare.

Vechiul ritual al femeiei de a-i prezenta masculului posteriorul încă supraviețuiește ca gest de subordonare. Copiii sunt adesea forțați să se aplece pentru a fi pedepsiți în această poziție. De asemenea, fesele sunt privite în general drept cea mai „ridicolă” parte a corpului uman, despre care se fac glume și de care se râde sau sub care se pun piuneze. Victimele neajutorate în pornografia sado-masochistă – să nu mai vorbim de desenele animate și benzile desenate cele mai populare – sunt surprinse frecvent cu fundul în aer.

Însă imaginația a ajuns la excесе mai ales în spectrul comportamental al masculului dominant. Încă de la începuturi, arta și literatura au fost presărate cu tot felul de simboluri falice. În vremurile mai recente acestea au devenit adesea extrem de ascunse și foarte îndepărtate de sursa originală, penisul uman erect, însă putem încă observa manifestări mai directe și mai fățișe ale acestui simbol la culturile „primitive” care mai supraviețuiesc. De exemplu, bărbații din unele triburi din Noua Guinee se războiesc purtând

tuburi lungi fixate pe penis. Aceste extensii, adesea mai lungi de 30 de centimetri, sunt ținute într-o poziție aproape verticală cu sfori atașate de corpul purtătorului. De asemenea, în alte culturi, penisul este împodobit și mărit artificial în diverse feluri.

Bineînțeles, odată ce erecția penisului este utilizată ca etalare a amenințării, atunci cu cât este mai mare erecția, cu atât crește amenințarea. Semnalele vizuale care transmit intensitatea amenințării sunt de patru feluri: pe măsură ce penisul devine erect, își modifică unghiul, se întărește, își mărește diametrul și îi crește lungimea. Dacă toate aceste calități pot fi exagerate artificial, atunci impactul manifestării de amenințare va fi sporit la maximum. Corpul uman are totuși niște limite (care sunt atinse mai mult sau mai puțin de bărbații din Noua Guinee), însă în ce privește reprezentările umane nu există limite. În desenele, picturile și sculpturile în care este înfățișat corpul uman, simbolul falic poate fi exagerat după dorință. Lungimea medie a penisului erect este în realitate de aproximativ 16 centimetri, ceea ce înseamnă mai puțin de o zecime din înălțimea unui bărbat adult. În cazul statuilor falice, lungimea penisului depășește adesea înălțimea personajului.

Exagerând și mai mult falusul, reprezentarea corpului este omisă totalmente, iar desenul sau sculptura arată pur și simplu un penis uriaș, vertical, fără trup. Vechi sculpturi de acest fel, uneori înălțându-se la mai mulți metri de la pământ, au fost găsite în multe locuri din lume. Templul lui Venus din Hierapolis avea la intrare statui falice uriașe de aproape 60 de metri, însă chiar și acestea erau depășite în înălțime de alte falusuri străvechi, care se pare că se ridicau la aproape 110 metri, adică de vreo șapte sute de ori mai mari decât organul fizic pe care-l reprezentau. Se spune că erau acoperite cu aur curat.

De la acest fel de reprezentări evidente, în lumea simbolismului falic mai este nevoie doar de un pas până la atribuirea unui rol falic oricărui obiect lung, tare, erect. Din studiile psihanalizatorilor asupra viselor, știm cât de diverse pot fi aceste simboluri. Însă acestea nu se limitează doar la vise. Ele sunt intenționat utilizate în reclame sau de către artiști și scriitori. Apar în filme, jocuri și în aproape toate formele de divertisment. Chiar și când nu sunt înțelese în mod conștient pot avea impact, datorită semnalului fundamental pe care-l transmit. În această categorie intră orice, de la lumânări, banane, cravate, cozi de mătură, țițari, bastoane, șerpi, morcovi, săgeți, furtunuri de apă și focuri de artificii,

până la obeliscuri, copaci, balene, stâlpi de felinare, zgârie-nori, catarguri de steag, tunuri, furnale industriale, rachete spațiale, faruri și turnuri. Toate acestea au semnificații simbolice din cauza formei lor generale, însă, în unele cazuri este implicată și o proprietate mai specifică. Peștii au devenit simboluri falice din cauza texturii și a formei lor și pentru că-și croiesc drum prin apă; elefanții, pentru că au trompa erectilă; rinocerii, din cauza cornului; păsările, pentru că se ridică împotriva gravitației; baghetele magice, deoarece conferă puteri speciale posesorului; săbiile, sulițele și lăncile deoarece penetrează corpul; sticlele de șampanie, deoarece ejaculează atunci când sunt deschise; cheile, pentru că sunt băgate în gaura cheii; și trabucurile, pentru că sunt țigărete umflate. Lista este aproape nesfârșită, orizontul paralelelor simbolice este vast.

Toate aceste imagini au fost folosite, iar majoritatea utilizate frecvent, ca obiecte ce reprezintă masculinitatea. Masculul viguros, dominant (sau care aspiră la acest statut), care-și molfăie trabucul dolofan și-l vântură în fața interlocutorului, aplică absolut aceeași gamă de manifestări ale Sexului de Statut ca și mica maimuță-veveriță care-și depărtează picioarele și își vântură penisul erect în fața unui subordonat. Tabuurile sociale ne-au obligat să înlocuim etalarea sexuală

agresivă evidentă cu substitute ascunse, însă omul având o imaginație bogată, acest lucru nu a redus fenomenul, ci doar l-a diversificat și l-a complicat. Așa cum am explicat în capitolul despre statut și superstatut, în lumea noastră supertribală, avem motive întemeiate să manipulăm cât de mult putem mecanismele ce reglează statutul, iar în ce privește Sexul de Statut facem exact același lucru.

Putem găsi exemple de diverse căi de perfecționare a simbolisticii falice care se petrec sub privirile noastre. Aspectul mașinilor sport ilustrează foarte bine această idee. Întotdeauna au degajat o masculinitate îndrăzneată, agresivă, fiind ajutate considerabil în acest sens de calitățile lor falice. Ca și penisul unui babuin, ies în față, sunt lungi, netede și strălucitoare, se avântă cu putere și de obicei sunt vopsite în roșu aprins. Un bărbat care stă în mașina lui sport decapotabilă arată ca o sculptură falică foarte stilizată. Corpul lui a dispărut și tot ce se poate vedea este un cap mic și niște mânuțe care ies dintr-un penis lung, strălucitor. (Un argument împotriva acestei idei ar putea fi acela că forma mașinilor sport este dictată de necesitatea de a fi aerodinamice, însă în condițiile actuale de trafic aglomerat și limitări de viteză din ce în ce mai stricte, explicația nu are sens). Chiar și autovehiculele

obișnuite au calitățile lor falice, ceea ce ar putea explica într-o anumită măsură de ce șoferii bărbați devin atât de agresivi și de înverșunați să se depășească unul pe altul, în ciuda riscului considerabil și a faptului că se întâlnesc din nou la următorul semafor sau, în cel mai bun caz, câștigă doar câteva secunde.

Un alt exemplu vine din lumea muzicii pop, în care chitara a suferit recent o schimbare de sex. Chitara de modă veche, cu un corp bogat în curbe și îngustată la mijloc, simboliza evident femeia. Era ținută aproape de piept, iar corzile îi erau mângâiate drăgăstos. Însă vremurile s-au schimbat și feminitatea ei a dispărut. Odată ce grupurile de „idoli sexuali” masculi au început să cânte la chitări electrice, creatorii acestor instrumente și-au dat osteneala să le accentueze calitățile masculine, falice. Corpul chitarei (simbolizând acum testiculele) a devenit mai mic, fără talie și colorat mai aprins, făcând posibil ca gâtul chitarei (noul penis simbolic) să se lungească. Chitariștii înșiși au ajutat la acest lucru prin purtarea chitarilor din ce în ce mai jos, până au ajuns să fie centrate în zona genitală. Unghiul în care erau ținute s-a schimbat de asemenea, ajungându-se ca gâtul să fie ridicat într-o poziție din ce în ce mai erectă. Cu toate aceste modificări combinate, grupurile pop moderne pot ieși pe scenă unde

să-și masturbeze giganticele penisuri electrice, dominându-și astfel „sclavii” devotați din public. (Solistul trebuie să se descurce dezmiardând un microfon falic.)

Spre deosebire de aceste „îmbunătățiri” falice, într-un număr de cazuri simbolurile falice au intrat în declin sau au fost eclipsate. Pe măsură ce vechile civilizații (care, după cum am spus, erau mult mai deschise în utilizarea simbolurilor falice) au fost înlocuite, imaginile evidente ale acestor simboluri au fost adesea ascunse sau denaturate. Probabil că cel mai spectaculos exemplu în acest sens este crucea creștină. La începuturi, aceasta era fără ascunzișuri un simbol falic, partea verticală reprezentând penisul, iar părțile mai mici, orizontale, testiculele. Uneori apare într-o formă mai explicită în vechile imagini precreștine, având un cap de om în vârf, al cărui corp era înlocuit complet de reprezentarea simbolică a organelor sexuale în formă de cruce. Un autor a sugerat că acceptarea acestui simbol de către creștini, într-un nou rol, a fost facilitată de semnificația sa anterioară ca simbol al „forței vitale”.

O altă cruce care și-a pierdut de mult semnificația originală este faimoasa cruce malteză. Ruinele antice ale Maltei erau pline de falusuri, dintre care multe au fost pierdute, furate sau

distruse. Printre acestea era o cruce alcătuită din patru falusuri imense de piatră, care, după spusele unui scriitor, „a fost metamorfozată mai târziu de către virtușii cavaleri ai Sfântului Ioan” și folosită ca blazon.

Sărbătorile de Paște au arătat, de asemenea, o reducere a deschiderii față de simbolul falic. În culturile antice, acesta era adesea un prilej de a face turte în formă de falus. Turtele erau modulate atât în forma organelor genitale masculine cât și feminine, însă astăzi s-au transformat, în unele țări putând fi văzute ca dulciuri în formă de pește (turta masculină) și de păpușă (turta feminină). De asemenea, caracterul falic al peștelui își are originea în ritualul de a mânca pește vinerea, însă acest fapt și-a pierdut de mult semnificația sexuală.

Sunt multe alte exemple pe care le putem da. De pildă, focul de tabără: cu toate în anumite ocazii încă are un caracter aproape magic, ritual, și-a pierdut proprietățile sexuale. Inițial, era aprins într-un fel anume, prin frecarea unui băț „bărbat” de un băț „femeie”, simbolizând copularea, până când apărea o scânteie și izbucneau flăcări sexuale.

Multe clădiri aveau pe pereții exteriori falusuri cioplite, pentru a le feri de „deochi” și de alte pericole închipuite. Aceste simboluri, fiind

agresive, dominând amenințător lumea din afară, păzeau clădirile și pe ocupanții lor. În unele țări mediteraneene putem vedea și astăzi simboluri de acest fel, însă de o sexualitate mai puțin evidentă. Acum, ele constau de obicei într-o pereche de coarne de taur, bine fixate sus pe acoperiș. Totuși, în ciuda acestor „purificări” și cenzuri, care au transformat pomul cunoașterii carnale în simplul pom al cunoașterii și care au înlocuit evidentul suspensor medieval cu mai puțin evidentă cravată, încă sunt zone în care simbolurile falice agresive și-au menținut caracterul inițial, evident. Le vedem foarte clar în domeniul *insultelor*.

Insultele verbale iau frecvent o formă falică. Aproape toate înjurăturile cu adevărat vicioase pe care le putem folosi pentru a jigni pe cineva sunt cuvinte sexuale. Sensul lor se leagă de copulație sau de diferite părți anatomice ale organelor genitale, însă sunt folosite predominant în momente de agresivitate extremă. Acest lucru este tipic pentru Sexul de Statut și demonstrează foarte clar felul în care sexul este împrumutat pentru a fi folosit în contexte de dominare.

Insultele vizuale au urmat aceeași linie, fiind utilizate mai multe tipuri de acțiuni falice ca gesturi ostile. Scoaterea limbii a apărut în acest fel, limba proiectată în afară simbolizând penisul

erect. Gesturile falice ostile făcute cu mâna sunt cunoscute sub diverse forme de cel puțin două mii de ani. Unul dintre cele mai vechi constă în ridicarea degetului mijlociu, care este ținut drept în sus și arătat persoanei vrednice de dispreț. Restul pumnului este strâns. Simbolic, degetul mijlociu reprezintă penisul, degetul mare și arătătorul, îndoite, reprezintă un testicul, iar inelarul și degetul mic celălalt testicul. Acest gest era popular în vremea Imperiului Roman, când degetul mijlociu era cunoscut sub numele de *digitus impudicus* sau *digitus infamis*. A fost modificat odată cu trecerea timpului, însă poate fi încă văzut în multe locuri din lume. Uneori este folosit degetul arătător în loc de cel mijlociu, probabil pentru că gestul este mai ușor de făcut astfel. Uneori, arătătorul și degetul mijlociu sunt ridicate împreună, pentru a accentua grosimea penisului simbolic. Astăzi, se obișnuiește adesea ca mâna falică să fie mișcată înainte și înapoi în aer, în direcția persoanei insultate, o dată sau de mai multe ori, simbolizând mișcările pelviene. Cele două degete întinse pot fi ținute lipite sau despărțite în V.

O denaturare interesantă a acestei ultime forme a apărut în timpuri recente în forma sem-nului V de la victorie, care a făcut mult mai mult decât să copieze prima literă din cuvântul

victorie. A fost ajutat și de proprietățile sale falice. Diferă de V-ul insultător prin poziția mâinii. În cazul acestuia, palma este îndreptată spre cel ce face gestul; în cazul V-ului victorios, palma este îndreptată spre mulțimea de spectatori plini de admirație. Aceasta înseamnă, de fapt, că individul dominant care face semnul V al victoriei, face de faptul V-ul insultător, însă din partea lor, pentru ei, nu împotriva lor. Ceea ce văd ei atunci când se uită la liderul care face semnul, este aceeași poziție a mâinii pe care ar vedea-o dacă ei ar face V-ul insultător. Prin simpla rotire a mâinii, insulta falică devine protecție falică. După cum am observat deja, amenințarea și protecția sunt două dintre cele mai importante aspecte ale dominării. Dacă un individ dominant se manifestă amenințător față de un membru al grupului, îl insultă pe acesta, însă dacă amenințarea este îndreptată *în afara* grupului, spre un inamic real sau închipuit, atunci supușii lui îl vor aclama pentru rolul protector pe care îl are. Este uimitor cum un lider se poate metamorfoza în întregime doar rotindu-și mâna cu 180 de grade, însă la un asemenea rafinament au ajuns semnalele Sexului de Statut în vremurile moderne.

O altă formă străveche de „mână falică”, ce datează, de asemenea, de cel puțin două mii de

ani, este așa numitul „ciuciu”². În acest caz, întregul pumn este strâns, însă căutându-se insultarea unei persoane, degetul mare este împins în afară printre degetul arătător și cel mijlociu. Astfel, vârful degetului mare iese puțin din pumn, ca un cap de penis, îndreptat spre un subordonat sau un dușman. Acest gest s-a răspândit într-o mare parte a lumii și aproape peste tot este cunoscut ca „a arăta ciuciu”. În engleză, expresia „I don't give a fig for him” înseamnă că acel om nu e demn nici măcar de o insultă.

Multe exemple ale acestor mâini falice au fost găsite pe vechi amulete sau alte ornamente. Erau purtate ca protecție împotriva „deochiului”. Unii oameni de azi pot privi aceste embleme ca nepotrivite sau obscene, însă nu acesta era scopul pentru care erau purtate. Ele erau purtate atunci, în mod decent, ca simboluri sexuale protectoare. În anumite contexte, falusul simbolic era văzut ca ceva ce trebuia aclamat și venerat ca un păzitor magic gata să distrugă amenințările ce veneau din afara grupului. În timpul sărbătorii romane Liberalia, un falus imens era purtat într-o procesiune pe un car triumfal până în mijlocul pieței centrale a orașului, unde femeile, inclusiv cele mai respectabile matroane, agățau

---

² *Mano fico* în latină, *the fig* în limba engleză (n. tr.).

ghirlande de el, într-o mare ceremonie, pentru „a alunga farmecele de pe ogoare”. În Evul Mediu, multe biserici aveau falusuri pe zidurile exterioare, pentru a le apăra de forțele răului, însă aproape peste tot au fost distruse ca fiind „depravate”.

Chiar și plantele au fost invocate în slujba falusului. Mătrăguna, o plantă cu rădăcini în formă de falus, era folosită la scară mare ca amuletă protectoare. Rolul său simbolic era întărit prin încastrarea în rădăcină de grăunțe de mei sau de orz, în zonele potrivite, îngroparea ei pentru douăzeci de zile, până când boabele încolțeau, apoi dezgroparea ei; firele de cereale erau tunse și aranjate pentru a arăta precum părul pubian. În această formă, se spune că era atât de eficientă în dominarea forțelor exterioare, încât proprietarului ei i se dubla în fiecare an suma de bani.

Am putea continua și cu siguranță am umple o carte întreagă cu exemple de simboluri falice, însă cele câteva pe care le-am ales cred că sunt suficiente pentru a vedea cât este de răspândit și de variat acest fenomen. Am ajuns la acest subiect exemplificând doar unul dintre elementele manifestării sexuale agresive masculine, și anume erecția penisului. Însă și alte progrese importante au avut loc, pe care nu trebuie să le trecem

cu vederea. Modelul original, nealterat, de copulare, reprezintă pentru mascul, după cum am mai spus, o acțiune agresivă și hotărâtă de penetrare. Astfel în anumite condiții, poate funcționa ca un mecanism al Sexului de Statut. Un mascul poate să copuleze cu o femelă în primul rând pentru a-și cultiva ego-ul masculin, mai degrabă decât pentru a atinge vreunul din celelalte nouă obiective sexuale pe care le-am enumerat în acest capitol. În astfel de cazuri, el poate vorbi despre o „cucerire”, ca și cum n-ar fi făcut dragoste ci ar fi purtat o bătălie. Și când spun că *vorbește* despre acest lucru, înseamnă că o face la propriu, pentru că lauda față de alți masculi este o parte importantă a victoriei în Sexul de Statut. Dacă păstrează tăcerea, poate oricând să-și hrănească ego-ul în particular, însă statutul său va crește semnificativ dacă le povestește prietenilor. Orice femeie care află așa ceva poate să fie aproape sigură în ce fel de sex a fost implicată. Prin contrast, detaliile sexului pentru formarea perechii rămân strict intime.

Masculul care se folosește de femele în scopuri ce țin de Sexul de Statut este mai preocupat, de fapt, mai mult decât de orice altceva, să se dea mare cu ele. El poate fi mulțumit pur și simplu să se etaleze în fața grupului cu femelele lui, fără să se mai deranjeze să copuleze cu ele.

Dacă se asigură că ele sunt văzute ca subordonate ale lui este adesea suficient.

Uriasele haremuri strânse de conducătorii din unele culturi funcționau în mare măsură ca dispozitive ale Sexului de Statut. Ele nu indică existența unor perechi multiple. De obicei, exista o soție favorită, cu care bărbatul lega un fel de relație, însă scena era dominată de caracteristicile Sexului de Statut. Ecuația era simplă: putere = numărul de femei din harem. Uneori erau atât de multe, încât conducătorul nu avea nici timpul, nici energia necesare pentru a copula cu toate, însă, ca simbol al virilității, el încerca să facă cât mai mulți copii cu putință. Actualul aspirant la statutul de stăpân de harem trebuie să se descurce de obicei cu o lungă serie de femei, dominându-le una câte una, în loc să le adune în jurul lui pe toate odată. Trebuie să se bazeze pe reputația lui oratorică, mai degrabă decât pe manifestările vizuale ale puterii sexuale.

Aici este important să menționăm atitudinea specială a heterosexualilor implicați în Sexul de Statut față de bărbații homosexuali. Aceștia au o atitudine de ostilitate crescândă și de dispreț pentru homosexuali, deoarece își dau inconștient seama că „dacă nu intră în joc, nu pot fi învinși”. Cu alte cuvinte, lipsa de interes a homosexualului față de femei îi dă acestuia un avantaj incorect

în lupta pentru Statut, deoarece indiferent cât de multe femei poate să cucerească expertul heterosexuale, homosexualul nu va fi impresionat. Astfel, este nevoit să-l învingă ridiculizându-l. Bineînțeles că în lumea homosexualilor competiția este la fel de acerbă în cadrul Sexului de Statut, însă acest lucru nu îndulcește relația dintre cele două grupuri, obiectul competiției fiind atât de diferit.

Dacă un bărbat actual implicat în jocul Sexului de Statut nu este capabil de cuceriri reale, el are totuși câteva alternative. Un mascul ușor nesigur se poate exprima spunând glume deochete. Acest lucru aduce după sine ideea că este agresiv sexual, însă cineva care este prea insistent și obsesiv cu aceste glume ajunge să nască suspiciuni în rândul tovarășilor săi. Aceștia detectează la el un mecanism de compensare.

Masculii cu complexe mai mari de inferioritate pot frecventa prostituate. Am menționat deja alte funcții ale acestei activități sexuale, însă creșterea în statut este probabil cea mai importantă. Proprietatea esențială a acestei forme de Sex de Statut este aceea că femeia este degradată. După ce i-a dat o sumă mică de bani, masculul îi poate cere supunere sexuală. Faptul că el știe că fata nu-i acceptă de bunăvoie avansurile, însă se supune oricum, poate chiar să-i

sporească acestuia impresia de putere asupra ei. O alternativă este spectacolul de strip-tease. Femeia, din nou pentru o mică sumă de bani, trebuie să se dezbrace complet în fața lui, înjosindu-se și astfel crescând statutul relativ al masculilor care o privesc.

Există un desen satiric crud pe tema strip-tease-ului, numit pur și simplu „tripes-tease”³. Înfațișează o fată dezbrăcată, care după ce și-a scos toate hainele, la insistențele publicului care strigă „mai mult”, își face o incizie în abdomen, și, cu un zâmbet seducător, începe să-și scoată intestinele în ritmul muzicii. Acest comentariu brutal ne face să ne dăm seama că, odată cu subiectul strip-tease, întrăm pe tărâmul expresiei în forme extreme a Sexului de Statut, cel al sadismului.

Este o realitate tristă dar evidentă faptul că, cu cât este mai drastică nevoia masculilor de a-și hrăni ego-ul, cu atât măsurile sunt mai desperate; cu cât acțiunea este mai degradantă și mai violentă, cu atât ego-ul crește. Pentru majoritatea covârșitoare a masculilor, aceste măsuri extreme nu sunt necesare. Nivelul de autoafirmare dobândit în viața socială obișnuită este suficient de satisfăcător. Însă, sub presiunile impuse de lupta pentru statut în condițiile supertribale,

---

³ *Tripes* = intestine, măruntaie, în limba engleză (n. tr.)

unde pot fi atât de puțini indivizi dominanți și atât de mulți subordonați reprimăți, gândurile sadice ajung fără îndoială să prolifereze. Pentru majoritatea bărbaților, rămân doar gânduri, fan-tezii sadice care nu ajung să vadă lumina zilei. Unii indivizi merg mai departe, studiind cu aviditate detaliile biciurii, bătăii și torturii din cărți, poze și filme sadice. Câțiva ajung la exhibiții pseudosadice și foarte, foarte puțini devin adevărați sadici practicanți. Este adevărat că mulți oameni au o doză ușoară de brutalitate în jocurile lor erotice și că unii practică imitații de ritua-luri sadice împreună cu perechile lor, însă sadicul autentic, sângeros, este din fericire o fiară rar întâlnită.

Una dintre cele mai întâlnite forme de sadism este violul. Probabil motivul pentru acest lucru este acela că e exclusiv un act al masculului și exprimă masculinitatea agresivă mai bine decât toate celelalte activități sadice. (Bărbații pot tortura femeii și femeile pot tortura bărbați. Bărbații pot viola femeii, dar femeile nu-i pot viola pe bărbați). Pe lângă dominarea totală și degradarea femeii, o satisfacție bizară pe care sadicul o obține printr-un viol vine și din crispările și expresiile faciale pe care durerea i le induce femeii, și care seamănă întrucâtva cu mi-mica unei femeii care trăiește un orgasm intens.

Mai mult, dacă acesta își ucide apoi victima, liniștirea ei imediată și starea de pasivitate aduc în mod grotesc cu relaxarea de după orgasm.

Un comportament alternativ, adoptat de masculii mai umili, este ceea ce poate fi numit „viol vizual”. Numit de obicei exhibiționism, acesta constă în expunerea neașteptată a organelor genitale în fața unei femei sau a unui grup de femei necunoscute. Nu încearcă deloc să aibă contact fizic. Scopul este acela de a provoca rușine și confuzie din partea femeilor uimite, punându-le față în față cu o formă primară de amenințare sexuală. În acest caz, suntem exact în situația în care mica maimuță-veveriță își amenință supușii sau rivalii arătându-le penisul.

Probabil cele mai extreme tipuri de sadism sunt tortura, violul și uciderea unui copil de către un mascul adult. Sadicii de acest fel suferă în mod sigur de cel mai intens complex de inferioritate cunoscut de oameni. Pentru a-și hrăni ego-ul, sunt obligați să-i aleagă pe cei mai slabi și mai neajutorați indivizi ai societății lor și să aplice pe ei cele mai violente forme de dominare de care sunt capabili. Din fericire, foarte rar se ajunge la astfel de măsuri extreme. Acestea par mai frecvente decât sunt de fapt, din cauza enormei publicități ce se face în astfel de cazuri, însă în realitate reprezintă doar o proporție infimă din

numărul total de „crime violente”. În același timp, orice supertrib care găzduiește chiar și câțiva indivizi ce sunt mânați spre excese de dominare de acest fel reprezintă fără îndoială o societate ce funcționează sub un stres imens al statutului.

Un ultim cuvânt despre Sexul de Statut: este uimitor când descoperim că unii indivizi cu o poftă cunoscută pentru putere au suferit de anormalități sexuale fizice. De exemplu, autopsia lui Hitler a scos la iveală că avea doar un testicul. Autopsia lui Napoleon a arătat că organele lui genitale aveau „proporții atrofiate”. Ambii au avut o viață sexuală neobișnuită și nu putem să nu ne întrebăm cât ar fi fost de diferit cursul istoriei dacă ei ar fi fost normali din punct de vedere sexual. Fiind inferiori fizic, au fost mânați probabil spre forme mai directe de expresie a agresivității. Însă, indiferent cât de extremă a devenit dominarea lor, pofta lor de superstatut n-a putut fi niciodată potolită, deoarece oricât de mult ar fi realizat, n-ar fi putut în nici un caz să dobândească organele genitale perfecte ale masculului dominant tipic. În aceste cazuri vedem ciclul complet al Sexului de Statut. În primul rând, condiția sexuală a masculului dominant este împrumutată pentru a exprima agresivitatea dominantă. Apoi devine așa de importantă în

acest rol, încât dacă ceva e în neregulă cu echipamentul sexual, este necesară o compensare prin exagerarea agresivității pure.

Poate că până la urmă este ceva bun în legătură cu Sexul de Statut (în formele sale cele mai moderate). În variantele lui cele mai ritualizate și simbolice, oferă cel puțin debușeuri inofensive pentru acțiuni agresive care altfel ar putea deveni dăunătoare. Atunci când o maimuță dominantă se urcă sexual pe una subordonată, ea reușește să se impună în fața acesteia fără a fi nevoită să-și înfigă dinții în ea. Schimburile de glume deochete într-un bar provoacă mai puține pagube decât pumnii împărțiți într-o încăierare. Dacă-i arăți cuiva un gest obscen, nu-i învinețești ochii. De fapt, Sexul de Statut a evoluat ca un substitut pașnic al violenței sângeroase caracteristice dominării directe și agresiunii. Doar în supertriburile noastre hipertrofiate, în care scara socială urcă la nesfârșit, iar presiunea de a-ți menține poziția sau de a crește în ierarhie a devenit imensă, Sexul de Statut a scăpat de sub control și a ajuns la forme la fel de sângeroase ca însăși agresiunea pură. Este încă un preț pe care locuitorul supertribului trebuie să-l plătească pentru marile realizări ale lumii supertribale și pentru exaltarea de a trăi în ea.

Trecând în revistă aceste zece funcții de bază ale comportamentului sexual am văzut foarte clar modul în care, pentru animalul uman urban modern, sexul a devenit supersex. Deși împărtășește aceste zece funcții cu alte animale, le-a împins pe majoritatea mult mai departe decât a făcut-o vreodată o altă specie. Chiar și în cele mai puritane culturi, sexul a jucat un rol major, fie chiar și din cauză că era tot timpul prezent în mintea oamenilor ca un lucru ce trebuia suprimat. Probabil că nu greșim dacă spunem că nimeni nu este așa de obsedat de sex cum este un puritan fanatic.

Influențele ce au acționat în tendința spre supersex s-au întretesut. Principalul factor a fost evoluția unui creier uriaș. Pe de altă parte, acesta a condus la o copilărie prelungită, ceea ce în schimb a însemnat formarea unei unități familiale pe termen lung. A fost nevoie de formarea și menținerea unei perechi. La Sexul de Procreare inițial, s-au adăugat Sexul pentru Formarea Perechii și cel pentru Menținerea ei. Dacă nu avea la îndemână debușeuri sexuale active, ingeniozitatea creierului gigantic a făcut posibilă utilizarea unor diverse tehnici de eliberare de sub tensiunea sexuală fiziologică. Nevoia crescândă pentru nou a omului, enorma lui curiozitate și inventivitate, au dus la o intensificare

uriază a Sexului Explorator. Datorită eficienței sale, creierul uriaș i-a organizat viața în așa fel încât omul a avut din ce în ce mai mult timp liber, pe care putea să și-l umple cu mai multă sensibilitate. Putea astfel să înflorească Sexul de Plăcere, sexul de dragul sexului. Atunci când a avut mult prea mult timp liber, și-a făcut intrarea Sexul Ocupațional. Dacă, dimpotrivă, tensiunea crescută și stresul vieții supertribale au devenit prea apăsătoare, a putut oricând să recurgă la Sexul de Liniștire. Complexitatea ce a însoțit progresele supertriburilor a adus după sine o mai mare diversificare a muncii și a schimburilor, implicând și activitatea sexuală, în forma Sexului Comercial. În fine, odată cu intensificarea problemelor de statut și de dominare, sexul a fost din ce în ce mai mult împrumutat pentru a fi utilizat în contexte nonsexuale, acesta fiind omniprezentul Sex de Statut.

Cea mai mare complicație sexuală ce a apărut a fost conflictul dintre categoriile inițial reproductive (Sexul pentru Procreare, pentru Formarea și Menținerea Perechii) și cele inițial nereproductive. Înainte de apariția pilulei, când contracepția era interzisă, rară sau ineficientă, Sexul pentru Procreare reprezenta un risc major pentru Sexul Explorator, Sexul de Plăcere și celelalte categorii. Chiar și în perioada așa numită „paradisul post-pilulă”, despre care unii credeau că

anunță o epocă de promiscuitate sălbatică, problema este departe de a fi rezolvată, din cauza persistenței tendințelor fundamentale ale contactelor sexuale de a stimula formarea de perechi. Promiscuitatea pe scară largă, fără probleme, este doar un mit și așa va rămâne. Este un mit născut din dorințele Sexului de Statut, însă mereu va rămâne doar o dorință. Tendința omului de a forma perechi, ce vine în termeni evoluționiști din îndatoririle parentale crescute, va persista indiferent de progresele tehnice ce vor perfecționa contracepția în anii ce vin. Acest fapt nu înseamnă că aceste progrese nu vor avea nici un impact asupra activităților noastre sexuale. Dimpotrivă, ne vor modifica profund comportamentul. Presiunea triplă impusă de îmbunătățirea contracepției, reducerea incidenței bolilor venerice și creșterea continuă a populației vor duce la o intensificare dramatică a formelor de sex nereproductiv. Nu există nici o îndoială în această privință. În același timp, nu poate exista nici o îndoială că acest lucru va mări conflictul dintre aceste forme de sex și cerințele formării de perechi. Din nefericire, drept consecință, copiii vor suferi alături de părinții lor confuzi din punct de vedere sexual.

Ar fi fost mult mai ușor dacă, precum rudele noastre din lumea maimuțelor, am fi avut îndatoriri parentale mai ușoare și dacă promiscuitatea

noastră ar fi fost mai înrădăcinată din punct de vedere biologic. Atunci am fi putut să ne diversificăm și să ne intensificăm activitățile sexuale cu aceeași lejeritate cu care ne-am exagerat comportamentul de curățire. Așa cum petrecem inofensiv o grămadă de timp în baie, mergem la masaj, saloane de înfrumusețare, coafor, băi turcești, piscine, saune sau băi orientale, am putea de asemenea să ne delectăm cu escapade erotice prelungite, cu oricine, oricând, fără cea mai mică repercusiune. Așa cum stau lucrurile acum, se pare că natura noastră animală fundamentală va sta întotdeauna în calea acestei direcții sau cel puțin o va descuraja, cel puțin până când vom suferi niște modificări genetice fundamentale.

Singura speranță este aceea că, pe măsură ce pretențiile contradictorii ale supersexului devin tot mai mari, vom învăța să jucăm acest joc din ce în ce mai bine. Până la urmă, este posibil să ne dedăm la plăceri gastronomice fără a ne îngrășa și fără să ne îmbolnăvim. În ceea ce privește sexul, acest lucru este mai greu de făcut, dovadă fiind mulțimea de oameni roși de gelozie, cu inimile frânte, familiile distruse și copiii nedorți de care societatea este plină.

Nu e de mirare că supersexul a devenit o problemă atât de mare pentru supermămuța urbană. Nu e de mirare că a abuzat de el așa de des.

Îi poate aduce omului cele mai intense satisfacții fizice și emoționale. Atunci când nu merge bine, este de asemenea capabil să-i provoace și cele mai mari suferințe. Pe măsură ce l-a diversificat, l-a elaborat și l-a manipulat, i-a mărit potențialul atât ca recompensă cât și ca pedeapsă. Trist este însă faptul că nu-i nimic neobișnuit în acest lucru. În multe sfere ale comportamentului uman găsim aceeași evoluție. Chiar și în îngrijirea medicală de exemplu, domeniu în care recompensele sunt atât de evidente, pedepsele sunt și ele prezente: îngrijirea medicală poate contribui cu ușurință la supraaglomerare, care în schimb, conduce la proliferarea unor noi boli provocate de stres. Poate duce de asemenea la o hipersensibilitate față de durere. Un băștinaș din Noua Guinee poate să-și scoată o sulită din coapsă cu mai mult aplomb decât un confrate al lui dintr-un supertrib care își scoate o așchie din deget. Însă acesta nu este un motiv pentru a dori să ne întoarcem din drum. Dacă sensibilitatea noastră crescută poate acționa în ambele sensuri, trebuie să ne asigurăm că va funcționa în sensul bun. Marea diferență este că acum frâiele sunt în mâinile noastre sau mai bine zis în creierele noastre. Frânghia supraviețuirii, care a fost întinsă și pe care specia noastră face acrobații îndrăznețe, a fost ridicată din ce în ce mai sus.

Pericolele sunt mai mari, însă și încântarea e mai mare. Singura problemă este aceea că atunci când triburile au devenit supertriburi, cineva ne-a luat plasa de siguranță biologică. Acum ține de noi să ne asigurăm că nu cădem mortal. Am luat evoluția în mâinile noastre și n-avem pe cine da vina în afară de noi înșine. Încă purtăm cu noi, în siguranță, punctele forte ale moștenirii noastre animale, însă, de asemenea, purtăm și slăbiciunile. Cu cât le înțelegem mai bine și cu cât înțelegem imensele provocări cărora trebuie să le facă față în lumea artificială a grădinii zoologice umane, cu atât avem mai multe șanse de reușită.

Noi și ei

Întrebare: Care este diferența dintre un grup de negri indigeni care ciopârțesc un misionar alb și o bandă de indivizi albi care linșează un negru neajutorat? Răspuns: diferența e foarte mică – iar pentru victime, nici una. Oricare ar fi considerentele, oricare ar fi scuzele și motivele, mecanismul comportamental de bază este același. În ambele situații este vorba de membrii unui grup care atacă membrii altui grup.

Intrând în acest subiect, pătrundem pe un tărâm în care ne e greu să ne păstrăm obiectivitatea. Motivul este destul de clar: fiecare dintre noi este membru al unui grup anume și ne este greu să judecăm problemele conflictelor dintre grupuri fără ca inconștient să ținem partea unuia dintre ele. Trebuie ca într-un fel, până când eu voi termina de scris, iar voi veți termina de citit acest capitol, să încercăm să pășim afară din grupurile noastre și să ne uităm la câmpurile de luptă ale animalului uman cu ochiul detașat al

unui marțian ce planează deasupra lor. Nu va fi deloc ușor, și trebuie să spun limpede, încă de la început, că nimic din ceea ce afirm nu trebuie interpretat ca și cum aş favoriza un grup față de altul sau ca și cum aş sugera că un grup îi este inevitabil superior altuia.

Folosind un argument evoluționist dur, poate fi sugerat că atunci când două grupuri umane se ciocnesc și unul îl extermină pe celălalt, grupul învingător are mai mult succes din punct de vedere biologic decât cel învins. Însă dacă privim specia noastră ca pe un întreg, acest argument nu se mai aplică. Este o viziune simplistă. Imaginea de ansamblu ar fi aceea că, dacă aceste grupuri reușesc să trăiască într-o competiție pașnică unul alături de celălalt, specia în ansamblul ei are mai mult succes.

Trebuie să încercăm o abordare a acestei viziuni de ansamblu. Dacă imaginea pare a fi evidentă, atunci avem de dat câteva explicații oarecum dificile. Nu suntem o specie foarte prolifică, așa cum sunt unii pești care produc mii de pui odată, dintre care majoritatea sunt sortiți pieirii și doar câțiva supraviețuiesc. Noi nu ne reproducem cantitativ, ci calitativ, dând naștere la puțini urmași, cărora le acordăm cu generozitate mai multă afecțiune și atenție și de care avem grijă mai mult timp decât orice alt animal.

După ce le consacram în jur de două decenii de grijă părintească, ar fi ridicol de *ineficient*, lăsând orice alte considerente la o parte, să-i trimitem să fie tăiați, împușcați, arși sau bombardati de progeniturile altor oameni. Totuși, în ceva mai mult de un secol (din 1820 până în 1945), nu mai puțin de 59 de milioane de oameni au fost uciși în tot felul de conflicte dintre grupuri. Cam greu de explicat, dacă este așa de evident pentru rațiunea umană că ar fi mai bine să trăim în pace. Când vedem astfel de crime, spunem că oamenii se poartă „ca animalele”, însă dacă am putea găsi un animal sălbatic care se manifestă așa, ar fi mai exact să spunem că *el* se comportă ca oamenii. Adevărul este că nu putem găsi o asemenea ființă. Avem aici de-a face cu o altă proprietate dubioasă care-l face pe omul modern o specie unică.

Din punct de vedere biologic, omul are îndatorirea înăscută de a apăra trei lucruri: pe el, familia și tribul lui. Fiind o primată ce formează perechi, este teritorială și trăiește în grupuri, este mânat puternic spre un astfel de comportament. Dacă el, familia sau tribul său sunt amenințate cu violență, va fi foarte firesc să răspundă cu contraviolență. Atâta timp cât are o șansă să respingă atacul, este de datoria lui biologică să încerce acest lucru prin orice mijloace are la dispoziție.

Pentru multe alte animale, situația este aceeași, însă, în condiții naturale, incidența violenței propriu-zise este redusă. De obicei este vorba doar de puțin mai mult decât o amenințare violentă căreia i se răspunde cu o contraamenințare de contraviolență. Se pare că speciile cu adevărat violente s-au exterminat reciproc – o lecție pe care nu trebuie s-o ignorăm.

Aceste lucruri par îndeajuns de bine stabilite, însă ultimele câteva milenii ale istoriei omenirii ne-au supraîncărcat moștenirea biologică. Un om este încă un om, iar o familie este încă o familie, însă un trib nu mai este un trib. Este un supertrib. Dacă vrem să înțelegem cruzimea rară a conflictelor noastre naționale, ideologice sau rasiale, trebuie să examinăm din nou natura condiției supertribale. Am trecut în revistă unele situații în care apar tensiunile interne – agresiunea luptelor pentru statut; acum trebuie să aruncăm o privire și la felul în care au apărut tensiunile externe și la cum acestea s-au amplificat între grupuri.

Este o poveste a suferinței. Primul pas important a fost făcut atunci când ne-am stabilit în așezări permanente. Astfel, am avut ceva clar de apărut. Rudele noastre cele mai apropiate, mai-muștele superioare, trăiesc de obicei în grupuri nomade. Fiecare grup exploatează un anumit

teritoriu, în interiorul căruia se mișcă permanent. Dacă două grupuri se întâlnesc și se amenință reciproc, incidentul nu escaladează prea mult. Pur și simplu pleacă și-si văd de treburile lor. Odată ce primii oameni au devenit mult mai teritorial, sistemul de apărare a trebuit întărit. Însă, în acea perioadă, era așa de mult teren liber și atât de puțini oameni, încât era loc din belșug pentru toți. Chiar și atunci când triburile s-au mărit, armele erau tot rudimentare și primitive. Liderii erau implicați ei înșiși mult mai activ în conflicte (oare dacă liderii actuali ar fi obligați să lupte în linia întâi, n-ar deveni mai atenți și „umani” atunci când iau deciziile? Poate n-ar fi deloc cinic dacă am sugera că acesta este motivul pentru care încă sunt pregătiți să poarte războaie „mici”, dar sunt înspăimântați de războaiele nucleare. Raza de acțiune a armelor nucleare i-a așezat din nou în prima linie. Poate că ar fi mai bine dacă, în loc să cerem dezarmarea nucleară, am cere dărâmarea buncărelor de beton pe care deja le-au construit pentru propria lor protecție).

Odată ce fermierul devine orășean, se face încă un pas important înspre conflicte și mai sălbatice. Diviziunea și specializarea muncii determină apariția unei categorii de populație liberă pentru a ucide – așa apare armata. Odată cu

mărirea supertriburilor urbane, lucrurile încep să se miște mai repede. Creșterea socială a devenit atât de vertiginoasă încât dezvoltarea într-o anumită direcție era depășită ușor de progresul în altă direcție. Echilibrul mai stabil al puterii în trib a fost înlocuit cu o serioasă instabilitate a inegalităților din supertrib. Pe măsură ce civilizațiile au înflorit și și-au permis să se extindă, s-au găsit adesea față în față, nu cu rivali egali, ce le-ar fi făcut să se gândească de două ori și să recurgă la amenințări ritualizate de genul negocierilor și schimburilor, ci cu grupuri mai slabe și mai înapoiate, care puteau fi atacate și invadate cu ușurință. Dacă răsfoim paginile unei cărți de istorie, putem vedea dintr-o privire întreaga poveste tristă a risipei și a ineficienței, a creației urmate de distrugere, doar pentru a fi urmată din nou de mai multă creație și mai multă distrugere. Bineînțeles că au fost și avantaje ocazionale, care s-au îmbinat pentru a duce la acumularea cunoașterii, răspândirea de noi idei. Este adevărat că plugurile s-au transformat în săbii, însă căutarea continuă de arme mai bune a dus în cele din urmă și la progresul tehnologiei. Însă prețul a fost mare.

Pe măsură ce supertriburile au crescut, sarcina conducerii populațiilor întinse și supraaglomerate a devenit mai grea, tensiunile în cadrul

acestora mai mari, iar frustrările cursei pentru superstatut mai intense. S-a acumulat din ce în ce mai multă agresivitate mocnită, ce căuta o eliberare. Aceasta a fost oferită la scară largă de conflictele dintre grupuri.

Astfel, pentru liderul modern, a purta războaie aduce multe avantaje de care liderul din Epoca de gheață nu se bucura. Pentru început, el n-are nevoie să se umple de sânge. De asemenea, oamenii pe care-i trimite la moarte nu îi sunt cunoștințe personale: ei sunt specialiști, iar restul societății își poate vedea de treburile zilnice. Indivizii problematici, care caută conflictul, din cauza presiunilor supertribale la care au fost supuși, își pot găsi conflictele fără să le direcționeze înspre grupul lor. Astfel, existența unui inamic extern îl transformă pe lider într-un erou care-și unește poporul și face ca certurile interne, care-i dădeau atâta bătaie de cap, să dispară.

Ar fi o naivitate să credem că liderii sunt niște supraoameni pe care acești factori nu-i influențează. Fără îndoială, factorul major rămâne dorința de a-și menține sau de a-și îmbunătăți statutul de lider. Progresul defazat al diferitelor supertriburi, pe care l-am menționat mai devreme, rămâne cu siguranță principala problemă. Dacă, datorită resurselor sau ingeniozității sale, un supertrib este cu un pas înaintea altuia, atunci

s-ar putea să apară probleme. Grupul mai avansat i se va impune într-un fel sau altul celui rămas în urmă, iar acesta va fi nemulțumit într-un fel sau altul. Un grup avansat este, prin natura lui, expansiv, și pur și simplu nu poate să lase lucrurile în pace și să-și vadă de treabă; încearcă să influențeze alte grupuri, fie dominându-le, fie „ajutându-le”. În cazul în care nu-și domină rivalii, până în punctul în care aceștia își pierd identitatea și sunt absorbiți în structura supertribului mai avansat (ceea ce adesea este imposibil din punct de vedere geografic), situația sa devine instabilă. Dacă un supertrib avansat ajută alte grupuri și le face mai puternice, însă după propria lui imagine, atunci va veni o zi în care acestea vor fi suficient de puternice pentru a se revolta și a respinge supertribul cu propriile lui arme și metode.

În timp ce toate acestea se întâmplă, conducătorii altor supertriburi puternice, avansate, vor privi aceste expansiuni cu neliniște și se vor asigura să nu aibă mare succes. Dacă vor avea, atunci statutul lor între grupuri va începe să aibă de suferit.

Toate acestea au loc sub o mantie ideologică transparentă și în același timp persistentă. Dacă citim documentele oficiale, nu ne vom da seama niciodată că de fapt în joc erau mândria și puterea

liderilor. Aparent, întotdeauna este o chestiune de idealuri, principii morale, filozofii sociale sau convingeri religioase. Însă pentru un soldat care se uită la picioarele lui retezate sau care-și ține intestinele în mână, înseamnă un singur lucru: o viață irosită. Motivul pentru care a fost așa de ușor de adus în această situație e acela că el nu este doar un animal potențial agresiv, ci și unul foarte cooperant. Toată vorbăria despre apărarea principiilor supertribului său l-a atins deoa-rece s-a pus problema să-și ajute prietenii. Sub stresul războiului, sub amenințarea continuă și vizibilă a celui alt grup, legăturile dintre el și camarazii lui au devenit extrem de strânse. El a ucis mai mult pentru a nu-i lăsa pe aceștia baltă, decât din alte motive. Vechea loialitate tribală a fost atât de puternică încât, atunci când a venit momentul, n-a avut de ales.

Având în vedere presiunile supertribale, supraaglomerarea globală a speciei noastre și inegalitățile permanente dintre diferitele supertriburi, slabă speranță ca atunci când vor crește, copiii noștri să se întrebe despre ce era vorba în toată povestea cu războiul. Animalul uman a devenit prea mare pentru haina lui de primată. Echipamentul lui biologic nu este suficient de puternic pentru a se descurca în mediul artificial pe care l-a creat. Doar un efort imens de

constrângere rațională va salva situația. Vedem semne ale acestui lucru ici-colo, când și când, însă, îndată ce se dezvoltă într-o parte, se ofilește în alta. Mai mult, dăm dovadă de atâta reziliență ca specie, încât se pare că suntem capabili să absorbim șocurile, să compensăm pierderile, astfel încât nici măcar nu suntem obligați să învățăm din oribilele greșeli ale trecutului. Cele mai mari și mai sângeroase războaie pe care le-am cunoscut vreodată n-au făcut nimic mai mult, pe termen lung, decât o mică depresiune insignifiantă în curba permanent ascendentă a populației globale. Întotdeauna a existat o „creștere postbelică” a natalității, iar golurile au fost rapid umplute. Uriașul uman se regenerează ca un vierme mutilat și apoi se târăște iute mai departe.

Ce face oare ca un individ uman să fie considerat unul dintre „ei”, eliminat ca un șobolan, mai degrabă decât unul dintre „noi”, apărut ca un frate drag? Ce-l pune pe el într-un alt grup și ne menține pe noi în grupul nostru? Cum îi recunoaștem pe „ei”? Bineînțeles, cel mai ușor este atunci când ei aparțin unui supertrib complet separat, cu obiceiuri ciudate, un aspect bizar și o limbă străină. Tot ce e legat de ei este așa de diferit de „noi”, încât nu-i greu să ajungem la o simplificare grosolană și să considerăm că ei sunt *cu toții* niște ticăloși răufăcători.

Forțele coezive care au ajutat ca grupul lor să devină o societate clar definită și eficient organizată servesc de asemenea pentru a-i deosebi de noi și pentru a ne inspira teamă, pentru că nu ne sunt familiari. Ca și balaurul lui Shakespeare, sunt „mai adesea temuți decât văzuți”.

Astfel de grupuri sunt cele mai evidente ținte ale ostilității grupului nostru. Însă, presupunând că i-am atacat și i-am învins, ce facem apoi? Să presupunem că, nu îndrăznim să-i atacăm. Să presupunem că, dintr-un motiv anume, suntem într-o perioadă de pace cu alte supertriburi: ce se întâmplă acum cu agresivitatea din interiorul grupului? Dacă suntem foarte norocoși, am putea să rămânem în pace și să continuăm să funcționăm eficient și constructiv în grupul nostru. Forțele coezive interne, chiar și fără aportul amenințărilor din afară, pot fi suficiente de puternice pentru a ne ține uniți. Însă presiunile și stresurile din supertrib vor continua să acționeze asupra noastră, iar dacă lupta internă pentru dominare va fi prea dură, cu subordonați extremi prea oprimați sau prea săraci, atunci crăpăturile vor începe în curând să se vadă. Dacă există inegalități prea mari între subgrupurile ce se formează inevitabil în interiorul supertribului, competiția dintre ele, de obicei pașnică, va erupe cu violență. Agresivitatea latentă a unui subgrup, dacă nu se alătură

agresivității latente a altor subgrupuri, pentru a ataca un inamic comun străin, va izbucni sub formă de răzmerițe, persecuții și răscoale.

Exemple de acest fel împânzesc istoria. Atunci când Imperiul Roman cucerise lumea (cum o cunoșteau ei), pacea sa internă a fost zguduită de o serie de războaie civile și destrămări. Când Spania a încetat să mai fie o putere cuceritoare ce trimitea expediții colonizatoare, s-a întâmplat același lucru. Din nefericire, există o relație inversă între războaiele externe și conflictele interne. Ce reiese de aici este destul de clar: în ambele cazuri este vorba de aceeași energie agresivă frustrată care-și găsește un debușeu. Doar un supertrib cu o structură genial proiectată ar putea evita ambele probleme în același timp.

A fost ușor să-i recunoaștem pe „ei” atunci când aparțineau unei culturi total diferite, însă ce facem când „ei” aparțin propriei noastre culturi? Limba, obiceiurile, aspectul „lor” nu ne sunt străine sau nefamiliare, așa că etichetarea lor grosolană este mult mai dificilă. Însă poate fi totuși făcută. Poate că un subgrup nu este prea bizar sau nefamiliar pentru un alt subgrup, însă este *altfel*, și acest lucru este de multe ori suficient.

Diferitele clase, diferitele ocupații, diferitele categorii de vârstă, toate au propriul lor fel de a

vorbi, de a se îmbrăca și de a se comporta. Fiecare subgrup își dezvoltă propriul accent sau propriul jargon. Stilul de îmbrăcăminte diferă, de asemenea, izbitor, iar atunci când ostilitățile apar între subgrupuri sau sunt pe cale să apară (un indiciu important) comportamentele vestimentare devin mai agresive și mai distincte. Într-o anumită măsură, încep să semene cu uniforme. Bineînțeles, în contextul unui război civil, chiar devin uniforme, însă, chiar și în situații minore, aspectul pseudomilitar al hainelor, cum ar fi banderolele, insignele, chiar și blazoanele și stemele, devine o trăsătură comună. În societățile secrete agresive acestea proliferază.

Aceste mijloace, ca și altele asemănătoare, ajută la întărirea rapidă a identității subgrupului și în același timp ajută alte grupuri din supertrib să-i recunoască și să-i încadreze mai ușor pe cei din categoria „celorlalți”. Însă toate acestea sunt mijloace temporare. Insignele se dau ușor jos după ce conflictul s-a terminat. Purtătorii de insigne se pot amesteca apoi rapid în masa populației. Chiar și cele mai violente animozități se pot domoli și pot fi date uitării. Însă cu totul alta e situația atunci când un subgrup are caracteristici *fizice* distincte. Dacă se întâmplă să aibă, să spunem, piele închisă la

culoare sau galbenă, păr cârlionțat, umflat sau ochi oblici, atunci aceste însemne nu pot fi înlăturate, indiferent cât de pașnici ar fi posesorii lor. Dacă se află în minoritate într-un supertrib, sunt priviți automat ca un subgrup ce se comportă activ ca niște „ei”. Chiar dacă sunt niște „ei” pasivi, se pare că nu contează. Nenumăratele ședințe de întindere a părului și nenumăratele operații de modificare a ochilor nu reușesc să transmită mesajul „Noi nu ne separăm de voi deliberat, agresiv”. Sunt prea multe indicii fizice evidente care rămân.

Rațional, ceilalți membri ai supertribului știu foarte bine că aceste „însemne” fizice nu sunt intenționate, însă răspunsul lor nu este unul rațional. Există o reacție adânc înrădăcinată a grupului, iar atunci când agresivitatea latentă caută o țintă, purtătorii de însemne fizice sunt cei mai la îndemână pentru a prelua rolul de țap ispășitor.

Curând ia naștere un cerc vicios. Dacă purtătorii de însemne fizice sunt tratați ca un subgrup ostil, cu toate că n-au nici o vină, vor ajunge în curând să se comporte ca atare. Sociologii au numit acest fenomen „profeție autoîmplinită”. Dați-mi voie să ilustrez ce se întâmplă, folosind un exemplu imaginar. Acestea sunt etapele:

1. Ia uite, omul cu părul verde lovește un copil.
2. Omul acela cu părul verde e rău.
3. Toți oamenii cu părul verde sunt răi.
4. Oamenii cu părul verde atacă pe oricine.
5. Iată alt om cu părul verde – lovește-l înainte să te lovească el.
(Omul cu părul verde, care n-a făcut nimic pentru a provoca atacul, va riposta ca să se apere).
6. Păi vezi, dovada: oamenii cu părul verde chiar *sunt* răi.
7. Atacă-i pe toți oamenii cu părul verde.

Această escaladare a violenței pare ridicolă atunci când este expusă într-o astfel de formă elementară. Este, bineînțeles, ridicolă, însă reprezintă, fără îndoială, un mod foarte real de a gândi. Chiar și cineva mai sărac cu duhul poate sesiza aberațiile din cele șapte etape fatale ale escaladării prejudecăților de grup pe care le-am prezentat, însă asta nu le împiedică să devină realitate.

După ce oamenii cu părul verde au fost loviți fără motiv pentru mult timp, ei chiar devin în mod firesc răi. Profeția care inițial era falsă s-a împlinit și a devenit o profeție adevărată.

Aceasta este o simplă poveste despre cum un subgrup devine o entitate detestată. Are două morale: nu trebuie să ai părul verde; însă, dacă îl ai, asigură-te că ești cunoscut personal de alți oameni care nu au părul verde, astfel încât ei să-și dea seama că de fapt nu ești rău. Ideea este că, dacă omul ce a fost văzut inițial lovind un copil n-ar fi avut trăsături speciale care să-l deosebească de ceilalți, ar fi fost judecat ca un simplu individ și nu s-ar fi ajuns la o generalizare dăunătoare. Însă, odată ce răul a fost făcut, singura speranță de a preveni răspândirea ostilității în grup se bazează pe interacțiunile personale și cunoașterea celorlalți oameni cu păr verde ca *indivizi*. Dacă acest lucru nu se întâmplă, atunci ostilitatea din interiorul grupului va spori, iar indivizii cu păr verde – chiar și cei extrem de blânzi – vor simți nevoia să se adune laolaltă, chiar să trăiască împreună și să se apere unul pe altul. Odată ce s-a întâmplat acest lucru, mai este doar un pas până la violența propriu-zisă. Între membrii celor două grupuri contactele vor fi din ce în ce mai rare și în curând vor ajunge să se poarte ca și cum ar aparține unor triburi diferite. Populația cu părul verde va ajunge fără întârziere să se declare mândră de părul ei verde, cu toate că acest lucru nu avea nici cea mai mică

semnificație pentru ei înainte de a fi fost scos în evidență ca o caracteristică distinctă.

Calitatea ce a făcut ca părul verde să ajungă un semnal atât de puternic a fost vizibilitatea sa. N-a avut nimic de-a face cu adevărata personalitate a oamenilor. Aproape că a fost o etichetare întâmplătoare. De exemplu, niciodată nu s-a format un grup din oameni ce aparțin grupei de sânge 0, în ciuda faptului că, precum culoarea pielii sau tipul de păr, este un factor distinct, controlat genetic. Motivul este destul de simplu – nu poți spune că o persoană are grupa de sânge 0 doar uitându-te la ea. Astfel, dacă un om cu grupa sangvină 0 lovește un copil, este dificil să extinzi dușmănia asupra celorlalți oameni cu grupa 0.

Pare de la sine înțeles și, cu toate acestea, reprezintă baza urii iraționale intra și extragrup, pe care o numim de obicei „intoleranță rasială”. Multora le e greu să priceapă că în realitate, acest fenomen n-are absolut nimic de-a face cu diferențe rasiale semnificative de personalitate, inteligență sau structură emoțională (a căror existență n-a fost niciodată demonstrată), ci doar cu diferențe nesemnificative ale „însemnelor” superficiale rasiale, care astăzi nu mai au sens. Un copil alb sau galben, crescut într-un supertrib negru, având șanse egale, fără îndoială că se va descurca

la fel de bine și se va comporta în același fel ca și un copil negru. Situația inversă este la fel de adevărată. Dacă uneori se pare că nu este așa, atunci motivul este probabil acela că *nu* li s-au acordat șanse egale. Pentru a înțelege acest lucru, trebuie să aruncăm o scurtă privire asupra felului în care diferitele rase s-au format încă de la început.

Pentru început, cuvântul „rasă” este o alegere nefericită. S-a abuzat prea mult de el. Vorbim despre rasa umană, rasa albă și rasa britanică, ceea ce înseamnă specia umană, subspecia albă și supertribul britanic. În zoologie, o specie înseamnă o populație de animale ce se reproduc liber între ele, însă nu pot sau nu se reproduc cu alte populații. O specie tinde să se separe în mai multe subspecii distincte și să se răspândească pe o suprafață din ce în ce mai mare. Dacă aceste subspecii sunt amestecate artificial, ele pot în continuare să se reproducă între ele, rezultând în final o populație omogenă, însă, în mod normal, așa ceva nu se întâmplă. Diferențele climatice și de altă natură influențează culoarea, forma și dimensiunile diferitelor subspecii, în diversele lor habitate. De exemplu, indivizii unui grup care trăiește într-o regiune rece pot deveni mai grei și mai îndesați; un alt grup, ce trăiește într-un mediu forestier, poate să dezvolte o blană

pătată, pentru a se camufla. Diferențele fizice ajută subspeciile să fie în armonie cu mediul lor, în așa fel încât fiecareia îi este cel mai bine într-o zonă anume. Acolo unde aceste zone se întâlnesc, nu există o separare clară între subspecii; trec din una în alta gradual. Dacă odată cu trecerea timpului devin din ce în ce mai diferite, în cele din urmă vor înceta să se mai reproducă între ele, iar separarea va fi clară. Dacă mai târziu arealele lor se vor suprapune, nu se vor mai amesteca. Vor fi devenit cu adevărat specii separate.

Specia umană, odată ce a început să se răspândească pe tot globul, a început să formeze și subspecii distincte, ca orice alt animal. Trei dintre acestea, grupul Caucazoid (alb), Negroid (negru) și Mongoloid (galben), au avut cel mai mare succes. Alte două subspecii n-au avut succes, iar astăzi trăiesc doar ca grupuri izolate, umbre ale trecutului. Acestea sunt grupul Australoid – aborigenii australieni și rudele lor – și grupul Capoid – boșimanii din Africa de sud. Aceste două subspecii au ocupat cândva un teritoriu mult mai mare (boșimanii au ocupat la un moment dat aproape întreaga Africă), însă de atunci au fost exterminați de peste tot, cu excepția unor mici regiuni. Un studiu recent al mărimii relative a acestor cinci subspecii a estimat astfel populațiile lor actuale:

Caucazoid:	1 757 milioane
Mongoloid:	1 171 milioane
Negroid:	216 milioane
Australoid:	13 milioane
Capoid:	126 de mii

Din populația totală de peste 3 miliarde de animale umane, subspecia albă conduce cu peste 55%, subspecia galbenă îi calcă pe urme cu 37%, iar cea neagră are aproape 7%. Celelalte două grupuri cumulează mai puțin de jumătate de procent din suma totală⁴.

Inevitabil, aceste cifre sunt aproximări, însă ne dau o idee despre imaginea generală. Ele nu pot fi exacte, deoarece, așa cum am explicat mai devreme, caracteristica unei subspecii este aceea că se amestecă cu subspeciile vecine în zonele de contact. În cazul speciei umane a mai apărut o complicație, ca rezultat al creșterii eficienței transportului. Au avut loc migrații și deplasări masive ale populațiilor subspecifice, astfel că în unele regiuni au apărut mixturi complexe, urmate de un proces de amestecare. Acest fenomen a intervenit în ciuda antagonismelor și vărsărilor

---

⁴ Aceste cifre au fost calculate la sfârșitul anilor '60. În anii '90, populația totală a lumii a crescut la peste 5 miliarde. Procentajul grupurilor majore s-a schimbat doar puțin, de la 55, 37 și 7 la 55, 34 și 10.

de sânge inerente conflictelor dintre grupuri, deoarece diferitele subspecii pot în continuare să se reproducă firesc și eficient.

Dacă diversele subspecii umane ar fi rămas separate geografic pentru o perioadă mai lungă de timp, se prea poate să se fi separat în specii distincte, fiecare dintre ele adaptată fizic la condițiile specifice de mediu și climă. Acesta era mersul lucrurilor. Însă controlul din ce în ce mai eficient asupra mediului fizic, împreună cu marea mobilitate a oamenilor, au făcut ca această tendință a evoluției să devină un nonsens. Climatul rece a fost subjugat pe diverse căi, de la haine și foc la încălzire centrală; mediile caniculare au fost îmblânzite prin instalațiile frigorigene și aer condiționat. Faptul că un negru, de exemplu, are mai multe glande sudoripare decât un caucazian încetează rapid să mai aibă vreo semnificație adaptativă.

În timp, este inevitabil ca diferențele dintre subspecii, „caracterele rasiale”, să se amestece complet și să dispară. Urmașii noștri îndepărtați nu vor înceta să se minuneze uitându-se la poze vechi cu extraordinarii lor strămoși. Din nefericire, acest lucru necesită foarte mult timp, din cauza etichetării iraționale a acestor caracteristici ca însemne de ostilitate reciprocă. Singura speranță de a grăbi acest proces valoros și inevitabil de reamestecare ar fi o lege internațională

ce interzice reproducerea cu un membru din propria subspecie. Cum acest lucru este pură fantezie, soluția pe care trebuie să ne bazăm este abordarea din ce în ce mai rațională a acestui subiect, care până acum a fost tratat extrem de pasional. Aceasta nu se va întâmpla cu ușurință și este de ajuns să facem un scurt studiu al comportamentului irațional extrem ce a prevalat în unele situații pentru a o demonstra. Va fi suficient să alegem doar un exemplu: consecințele comerțului cu sclavi negri în America.

Între secolele al XVI-lea și al XIX-lea, un număr total de aproape 15 milioane de negri au fost capturați în Africa și duși ca sclavi în Americi. Sclavia nu era ceva nou, însă scara la care s-a desfășurat și faptul că a fost aplicată de supertriburi ce practicau religia creștină au făcut să fie ceva excepțional. A fost nevoie de o anumită atitudine în gândire – o atitudine ce trebuia să vină din reacția la diferențele fizice dintre cele două subspecii implicate. Acest lucru putea fi făcut doar dacă negrii africani erau priviți pur și simplu ca o nouă formă de animale domestice.

Însă nu așa a început totul. Primii călători care au pătruns în Africa neagră au fost uimiți de grandoearea și organizarea Imperiului Negru. Aveau orașe mari, școli, administrație complexă și bogății considerabile. Chiar și astăzi, acest

lucru este greu de crezut pentru mulți. Au rămas foarte puține dovezi iar imaginea propagandistică a sălbaticului gol, leneș și ucigaș încă persistă. Splendoarea bronzurilor din Benin este trecută cu vederea cu ușurință. Primele scrieri despre civilizația neagră au fost comod ascunse și uitate.

Haideți să aruncăm doar o privire asupra unui oraș negru din Africa de vest, așa cum a fost văzut acum trei secole și jumătate de un călător olandez. Acesta scria:

Orașul pare să fie foarte mare; când intri în el, pășești pe o stradă măreață și lată... de șapte sau de opt ori mai lată decât strada Warmoes din Amsterdam... vezi multe străzi care se desprind din aceasta, care de asemenea se întind până departe... Casele din oraș sunt bine ordonate, aproape una de alta și la distanțe egale, cum sunt așezate casele din Olanda... Curtea regelui este impunătoare, în interior având multe piețe pătrate frumoase, care de jur-împrejur au balcoane... Am mers așa de mult prin curte, încât am trecut pe lângă patru asemenea piețe minunate și oriunde mă uitam, încă vedeam porți după porți ce duceau spre alte locuri...

Nu prea seamănă cu un sat alcătuit din colibe grosolane de pământ. Nici locuitorii acestor vechi civilizații vest-africane nu puteau fi descriși ca

niște sălbatici feroce ce-și vânturau sulile. La mijlocul secolului al XIV-lea, un vizitator rafinat remarcă ușurința cu care se călătorește, disponibilitatea alimentelor și locurile bune pentru a petrece noaptea. El comenta: „Ești în siguranță deplină în țara lor. Nici călătorii, nici locuitorii ei nu au motive să se teamă de tâlhari sau de oameni violenți”.

După acești primi călători, contactele ulterioare s-au transformat rapid în exploatare comercială. Pe măsură ce „sălbaticii” au fost atacați, jefuiți, subjugăți și exportăți, civilizația lor s-a năruit. Ruinele lumii lor distruse au început să se suprapună cu imaginea unei rase barbare, dezorganizate. Raporturile ulterioare au început să fie mai dese și nu mai lăsau nici o îndoială asupra naturii inferioare a culturii negroide. Faptul că această inferioritate culturală a fost provocată de brutalitatea și lăcomia albilor a fost convenabil ignorat. În schimb, conștiința creștină a găsit mai ușor de acceptat ideea că pielea neagră (și celelalte diferențe fizice) reprezentau semne exterioare ale inferiorității mintale. Astfel a devenit ușor de argumentat că negrii aveau o cultură inferioară *pentru că* erau inferiori mintal și nu din alt motiv. Dacă așa stăteau lucrurile, atunci exploatarea lor nu mai părea degradantă, deoarece „soiul” era deja din fire degradat. Odată ce „dovada” era clară că negrii sunt un pic mai

buni decât animalele, conștiința creștină putea să se relaxeze.

Teoria darwiniană a evoluției nu intrase încă în scenă. Erau două atitudini creștine în privința existenței oamenilor negri: monogenistă și poligenistă. Monogeniștii credeau că toate tipurile de oameni provin din aceeași sursă originară, însă negrii au suferit cu mult timp în urmă un mare declin fizic și moral, astfel că sclavia era un rol potrivit pentru ei. La mijlocul secolului al XIX-lea, un preot american și-a exprimat foarte clar poziția:

Negrul este o varietate frapantă și mereu va fi așa, ca și numeroasele varietăți de animale domestice. Negrul va rămâne ceea ce este, dacă forma lui nu este alterată de metisare, simpla idee fiind revoltătoare; inteligența lui este cu mult inferioară celei a caucazienilor, fiind în consecință, din câte știm despre el, incapabil de autoguvernare. El a fost pus sub protecția noastră. Justificarea sclaviei este conținută în scripturi... stabilește îndatoririle stăpânilor și ale sclavilor... putem să ne apărăm efectiv instituțiile cu ajutorul cuvântului lui Dumnezeu.

Cu aceste cuvinte, el i-a luat în derândere pe primii reformatori creștini. Cum îndrăznesc ei să se ridice împotriva Bibliei?

Această declarație, care a venit la câteva secole de la începutul exploatării, arată clar cât de complet a fost suprimată cunoașterea vechilor civilizații ale negrilor africani. Dacă n-ar fi fost suprimată, atunci minciuna „incapabil de auto-guvernare” ar fi fost sesizată și întreaga argumentație, întreaga justificare s-ar fi prăbușit.

În opoziție cu monogeniștii erau poligeniștii. Ei credeau că fiecare „rasă” a fost creată separat, fiecare cu proprietățile ei speciale, cu puterile și slăbiciunile ei. Unii poligeniști credeau că există cincisprezece specii diferite de oameni pe pământ. Ei au pus o vorbă bună pentru negru:

Doctrina poligenistă atribuie raselor inferioare de oameni un loc mai onorabil decât o face doctrina opusă. A fi inferior altui om în ceea ce privește inteligența, puterea sau frumusețea nu este o condiție umilitoare. Dimpotrivă, un om poate să se rușineze pentru faptul de a fi trecut printr-o degradare fizică sau morală, de a fi coborât pe scara ființelor și de a-și fi pierdut locul în creație.

Și acest pasaj a fost scris la jumătatea secolului al XIX-lea. În ciuda diferențelor de atitudine, abordarea poligenistă acceptă în continuare automat ideea de rase inferioare. În ambele cazuri, negrii au avut de pierdut.

Chiar și după ce sclavii din America au fost eliberați oficial, vechile atitudini au persistat într-o formă sau în alta. Dacă negrii n-ar fi avut „însemnele” fizice de apartenență la un grup distinct, ar fi fost repede asimilați în noul lor supertrib. Însă aspectul lor i-a marginalizat, iar vechile prejudecăți au rezistat. Minciuna originară – aceea că au avut dintotdeauna o cultură inferioară, deci *ei* sunt inferiori – era încă fixată în mințile albilor. Le-a deformat acestora comportamentul, iar relațiile au continuat să se înrăutățească. I-a influențat chiar și pe cei mai inteligenți și mai luminați oameni. A continuat să dea naștere la resentimente față de negri, resentimente ce erau sprijinite acum de libertatea socială. Urmările erau inevitabile. Deoarece inferioritatea lui nu era decât un mit inventat prin deformarea istoriei, negrul american, în mod firesc, nu s-a mai comportat ca și când ar fi fost inferior, odată ce lanțurile fuseseră sfărâmate. A început să se revolte. A cerut să aibă egalitate reală, nu doar oficială.

Eforturile sale au fost întâmpinate cu răspunsuri uimitor de iraționale și violente. Lanțurile adevărate au fost înlocuite cu unele invizibile. Segregarea, discriminarea și degradarea socială s-au abătut asupra lui. Acest lucru a fost anticipat de primii reformatori, iar la un moment

dat, în secolul al XIX-lea, au fost sugestii serioase ca întreaga populație de negri americani să fie „răsplătită generos” pentru toate problemele și să fie trimisă înapoi în Africa. Însă repatrierea cu greu i-ar mai fi întors la condiția lor civilizată inițială. Aceasta fusese de mult distrusă. Nu mai exista cale de întoarcere. Răul fusese făcut. Ei au rămas și au încercat să câștige ceea ce li se cuvenea. După frustrări continue, au început să-și piardă răbdarea, iar în prima jumătate a secolului al XX-lea, revoltele nu numai că au continuat, ci s-au intensificat. Numărul lor crescuse la aproximativ douăzeci de milioane. Deveniseră o forță considerabilă, iar extremiștii negri duceau acum o politică nu doar pentru egalitate, ci pentru dominație. Un al doilea Război Civil american părea iminent.

Americanii albi mai chibzuiți încearcă cu disperare să-și depășească prejudecățile, însă îndoctrinările crude din copilărie sunt greu de uitat. În ei începe să apară o nouă prejudecată, subtilă, ce încearcă din greu să compenseze. Sentimentul de vină duce la o prietenie exagerată, o ajutorare forțată ce creează o relație la fel de falsă precum cea pe care o înlocuiește. Încă nu reușește să-i trateze pe negri ca pe niște indivizi. Persistă să-i considere membrii unui alt grup. Fisura a fost evidențiată clar de un artist negru american,

care, fiind aplaudat cu un entuziasm exagerat de o audiență albă, i-a mustrat spunându-le că s-ar simți mai degrabă ridicoli dacă s-ar dovedi că el nu este decât un alb cu fața vopsită⁵.

Până când subspeciile umane nu vor înceta să trateze alte subspecii ca și când diferențele fizice ar denota vreo diferență mintală și până când nu vor înceta să reacționeze față de culoarea pielii ca și cum ar fi un însemn de ostilitate afișat voluntar, vor fi în continuare vărsări inutile de sânge. Nu spun că ar putea să existe o lume în care toți oamenii să fie ca frații. Acesta este un vis utopic: omul este un animal tribal, iar marile supertriburi vor fi mereu în competiție. În societățile bine organizate, aceste lupte vor lua forma competiției sănătoase, stimulative și a ritualurilor agresive comerciale și sportive, împiedicând comunitățile să devină stagnante și repetitive. Agresivitatea naturală a oamenilor nu va deveni excesivă. Va lua forma acceptabilă

---

⁵ De când a fost scrisă această carte, cuvântul *negro* a fost folosit din ce în ce mai puțin. În anii '60, a fost înlocuit cu *coloured* = colorat, care a fost la rândul lui eliminat de *black* = negru în anii '70. Acum, în Statele Unite, a devenit mai „corectă” politic expresia „african american”, însă aceasta este ușor disprețuitoare, deoarece „americani europeni” se autonumesc în continuare pur și simplu „americani”. De asemenea, trece cu vederea faptul că populația Africii cuprinde peste 120 de milioane de caucazieni.

a luptei pentru autoafirmare. Doar atunci când presiunile vor fi prea mari va izbucni în manifestări violente.

La oricare nivel de agresiune – ambiție sau violență –, grupurile obișnuite (nonrasiale) se vor confrunta în propriii lor termeni. Indivizii implicați nu se vor afla întâmplător în această poziție. Însă situația este complet diferită pentru individul care, din cauza culorii pielii, se află prins accidental, permanent și inevitabil într-un grup anume. El nu poate să decidă dacă să intre sau să iasă dintr-un grup subspecific. Cu toate acestea, este tratat ca și cum ar fi devenit un membru al unui club sau s-ar fi înrolat într-o armată. Singura speranță pentru viitor, cum am mai spus, este ca metisarea globală a subspeciilor ce inițial erau distincte geografic, care se desfășoară tot mai rapid, să ducă la o amestecare din ce în ce mai mare a trăsăturilor, până când diferențele evidente vor fi dispărut. Până atunci, nevoia continuă a grupurilor de a avea alte grupuri asupra cărora să-și verse agresivitatea va continua să tulbure cursul firesc al lucrurilor și să așeze subspecii străine lor în roluri nejustificate. Sentimentele noastre iraționale nu reușesc să facă diferența potrivită; doar impunerea gândirii raționale, logice ne va fi de ajutor.

Am ales exemplul dilemei negrilor americani deoarece în momentul de față este în mod deosebit relevantă. Din nefericire, nu este unică. Același model a fost aplicat peste tot, în mod repetat, de când animalul uman a devenit cu adevărat mobil. Chiar și acolo unde nu existau diferențe subspecifice care să aprindă focul și să-l țină arzând au existat pe scară largă comportamente iraționale de nedescris. Greșeala esențială de a presupune că un membru al unui alt grup trebuie să posede anumite caracteristici *moștenite* care sunt tipice pentru grupul lui este făcută tot timpul. Dacă poartă o uniformă diferită, vorbește o altă limbă sau urmează o altă religie, se presupune illogic că are de asemenea și o personalitate *biologic* diferită. Se spune despre nemți că sunt laborioși și meticuloși, despre italieni că sunt foarte pasionali și emoționali, despre americani că sunt expansivi și extroverți, despre britanici că sunt rigizi și rezervați, despre chinezi că sunt prefăcuți și enigmatice, despre spanioli că sunt trufași și mândri, despre suedezi că sunt afabili și liniștiți, despre francezi că sunt cârcotași și certăreți și așa mai departe.

Chiar și ca aprecieri superficiale, așa-zise caracteristici naționale *dobândite*, aceste generalizări sunt simplificări grosolane, însă sunt duse mai departe: mulți oameni le consideră trăsături

înnăscute ale grupului respectiv. Ei chiar cred că într-un fel anume, „neamurile” au devenit diferite, că ar fi vreo modificare genetică; însă nu este nimic altceva decât o dorință, o năzuință a grupului. Confucius a explicat acest fenomen foarte limpede, acum două mii de ani: „Natura umană este aceeași; obiceiurile oamenilor îi fac atât de diferiți”. Însă obiceiurile, nefiind altceva decât tradiții culturale, pot fi schimbate foarte ușor, iar nevoia de a aparține unui grup speră să aibă ceva mai trainic, mai fundamental pentru a-i separa pe „ei” de „noi”. Fiind o specie ingenioasă, dacă nu găsim astfel de diferențe, nu ezităm să le inventăm. Cu un aplomb uimitor, nici nu ne mai sinchisim să vedem că, de fapt, aproape toate națiunile pe care le-am menționat mai sus sunt amestecuri complexe ale unei întregi colecții de grupuri mai vechi, care s-au încrucișat și s-au contopit în mod repetat. Însă logica n-are ce să caute aici.

Întreaga specie umană are în comun o gamă largă de tipare comportamentale de bază. Asemănările fundamentale dintre un om și oricare altul sunt imense. În mod paradoxal, una dintre acestea este tendința de a forma grupuri distincte pentru a simți că sunt cumva diferiți, chiar profund diferiți față de membrii altor grupuri. Acest simțământ este așa de puternic, încât

foarte puțină lume împărtășește punctul de vedere pe care l-am exprimat în acest capitol. În orice caz, dovezile biologice sunt copleșitoare și cu cât le recunoaștem mai curând, cu atât mai mult putem spera că relațiile dintre grupuri vor deveni mai tolerante.

O altă caracteristică biologică, pe care am scos-o în evidență mai devreme, este inventivitatea noastră. Este normal să căutăm tot timpul noi modalități de a ne exprima, iar acestea diferă de la un grup la altul și de la o epocă la alta. Însă ele sunt proprietăți superficiale, câștigate ușor, și pot fi pierdute la fel de ușor. Pot apărea și dispărea în cursul unei singure generații, pe câtă vreme este nevoie de sute de mii de ani pentru ca o specie ca a noastră să-și dezvolte trăsăturile biologice fundamentale. Civilizația nu are mai mult de zece mii de ani. La bază, suntem aceleași animale ca și strămoșii noștri vânători. Cu toții ne tragem din aceeași rădăcină, indiferent de naționalitate. Cu toții avem același fond genetic. Pe sub diversele costumații pe care le-am adoptat, suntem cu toții aceleași maimuțe goale. Este bine să ne amintim acest lucru arunci când ne aventurăm în jocurile noastre din cadrul grupurilor și atunci când, sub presiunile enorme ale vieții în supertrib, acestea ne scapă de sub control și ne aflăm la un pas de a vărsa sângele unor

oameni care, deși aparent diferiți, sunt exact ca noi.

Acestea fiind spuse, rămân totuși cu un sentiment de regret și nu este greu de intuit de ce. Pe de o parte, am arătat că dorința de a forma grupuri de „noi” este illogică și irațională; pe de altă parte, am evidențiat faptul că împrejurările sunt foarte favorabile conflictelor dintre grupuri, astfel încât singura noastră speranță este aceea de a ne impune un control rațional, inteligent. Sugerând controlul rațional pentru această lipsă profundă de rațiune, s-ar putea spune că sunt optimist fără să am motiv. Poate n-ar fi prea mult dacă am cere ca procesele logice să vină în *ajutorul* problemei, însă, din ce știm până acum, se pare nu este nici o speranță ca ele singure să o rezolve. Nu trebuie decât să ne uităm la cel mai intelectual protestatar cum îi bate pe polițisti în cap cu o pancartă pe care scrie „Opriți violența!” sau să-l ascultăm pe cel mai strălucit politician cum susține războiul „pentru a asigura pacea”, pentru a ne da seama că în astfel de cazuri, reținerile raționale sunt niște calități evazive. Este nevoie de altceva. Trebuie să atacăm cumva din rădăcini acele condiții despre care am spus că ne instigă așa de eficient la violență între grupuri.

Am discutat deja aceste condiții, însă n-ar strica să le rezumăm. Acestea sunt:

1. Apariția teritoriilor umane fixe.
2. Creșterea triburilor în supertriburi aglomerate.
3. Inventarea armelor ceucid la distanță.
4. Ieșirea liderilor din linia întâi a războaielor.
5. Crearea unei clase specializate de uci-gași profesioniști.
6. Accentuarea diferențelor tehnologice dintre grupuri.
7. Intensificarea agresivității induse de frustrările de statut în cadrul grupurilor.
8. Nevoia liderilor de a avea rivalități între grupuri la nivel de statut.
9. Pierderea identității sociale în interiorul supertriburilor.
10. Exploatarea tendinței de cooperare, de ajutorare a prietenilor în caz de atac.

Singura condiție pe care am omis-o intenționat din această listă este dezvoltarea diferitelor ideologii. Ca zoolog, interpretez omul ca pe un animal, iar în acest context îmi e greu să iau în serios astfel de diferențe. Dacă am evalua situația relațiilor dintre grupuri în termenii comportamentului real, mai degrabă decât prin prisma teoretizărilor, diferențele ideologice ar deveni insignifiante față de alte condiții, mai banale.

Ele sunt mai degrabă scuze căutate cu disperare pentru a oferi motive suficient de solide ca să justifice distrugerea a mii de vieți omenești.

Examinând lista acestor zece factori mai realiști, este greu de văzut unde ar trebui să începem căutarea pentru o îmbunătățire a situației. Luate laolaltă, ele par să garanteze că oamenii se vor război tot timpul.

Amintindu-ne că am descris starea prezentă ca fiind o grădină zoologică umană, poate că am găsi ceva interesant dacă am arunca o privire într-o grădină zoologică reală. Am arătat deja că animalele sălbatice, în mediul lor natural, nu obișnuiesc să-și omoare semenii pe scară largă; însă ce se întâmplă cu cele captive? Se întâmplă oare masacre în cușca maimuțelor, au loc linșări în cușca leilor sau lupte de diviziune în voliera păsărilor? Răspunsul este, evident, afirmativ. Luptele pentru statut dintre membrii stabiliți ai grupurilor supraaglomerate din grădinile zoologice sunt suficient de intense, însă, după cum știm din proprie experiență, situația se înrăutățește dacă în astfel de grupuri apar nou-veniți. Există un mare pericol ca toată lumea să fie împotriva acestor străini și să-i persecute fără milă. Ei sunt tratați ca membrii invadatori ai unui grup ostil. Nu pot face mare lucru pentru a stăvili atacurile violente. Chiar dacă se înghesuie

timizi într-un colț al cuștii, mai degrabă decât să se etaleze țăntoși în mijlocul ei, vor fi în continuare hăituiți și atacați.

Acest lucru nu se întâmplă însă întotdeauna; apare mai des când speciile implicate sunt acelea care suferă de cel mai nenatural grad de înghesuire într-un spațiu mic. Dacă vechii proprietari ai cuștii au suficient de mult spațiu, îi vor ataca la început pe nou-veniți pentru a-i alunga din locurile lor preferate, însă nu vor continua să-i supună la violențe fără rost. În cele din urmă, le vor permite străinilor să se stabilească într-o altă parte a țarcului. Dacă spațiul este prea mic, această stabilizare a relațiilor nu poate apărea și urmează inevitabil vărsări de sânge.

Putem demonstra acest lucru experimental. Ghidrinul este un pește mic ce devine teritorial în sezonul de împerechere. Masculul construiește un cuib în plantele acvatice și apără împrejurimile de alți masculi. În acest caz, fiind solitar, masculul reprezintă „grupul lui”, iar fiecare dintre rivalii săi reprezintă un „grup străin”. În condiții naturale, într-un râu, fiecare mascul are destul spațiu, astfel că întâlnirile ostile între rivali se reduc la amenințări și contraamenințări, luptele prelungite fiind rare. Dacă doi masculi sunt stimulați să-și construiască cuiburi într-un

acvariu, unul la un capăt și altul la celălalt, ei se vor întâlni și se vor amenința cam pe la jumătatea vasului. Nu se întâmplă nimic prea violent, însă dacă plantele în care și-au construit cuiburile au fost plantate în mici vase mobile, experimentatorul le poate apropia, înghesuindu-le astfel artificial teritoriile. Pe măsură ce cuiburile sunt apropiate, stăpânii lor își intensifică manifestările de amenințare. În cele din urmă, amenințarea și contraamenințarea ritualizată va ceda locul unor lupte serioase. În final, masculii se mușcă și își sfâșie înotătoarele, își uită îndatoririle de îngrijire a cuibului, iar lumea lor devine dintr-odată o arenă a violenței și sălbăticiiei. Din momentul în care vasele în care își au cuiburile sunt din nou separate, revine pacea, iar câmpul de bătălie este din nou un teren al amenințărilor inofensive, ritualizate. Exemplul este destul de evident: odată ce micile triburi ale oamenilor preistorici s-au mărit la proporții supertribale, am efectuat de fapt experimentul cu ghidrinii pe noi înșine, rezultatul fiind cam același. Dacă pentru a înțelege grădina zoologică umană trebuie să învățăm din mediul grădinilor zoologice propriu-zise, atunci trebuie să acordăm o atenție deosebită acestei ultime condiții.

Văzut prin ochii unui ecolog, cu o obiectivitate rece, comportamentul violent al speciilor supraaglomerate reprezintă un mecanism adaptativ de autolimitare. Poate fi descris ca un fenomen crud pentru individ, însă în interesul speciei. Fiecare tip de animal își are propriul „prag” populațional. Dacă numărul de indivizi depășește acest nivel, intervine un factor letal care reduce populația. Pentru moment, ne va ajuta să considerăm violența umană ca pe un astfel de factor.

Poate părea o abordare prea rece, însă este ca și cum, de când am început să fim prea aglomerați ca specie, am fi căutat cu frenezie o metodă prin care să corectăm acest lucru și să ne reducem numărul la un nivel mai potrivit din punct de vedere biologic. Acest lucru nu s-a redus doar la măceluri în masă, sub forma războaielor, răzcoalelor și revoluțiilor. Resursele noastre n-au cunoscut limite. În trecut, am introdus o întreagă gamă de factori autolimitatori. Atunci când s-au confruntat pentru prima dată cu suprapopularea, societățile primitive au recurs la practici ca infanticidul, sacrificiul uman, mutilarea, vânătoarea de capete, canibalismul și tot soiul de tabuuri sexuale. Bineînțeles, acestea nu erau sisteme intenționat planificate pentru a

reduce populația, însă au ajutat oricum la controlul acesteia. N-au reușit totuși să oprească total creșterea continuă a numărului de oameni.

Odată cu avansarea tehnologiei, viața individului a devenit din ce în ce mai protejată, iar aceste practici timpurii au dispărut treptat. În același timp, bolile, sărăcia și foametea au început să piardă teren. Pe măsură ce populația a crescut, au intrat în scenă noi mecanisme de autolimitare. După ce vechile tabuuri legate de sex au dispărut, au început să apară noi filozofii sexuale ciudate, care au avut ca efect reducerea fertilității grupului; nevrozele și psihozele au proliferat, interferând cu succesul reproducerii; unele practici sexuale s-au înmulțit, cum ar fi contracepția, masturbarea, sexul oral și anal, homosexualitatea, fetișismul și bestialitatea, și au oferit descărcare sexuală fără posibilitatea fertilizării. Un rol de jucat au avut de asemenea sclavia, închisoarea, castrarea și celibatul voluntar.

Pe lângă acestea, am întrerupt vieți individuale prin avorturi pe scară largă, crime, execuția criminalilor, asasinări, sinucideri, dueluri și prin practicarea unor sporturi și hobby-uri periculoase și potențial mortale.

Toate aceste măsuri au servit la eliminarea unui mare număr de ființe omenеști din populațiile noastre supraaglomerate, fie prin prevenirea

fertilizării, fie prin exterminare. Adunate în acest fel, rezultă o listă impresionantă. Cu toate acestea, s-au dovedit a fi, chiar și împreună cu războaiele și revoluțiile, dezolant de ineficiente. Specia umană le-a supraviețuit tuturor și a continuat să se supraînmulțească încă și mai repede.

Mult timp, am evitat cu încăpățănare să interpretăm aceste tendințe ca pe un indicator că ceva este greșit din punct de vedere biologic cu specia noastră. Am refuzat în mod repetat să le citim ca pe niște semnale de pericol, care ne avertizează că ne îndreptăm către un dezastru major al evoluției. Am făcut tot ce era posibil pentru a scoate aceste practici în afara legii și pentru a proteja reproducerea și dreptul la viață al individului. Apoi, pe măsură ce animalele umane s-au înmulțit în proporții de neimaginat, ne-am folosit ingeniozitatea pentru a reuși, împreună cu tehnologia noastră avansată, să facem aceste condiții sociale nenaturale cât mai ușor de suportat.

Cu fiecare zi care trece (și care adaugă încă 150 000 de oameni la populația totală a lumii), lupta devine și mai grea. Dacă atitudinile din prezent vor persista, în curând va deveni imposibilă. În cele din urmă, va interveni *ceva* pentru a reduce nivelul populației, indiferent ce am face. Poate o să fie creșterea instabilității mintale,

care va duce la utilizarea nesăbuită a armelor de distrugere în masă. Poate va fi intensificarea poluării chimice sau explozia epidemiilor. Avem de ales: fie lăsăm lucrurile în voia lor, fie încercăm să le influențăm. Dacă facem prima alegere, există un pericol real ca atunci când factorul major de limitare va intra în acțiune, să se manifeste ca o viitură care va mătura întreaga civilizație. Dacă alegem a doua variantă, am putea să evităm dezastrul; însă cum să alegem metoda de control?

Ideea de a impune orice fel de măsuri de interdicere a reproducerii sau a vieții este inacceptabilă pentru natura noastră fundamental cooperatoare. Singura alternativă este de a încuraja controlul voluntar. Am putea, bineînțeles, să promovăm sporturile periculoase. Am putea promova sinuciderea („De ce să aștepti boala? – *Mori acum*, fără durere!”) sau poate să creăm un nou cult, sofisticat, de celibat („puritate din plăcere”). S-ar putea folosi agenții de publicitate din lumea întreagă pentru a susține o propagandă convingătoare care să glorifice moartea imediată.

Chiar dacă am lua astfel de măsuri extraordinare (o risipă din punct de vedere biologic), este puțin probabil că vor duce la un nivel semnificativ de control al populației. Metoda mult mai generalizată astăzi este contracepția, împreună

cu măsura adițională de legalizare a avortului în cazul sarcinilor nedorite. Argumentul ce vine în sprijinul contracepției, după cum am subliniat în capitolul anterior, este acela că prevenirea vieții este mai bună decât „vindecarea” ei. Dacă tot trebuie să moară ceva, e mai bine să fie ovule sau spermatozoizi, decât ființe umane ce gândesc și simt, care sunt iubite și care iubesc, care sunt deja o parte integrantă și interdependentă a societății. Dacă argumentul contracepției pare respingător, în sensul risipei de ovule și spermatozoizi, să nu uităm că natura este oricum remarcabil de risipitoare cu aceste produse, o femeie putând să producă în timpul vieții în jur de patru sute de ovule, iar un bărbat matur milioane de spermatozoizi în fiecare zi.

Fără îndoială, sunt și neajunsuri. Așa cum sporturile periculoase pot elimina selectiv spiritele cele mai aventuroase din societate, iar suicidul pe cei mai tensionați și imaginativi, tot așa contracepția îi poate elimina pe cei mai inteligenți. În stadiul lor actual, metodele de contracepție necesită un anumit nivel de inteligență, chibzuială și autocontrol, dacă vrem să fie eficiente. Cine nu se ridică la acest nivel, are mari șanse să se reproducă fără să vrea. Dacă nivelul lor de inteligență este cumva dictat de factori genetici, aceștia vor fi transmiși urmașilor. Încet dar sigur,

aceste trăsături genetice se vor răspândi și vor prevala în ansamblul populației.

Ca să funcționeze eficient și fără greșeli, este esențial deci să facem contracepția din ce în ce mai ușor de aplicat, prin tehnici ce necesită minimum de grijă și atenție. Aceste progrese trebuie susținute de o campanie majoră de promovare a atitudinii pro-contracepție. Creșterea continuă a populației umane va putea fi potolită doar atunci când vor fi cu 150 000 de fertilizări mai puțin pe zi, cifră care indică ritmul actual de înmulțire.

Ca și cum n-ar fi deja greu de realizat un asemenea proiect, trebuie să adăugăm încă o problemă, aceea de a ne asigura că acest control este răspândit în mod echilibrat în lume și nu concentrat într-una sau două zone mai luminate. Dacă progresele contracepției vor fi distribuite inegal din punct de vedere geografic, se va ajunge inevitabil la destabilizarea relațiilor interregionale, care oricum sunt tensionate.

E greu să fim optimiști în privința acestor probleme, dar să presupunem că ele sunt rezolvate miraculos și populația de animale umane este ținută în frâu la nivelul actual de aproximativ 3 miliarde⁶. Asta înseamnă că dacă luăm toată suprafața de uscat și ne-o imaginăm populată

---

⁶ Cifra era valabilă atunci când a fost scrisă cartea (n. tr.).

uniform, suntem deja la o densitate de peste cinci sute de ori mai mare decât a oamenilor din preistorie. Dacă vrem să oprim creșterea populației și să ne răspândim uniform pe suprafața globului, nu trebuie să ne amăgim că o să avem o societate ce ar putea să semene în vreun fel cu cea în care au evoluat strămoșii noștri. Încă vom avea nevoie de mari eforturi pentru a ne auto-disciplina întru evitarea conflictelor sociale violente. Cel puțin, însă, vom avea o șansă. Dacă, din contră, vom lăsa populația să crească, vom pierde și această șansă.

Ca și cum n-ar fi fost deajuns, trebuie să ne amintim că populația noastră mărită de cinci sute de ori față nivelul inițial constituie una din cele zece condiții ce contribuie la atitudinea belicoasă actuală. Este o perspectivă înfricoșătoare, iar pericolul de a distruge civilizația, așa cum o cunoaștem, este pe zi ce trece mai mare.

Ar fi interesant să ne imaginăm ce s-ar întâmpla dacă am ajunge în această situație. Dezvoltarea armelor chimice și biologice din ce în ce mai eficiente este atât de rapidă, încât armele nucleare ar putea deveni în curând „de modă veche”. Când acest lucru se va fi întâmplat, dispozitivele nucleare vor ajunge să fie considerate arme convenționale și marile supertriburi se vor ataca cu nesăbuintă folosindu-se de acestea.

(Cu noi și noi membri ce se alătură clubului nuclear, „linia fierbinte” va fi devenit până atunci o încâlcită „rețea fierbinte”.) Norul radioactiv care va înconjura Pământul va aduce moartea tuturor formelor de viață, din regiunile în care plouă sau ninge. Vor avea o șansă de supraviețuire doar boșimanii din Africa și alte câteva grupuri izolate de oameni care trăiesc în cele mai aride deșerturi. În mod ironic, boșimanii s-au dovedit a fi unul dintre grupurile umane cu cel mai scăzut succes și încă trăiesc în stilul preistoric, din vânătoare. E ca și cum am lua-o de la capăt sau, cum a prezis cineva mai demult, cei blânzi vor moșteni pământul.

Întipărire și întipărire eronată

Trăind în grădina zoologică umană, avem multe lucruri de învățat și de ținut minte: însă, în ceea ce privește mașinile biologice de învățat, creierul nostru este de departe cea mai bună dintre toate. Având 14 miliarde de celule interconectate care freacă întruna, suntem capabili să asimilăm și să stocăm o cantitate imensă de impresii.

În viața de zi cu zi, mașinăria funcționează foarte liniștit, însă atunci când în lumea externă să întâmblă ceva excepțional, trecem pe un sistem special de urgență. În aceste momente, în condiția noastră supertribală, lucrurile o pot lua pe căi greșite. Se poate întâmpla așa din două motive. Pe de o parte, grădina zoologică în care trăim ne ferește de unele experiențe. Nu ucidem animale în mod regulat – cumpărăm carnea. Nu vedem tot timpul cadavre de oameni – sunt acoperite cu o pătură sau ascunse în sicrie. Acest lucru înseamnă că atunci când violența trece de barierele protectoare, impactul asupra

creierelor noastre este mai mare decât de obicei. Pe de altă parte, violențele supertribale care reușesc să ajungă la noi au deseori o magnitudine așa de nefirească, încât sunt dureros de impresionante, iar creierele noastre nu sunt întotdeauna echipate pentru a le face față. Tocmai acest tip de învățare de urgență merită o privire mai atentă.

Cine a fost implicat într-un accident rutier grav înțelege ce vreau să spun. Fiecare detaliu neplăcut, oricât de mic, se întipărește instantaneu în memorie și rămâne acolo pentru tot restul vieții. Cu toții avem experiențe personale de acest fel. De exemplu, la vârsta de șapte ani, era cât pe ce să mă înec și până în ziua de azi îmi amintesc accidentul atât de clar de parcă s-ar fi întâmplat ieri. Ca rezultat al acestei experiențe din copilărie, am avut nevoie de treizeci de ani până să-mi înving teama irațională de a înota. Ca toți copiii, am avut multe alte experiențe neplăcute, însă majoritatea nu mi-au lăsat urme de durată.

Se pare, deci, că în viețile noastre ne întâlnim cu două tipuri de experiențe. Într-unul dintre tipuri, scurta expunere la o situație lasă un impact de neuitat; în celălalt, produce doar o impresie vagă și ușor de uitat. Folosind niște termeni mai degrabă liberi, putem spune că primul caz implică învățare traumatică, iar al doilea învățare liberă. În procesul de învățare traumatică,

efectul produs este puternic exagerat de experiența care l-a provocat. În cel de învățare normală, experiența inițială trebuie repetată de mai multe ori pentru a-și menține influența. Dacă nu mai este ajutată, răspunsul slăbește. În cazul învățării traumatice, așa ceva nu se întâmplă.

Încercările de a modifica învățarea traumatică s-au lovit de mari dificultăți și chiar ar putea să înrăutățească lucrurile cu ușurință. În ceea ce privește învățarea normală, nu este așa. Incidentul meu cu înecul ilustrează bine această idee. Cu cât mi se expuneau mai mult plăcerile înotului, cu atât creștea ura mea față de apă. Dacă accidentul din copilărie n-ar fi avut un efect așa de traumatizant, răspunsul meu ar fi trebuit să devină din ce în ce mai pozitiv în loc de negativ.

Nu traumele sunt subiectul principal al acestui capitol, însă ne ajută să facem o introducere utilă. Ele arată clar că animalul uman este capabil de un tip special de învățare, incredibil de rapidă, greu de modificat, extrem de durabilă și care n-are nevoie de repetiție pentru a fi păstrată intactă. Ar fi tentant să putem citi cărți în acest fel, pe care să ni le putem aminti în întregime doar după o scanare rapidă. Totuși, dacă toată învățarea ar funcționa în acest fel, ne-am pierde tot simțul valorii. Totul ar avea o importanță egală și am suferi de o serioasă lipsă de

selectivitate. Învățarea rapidă, permanentă, este rezervată doar momentelor vitale. Experiențele traumatice sunt doar o față a monedei. Acum vreau să o întorc și să-i examinez cealaltă față, cea care a fost numită „întipărire”.

Pe câtă vreme traumele înseamnă experiențe dureroase, negative, întipărirea este un proces pozitiv. Atunci când un animal experimentează întipărirea, își dezvoltă o atașare pozitivă față de ceva. Ca și experiențele traumatice, procesul este rapid, aproape ireversibil și nu trebuie să fie reîntărit ulterior. La ființele omenеști are loc între mamă și copil. Se poate întâmpla din nou când copilul crește și se îndrăgostește. Atașarea de mamă, copil sau pereche sunt trei dintre cele mai importante momente de învățare din întreaga noastră viață și acestea au fost selectate pentru a fi analizate prin intermediul fenomenului de întipărire. Cuvântul „iubire” reprezintă de fapt felul în care descriem emoțiile ce însoțesc procesul de întipărire. Înainte, însă, de a aprofunda situația la oameni, ne va fi de ajutor să aruncăm o privire asupra altor specii.

Puii multor păsări, atunci când ies din ou, trebuie să formeze imediat o legătură cu mama lor și trebuie să învețe să o recunoască. După aceea pot s-o urmeze peste tot și să stea aproape de ea, în siguranță. Dacă puii de găină sau bobocii, de

exemplu, nu fac acest lucru, se pot pierde și pot muri ușor. Sunt prea activi și prea mobili pentru ca mamele lor să-i poată ține împreună și să-i apere fără ajutorul întipăririi. Procesul poate avea loc în doar câteva minute. Primul obiect mai mare care se mișcă și pe care-l văd puii când eclozează devine automat „mama” lor. În condiții normale, bineînțeles, chiar este mama lor, însă, în situații experimentale, poate fi aproape orice. Dacă primul lucru mare și mobil pe care-l văd puii ieșiți din incubator se întâmplă să fie un balon portocaliu tras de o sfoară, atunci pe acesta îl vor urma. Balonul devine rapid „mama”. Acest proces de întipărire este atât de puternic, încât, dacă după câteva zile puii au de ales între balonul portocaliu adoptiv și adevărata mamă (pe care n-au văzut-o niciodată), ei vor alege balonul. Nu există o dovadă mai evidentă în sprijinul procesului de întipărire decât imaginea unui grup de pui experimentali care aleargă voioși în urma unui balon portocaliu, ignorându-și mama adevărată care se află în apropiere.

În lipsa unor astfel de experimente, s-ar fi putut argumenta că puii de păsări devin atașați de mamele lor naturale deoarece sunt recompensați dacă stau lângă ele. Dacă stau aproape sunt încălziți, găsesc mâncare, apă și altele. Însă baloanele portocalii nu oferă astfel de avantaje

și totuși devin cu ușurință imagini materne puternice. În concluzie, întipărirea nu este o chestiune de recompensare, ca în cazul învățării obișnuite. Ține pur și simplu de expunere. Am putea-o numi „învățare prin expunere”. În plus, spre deosebire de cele mai multe experiențe de învățare obișnuită, are loc într-o perioadă critică. Puii de păsări sunt sensibili la procesul de întipărire doar pentru câteva zile după ce ies din ou. Pe măsură ce timpul trece, ei se vor speria de obiectele mari și mobile, iar dacă nu sunt deja întipăriți, le e greu să mai sufere acest proces.

Pe măsură ce cresc, tinerele păsări devin independente și încetează să-și urmeze mama. Însă impactul primei întipăririi nu s-a pierdut. Nu le-a spus doar cine era mama lor, ci de asemenea le-a arătat cărei specii aparțin. Ca adulți, îi ajută să-și găsească un partener sexual din propria specie, mai degrabă decât din alta.

Din nou, acest lucru trebuie dovedit prin experimente. Dacă puii de animale dintr-o specie sunt crescuți de părinți adoptivi din altă specie, când se vor maturiza, pot încerca să se împerecheze cu membri din specia adoptivă, mai degrabă decât din a lor. Nu se întâmplă întotdeauna, însă avem multe exemple (încă nu știm de ce în unele cazuri se întâmplă, iar în altele nu).

În rândul animalelor captive, susceptibilitatea de a dezvolta fixații asupra speciei nepotrivite poate duce la situații bizare. Atunci când guguștiucii crescuți de porumbei devin maturi sexual, ignoră alți guguștiuci și încearcă să se împerecheze cu porumbeii. Porumbeii crescuți de guguștiuci vor încerca să se împerecheze cu guguștiucii. Un păun care a crescut singur în același spațiu cu o țestoasă uriașă se etala cu insistență în fața reptilei confuze, refuzând să aibă ceva de a face cu proaspăt venitele păunițe.

Am numit acest fenomen „întipărire eronată”. Apare foarte des în relațiile dintre oameni și animale. Atunci când anumite animale, separate de la naștere de semenii lor, sunt crescute de oameni, pot să reacționeze mai târziu, nu mușcând mâna care le-a hrănit, ci încercând să copuleze cu ea. Guguștiucii au fost adesea văzuți comportându-se astfel. Nu este o descoperire recentă. Se știa de acest lucru încă din antichitate, când doamnele romane creșteau păsările pentru a se amuza în acest fel (se pare că cea mai ambițioasă a fost Leda). Animalele de casă încearcă uneori să se împerecheze cu picioarele oamenilor, după cum știu pe pielea lor unii posesori de câini. Îngrijitorii de la zoo trebuie să fie cu ochii în patru în timpul sezonului de reproducere. Trebuie să fie pregătiți să reziste avansurilor făcute

de orice, de la un emu îndrăgostit, la un cerb în rut, atunci când aceste animale au fost izolate și îngrijite de oameni. Eu însumi am fost odată destinatarul stânenit al avansurilor sexuale din partea unei femele de panda uriaș. S-a întâmplat în Moscova, în timp ce făceam aranjamentele pentru ca ea să fie transportată pentru a se împerechea cu singurul panda uriaș mascul din afara Chinei. Ursoaica i-a ignorat acestuia atențiile sexuale insistente, însă atunci când am băgat mâna printre gratii și am mângâiat-o pe spate, mi-a răspuns ridicându-și coada și arătându-mi o postură de invitație sexuală, în timp ce masculul panda era doar la câțiva metri de ea. Diferența dintre cele două animale era aceea că femela fusese izolată de alți panda la o vârstă mult mai fragedă decât masculul. El a crescut ca un panda al urșilor panda, pe când ea era acum o panda a oamenilor.

Uneori, se pare că un animal „umanizat” poate să facă diferența între bărbați și femei atunci când le face avansuri, însă acesta este un lucru înșelător. De exemplu, un curcan întipărit greșit încerca să se împerecheze cu bărbații, dar ataca femeile. Motivul este interesant. Femeile poartă fuste și au poșete. Curcanii agresivi se etalează prin coborârea aripilor și prin mărele și moț. În ochii acestui curcan greșit întipărit, fustele au

devenit aripi coborâte, iar poșetele s-au transformat în mărgele și moț. Astfel, le vedea pe femei ca pe curcani rivali și le ataca, rezervându-și avansurile sexuale pentru bărbați.

Grădinile zoologice sunt pline de animale care, dintr-o bunătate umană prost îndrumată, au fost îngrijite și hrănite cu dragoste, iar apoi puse în compania semenilor lor. Însă, în ceea ce le privește pe aceste animale îmblânzite și izolate, cei din neamul lor sunt acum străini, membri ai unei „alte” specii, înspăimântătoare, ciudate. La o grădină zoologică, există un cimpanzeu mascul care timp de peste zece ani a împărțit cușca cu o femelă. Testele medicale arată că este sănătos din punct de vedere sexual, iar femela s-a mai reproduș înaintea să fie așezată cu el. Însă, deoarece el a fost izolat și îngrijit de oameni, o ignoră complet. Niciodată nu stă lângă ea, nu o purică, nu încearcă să copuleze. Din punctul lui de vedere, ea aparține unei alte specii. Toți anii în care a stat lângă ea nu l-au schimbat.

Astfel de animale pot deveni extrem de agresive față de propria lor specie, nu pentru că-i tratează pe ceilalți drept rivali, ci pentru că-i văd ca pe niște inamici străini. Ritualurile obișnuite, care în condiții normale evită vărsarea de sânge, dispar. Unei manguste femele, hrănită cu mâna și îmblânzită, i-a fost adus un mascul

din sălbăticie, în speranța că se vor reproduce, însă ea l-a atacat din clipa în care acesta a intrat în cușcă. În cele din urmă, se pare că au ajuns într-o situație relativ stabilă de antipatie reciprocă, însă probabil că masculul a fost extrem de stresat, pentru că în curând a făcut ulcer și a murit. Imediat după aceasta, femela a devenit din nou prietenoasă.

O tigroaică crescută de oameni a fost plasată într-o cușcă vecină cu a unui mascul sălbatic, pentru prima dată în viața ei. Putea să-l vadă și să-l miroasă, dar nu se puteau întâlni. Mai bine. Ea era atât de „umanizată”, încât odată ce i-a simțit prezența, a fugit în cel mai îndepărtat loc al cuștii și a rămas nemișcată. A fost o reacție anormală pentru o tigroaică, însă foarte normală pentru un membru din specia ei adoptivă (umană) la întâlnirea cu un tigr. A mers mai departe: n-a mai vrut să mănânce și a refuzat mîncarea timp de mai multe zile, până când masculul a fost luat de lângă ea. În cazul ei, a fost nevoie de mai multe săptămâni pentru a-și reveni la starea inițială prietenoasă, activă, frecându-se de bare pentru a fi mîngăiată de îngrijitori.

Uneori, condițiile de creștere sunt de așa natură, încât animalele dezvoltă o personalitate sexuală duală. Dacă sunt crescute de oameni în prezența altor membri ai speciei lor, atunci, la

maturitate, vor încerca să se împerecheze atât cu oameni cât și cu semenii lor. Întipărirea este doar parțial eronată, existând și un anumit grad de întipărire normală. Acest lucru este greu de realizat în cazul speciilor cu o perioadă scurtă și rapidă de întipărire, cum sunt bobocii sau puii de găină, însă mamiferele au tendința de a socializa mai lent. Există suficient timp pentru a interveni o întipărire duală. Unele studii americane aprofundate asupra câinilor au demonstrat foarte clar acest lucru. Faza de socializare durează la câinii domestici de la vârsta de douăzeci de zile până la cea de șaizeci de zile. Dacă puii sunt complet izolați de oameni (fiind hrăniți prin control de la distanță) în această perioadă, ajung să se comporte efectiv ca animale sălbatice. Dacă sunt crescuți atât în prezența câinilor, cât și a oamenilor, vor fi prietenoși și cu unii și cu alții.

Maimuțelor crescute în izolare totală, atât față de alte maimuțe, cât și față de alte specii, inclusiv oameni, le va fi aproape imposibil să se adapteze ulterior la orice fel de viață socială. Dacă sunt plasate împreună cu membri activi sexual din specia lor, nu vor ști cum să răspundă. În cea mai mare parte a timpului sunt îngrozite de orice contact social și stau nervoase într-un colț. Sunt într-atât de neîntipărite, încât

practic sunt animale nesociale, chiar dacă aparțin unor specii foarte sociale. Dacă sunt crescute împreună cu alți pui din specia lor, însă fără mame, nu suferă în acest fel, deci se pare că există și o întipărire între companioni, pe lângă cea parentală. Ambele procese pot avea un rol în atașarea unui animal de specia lui.

Lumea animalului întipărit greșit este străină și înspăimântătoare. Întipărirea eronată creează un hibrid psihologic, ce manifestă tipare comportamentale tipice speciei lui, însă direcționate către specia adoptivă. Se poate readapta doar cu dificultăți enorme și uneori nici atunci. În cazul unor specii, semnalele sexuale ale semenilor sunt suficient de puternice, iar răspunsurile la acestea suficient de instinctive, ca individul să poată supraviețui creșterii anormale, însă pentru multe altele, puterea întipăririi este atât de mare, încât depășește orice.

Iubitorii de animale ar face bine să-și amintească aceste lucruri atunci când se apucă să „îmblânzească” pui de animale sălbatice. Lucrătorii de la grădinile zoologice încă mai sunt uimiți de enormele dificultăți întâmpinate atunci când încearcă să înmulțească unele animale. Uneori, acest lucru a fost provocat de adăposturile nepotrivite sau de hrana prost aleasă, însă, foarte des, cauza a fost întipărirea eronată, intervenită anterior ajungerii lor la zoo.

Dacă revenim la animalul uman, ne dăm seama clar de importanța întipăririi. De-a lungul primelor luni de viață, copilul trece printr-o fază de socializare senzorială, în care își dezvoltă un atașament profund și de durată față de specia lui și mai ales față de mamă. Ca și în cazul întipăririi la animale, atașamentul nu este în întregime dependent de recompensele fizice primite de la mamă, cum sunt hrana și curățirea. Are loc de asemenea învățarea prin expunere, tipică procesului de întipărire. Bebelușul nu se poate ține după mama sa ca un boboc de rață, însă poate ajunge la aceeași finalitate folosindu-se de zâmbet. Acesta este atractiv pentru mamă și o stimulează să stea aproape și să se joace cu el. Aceste interludii de joacă și zâmbet ajută la cimentarea legăturii dintre copil și mama sa. Fiecare devine întipărit cu celălalt și se formează un atașament reciproc, puternic, o legătură persistentă ce va fi extrem de importantă pentru viața ulterioară a copilului. Copiii care sunt bine hrăniți și îngrijiți, dar care nu beneficiază de „dragostea” întipăririi timpurii, pot suferi de anxietăți tot restul vieții. Orfanii și copiii crescuți în instituții, unde atenția și legăturile personale sunt inevitabil limitate, ajung foarte frecvent să fie niște adulți anxioși. O legătură puternic cimentată în primul an de viață

înseamnă capacitatea de a forma legături strânse în timpul vieții adulte.

Buna întipărire din copilărie deschide un mare cont bancar emoțional pentru acel copil. Dacă mai târziu cheltuielile vor fi mari, va avea din belșug de unde să extragă. Dacă, pe măsură ce crește, lucrurile vor merge prost în ceea ce privește grija părintească (cum ar fi separarea părinților, divorțul sau moartea), reziliența lui va depinde de calitatea de a se atașa, căpătată în acel prim an vital. Bineînțeles că problemele ulterioare își vor lua partea lor de impozit, însă aceasta va fi minoră comparativ cu problemele din primele luni de viață. Un copil de cinci ani, evacuat din Londra în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial și despărțit de părinți, atunci când a fost întrebat cine este, a răspuns: „Sunt nimicul nimănui”. Este clar că șocul a fost devastator, însă efectul lui pe termen lung depinde în mare măsură de confirmarea sau contrazicerea experiențelor anterioare. Contradicția va provoca tulburări ce pot fi reparate, însă confirmarea va tinde să întărească anxietățile mai vechi.

Trecând la următoarea fază de atașare, ajungem la fenomenul sexual de formare a perechilor. Poate nu toți avem parte de „dragoste la prima vedere”, însă aceasta este departe de a fi un mit.

Acțiunea de a te îndrăgosti are toate proprietățile procesului de întipărire. Există o perioadă mai sensibilă (aceea de adult tânăr) în care are cele mai mari șanse să intervină; este un proces relativ rapid; efectele sunt de durată (comparativ cu timpul necesar apariției); este capabilă să reziste și în absența recompenselor.

Împotriva acestor afirmații poate fi adus argumentul că, pentru mulți dintre noi, primele perechi formate sunt instabile și efemere. Răspunsul este că în timpul pubertății și imediat după, este nevoie de ceva timp pentru maturizarea capacității de a forma un cuplu adevărat. Această maturizare lentă ne oferă o fază de tranziție, în care noi putem încerca apa înainte de a sări în ea. Dacă n-ar fi așa, am rămâne cu toții total fixați pe primele noastre iubiri. În societatea modernă, faza naturală de tranziție s-a mărit artificial, din cauza legăturii prea strânse și prea lungi cu părinții. Aceștia tind să se agațe de copiii lor într-un moment în care, din punct de vedere biologic, ar trebui să le dea drumul. Motivul este destul de evident: pretențiile complexe pe care le are grădina zoologică umană fac în așa fel încât unui individ de paisprezece sau cincisprezece ani îi este imposibil să supraviețuiască pe cont propriu. Această incapacitate îi conferă calitatea de copil, care îi stimulează

pe mamă și pe tată să se comporte în continuare părintește, în ciuda faptului că puiul lor este acum matur sexual. În schimb, acest lucru îi prelungește adolescentului multe dintre trăsăturile infantile, astfel încât ele se suprapun nenatural cu cele noi, de adult. Ca rezultat, apar tensiuni considerabile și deseori se creează un conflict între legătura părinte/copil și tendința proaspăt dezvoltată de a forma o nouă legătură, sexuală.

Nu este vina părinților că progeniturile lor nu se pot încă descurca în lumea supertribului; de asemenea, nici copiii n-au vreo vină pentru că nu pot înceta să le transmită părinților semnale infantile de neajutorare. Este vina mediului artificial urban, care cere mai mulți ani de învățare din partea tânărului animal uman decât poate oferi ritmul natural de creștere.

În ciuda acestor interferențe cu inițierea noii relații de cuplu, întipărirea sexuală tot răzbate până la urmă. Poate că dragostea tinerească este de obicei efemeră, însă poate fi extrem de intensă – așa de intensă, încât în unele cazuri chiar apar fixații permanente pe „iubirea din copilărie”, indiferent de nepotrivirea socio-economică a relațiilor. Chiar dacă aceste perechi timpurii cedează tensiunii, tot își lasă urmele. În mod frecvent, e ca și cum în alegerea ulterioară, în faza adultă, a unui nou partener sexual, este implicată

o căutare inconștientă a unora dintre trăsăturile-cheie ale primei întipăriri sexuale. Eșecul acestei căutări poate fi unul din factorii neidentificați ce duc la slăbirea unei căsătorii, ce pare, de altfel, reușită.

Acest fenomen de *confuzie a legăturilor* nu este tipic doar pentru „iubirea din copilărie”. Poate apărea în orice stadiu și este foarte probabil să afecteze cea de-a doua căsnicie, atunci când sunt făcute comparații mai mult sau mai puțin tăcute cu partenerii anteriori. Poate avea și un alt rol, dăunător, atunci când legătura părinte/copil se amestecă cu o legătură sexuală. Pentru a înțelege acest lucru, trebuie să ne amintim care este impactul legăturii cu părinții asupra copilului. Îi transmite acestuia trei lucruri: 1. Acesta este părintele *meu*. 2. Aceasta e specia căreia îi aparțin. 3. Aceasta este specia cu care trebuie să mă reproduc mai târziu.

Primele două instrucțiuni sunt foarte clare; a treia poate să fie interpretată greșit. Dacă legătura timpurie cu părintele de sex opus a fost foarte intensă, unele din caracteristicile *personale* ale acestuia pot ajunge să influențeze legăturile sexuale ulterioare ale copilului. În loc să preia mesajul sub forma „Aceasta este specia cu care trebuie să mă reproduc mai târziu”, copilul îl

preia ca „Acesta este tipul de persoană cu care trebuie să mă reproduc mai târziu”.

O influență limitatoare de acest fel poate deveni o problemă serioasă. Interferența dintre imaginea persistentă a părintelui și procesul de formare a perechii poate duce la alegerea unui anume partener sexual, care, din alte puncte de vedere, este total nepotrivit. Invers, un tovarăș de viață foarte potrivit, dar căruia îi lipsesc unele trăsături neînsemnate însă considerente esențiale din imaginea părintelui partenerului, poate să nu reușească să formeze o relație total împlinită. („Tatăl meu n-ar fi făcut niciodată așa.” – „Dar eu nu sunt tatăl tău.”)

Se pare că acest fenomen stânjenitor al confuziei legăturilor este provocat de un grad nefiresc de izolare a familiei, fenomen des întâlnit în lumea înghesuită din grădina zoologică umană. Fenomenul de „străini în mijlocul mulțimii” tinde să elimine atmosfera de coeziune și solidaritate tribală tipică micilor comunități. Pentru a se proteja, familiile se închid în ele, separându-se una de alta prin etajarea cuștilor sau prin pereți. Din nefericire, nu există semne de îmbunătățire a situației, dimpotrivă.

Lăsând în urmă problema confuziei legăturilor, trecem acum la un alt proces aberant de întipărire, mai ciudat: versiunea umană a întipăririi

eronate. Intrăm în lumea neobișnuită a fenomenului numit *fetișism sexual*.

Pentru o mică parte din oameni, natura primei experiențe sexuale poate avea efecte de schilodire psihologică. În loc să devină întipărit cu imaginea unui partener anume, acest tip de indivizi devin fixați sexual pe un obiect ce era în preajma lor în acel moment. Nu este deloc clar de ce majoritatea scăpăm de aceste fixații reproductive anormale. Probabil depinde de însuflețirea și violența unor aspecte legate de prima descoperire sexuală importantă. Oricare ar fi motivul, acesta este un fenomen uimitor.

Dacă judecăm după informațiile documentate pe care le avem, se pare că atașamentul față de un fetiș sexual apare cel mai frecvent atunci când actul sexual are loc spontan sau atunci când individul este singur. În multe situații, poate fi pus pe seama primei ejaculări a unui tânăr, care are loc adesea în absența unei femei și fără preludiile tipice formării unui cuplu. Unul dintre obiectele prezente în momentul ejaculării capătă instant o puternică și durabilă semnificație sexuală. Este ca și cum întreaga forță a întipăririi tipice formării unui cuplu e canalizată accidental spre un obiect inert, conferindu-i într-o clipită un rol major pentru tot restul vieții sexuale a respectivei persoane.

Probabil că această formă frapantă de întipărire eronată nu este așa de rară precum pare. Cei mai mulți dintre noi dezvoltăm o relație de cuplu cu o persoană de sex opus, mai degrabă decât cu mănuși de blană sau cizme de piele și suntem fericiți să ne declarăm deschis relația, încrezători că ceilalți ne vor înțelege și împărtăși sentimentele; însă fetișistul, puternic întipărit cu obiectul său sexual neobișnuit, tinde să păstreze tăcerea asupra acestui atașament ciudat. Obiectul neînsuflețit de care este legat și care înseamnă enorm pentru el nu semnifică nimic pentru ceilalți, așadar, de teama de a fi ridiculizat, păstrează secretul. Nu numai că nu înseamnă nimic pentru majoritatea oamenilor, nefetiști, însă nu înseamnă mare lucru nici pentru ceilalți fetiști, fiecare fiind specializat pe altceva. Mănușile de blană înseamnă la fel de puțin pentru un fetișist pasionat de cizme de piele ca și pentru un nefetișist. Astfel, fetișistul devine izolat din cauza acestei forme foarte specializate de întipărire sexuală.

Contraargumentul la cele spuse mai înainte poate fi existența unei serii de obiecte care apar cu o frecvență izbitoare în lumea fetișurilor. Obiectele de cauciuc, de exemplu, sunt foarte comune. Semnificația acestui lucru va deveni mai evidentă dacă vom examina câteva cazuri specifice de evoluție a fetișurilor. Un băiat de

doisprezece ani se juca cu o haină din blană de vulpe atunci când a experimentat prima ejaculare. Ca adult, putea să ajungă la satisfacții sexuale doar în prezența blănurilor. Era incapabil să copuleze cu o femeie în felul obișnuit. O fată a avut primul orgasm în timp ce se masturba, strângând în mână o bucată de catifea neagră. Când s-a maturizat, catifeaua a devenit esențială pentru sexualitatea ei. Întreaga casă era decorată cu acest material și s-a măritat doar pentru a obține mai mulți bani, pentru a cumpăra mai multă catifea. Un băiat de paisprezece ani a avut prima experiență sexuală cu o fată care purta o rochie de mătase. Mai târziu, a fost incapabil să facă sex cu o femeie dezbrăcată. Nu se excita decât dacă ea purta rochii de mătase. Un alt tânăr se uita pe fereastră atunci când a avut prima ejaculare. În acel moment, a văzut o siluetă deplasându-se în cârje pe stradă. Atunci când s-a căsătorit, putea să facă dragoste cu soția lui numai dacă aceasta purta cârje în pat. Un băiat de nouă ani a avut prima ejaculare în timp ce se juca cu o mănușă catifelată cu care-și mângâia penisul. Ca adult, a devenit fetișist, având o colecție de câteva sute de mănuși. Toate activitățile lui sexuale erau direcționate către acele mănuși.

Sunt multe exemple de acest fel, ce leagă clar fetișul adultului de prima experiență sexuală.

Printre alte fetișuri comune se numără: pantofii, cizmele de călărie, gulerele rigide, corsetele, dresurile, lenjeria intimă, pielea, cauciucul, șorțurile, batistele, părul, picioarele și costumele speciale, cum ar fi uniforma de asistentă medicală. Uneori acestea devin elementele esențiale pentru o copulare reușită (și de altfel normală). În unele cazuri pot înlocui complet partenerul sexual. Pentru cele mai multe dintre ele, se pare că textura este cea mai importantă trăsătură, adesea deoarece anumite frecări și presiuni au avut o implicație semnificativă în provocarea excitației sexuale, într-un anumit moment al vieții. Dacă este implicat un material cu o calitate tactilă foarte caracteristică, acesta are mari șanse să devină un fetiș sexual. Acest lucru ar putea să explice frecvența ridicată a fetișurilor legate de cauciuc, piele și mătase, de exemplu.

Fetișurile ce implică pantofi, cizme și picioare sunt de asemenea comune și este foarte posibil ca și în aceste cazuri să fie implicată o anumită atingere a corpului. Există un caz clasic, al unui băiat de paisprezece ani, ce se juca cu o fată de douăzeci de ani, care purta pantofi cu tocuri înalte. El stătea întins pe jos, în timp ce ea se urca în joacă pe el și-l presa cu picioarele. Atunci când piciorul ei a întârziat pe penisul lui, băiatul a avut prima ejaculare. La maturitate, aceasta

a devenit singura lui formă de activitate sexuală. De-a lungul vieții, a reușit să convingă mai mult de o sută de femei să calce pe el purtând pantofi cu toc înalt. Ideal, partenera trebuia să aibă o anumită greutate iar pantofii o anumită culoare. Întâmplarea originală trebuie recreată cât mai fidel pentru a avea efectul maxim.

Acest ultim caz arată foarte clar cât de ușor poate apărea masochismul. De exemplu, un alt tânăr a avut prima experiență sexuală spontan, în timp ce se lupta cu o fată mult mai mare ca fizic. Mai târziu a făcut o fixație pe femeile masive, agresive, care erau gata să-l rănească în timpul actului sexual. Nu este greu să ne imaginăm cum, în același fel, pot apărea unele forme de sadism.

Atașarea de un fetiș sexual diferă în mai multe feluri de procesul de condiționare obișnuită. Ca și întipărirea (sau experiențele traumatice pe care le-am menționat la începutul capitolului), este foarte rapidă, are efect de durată și este greu de inversat. De asemenea, intervine într-o perioadă critică de sensibilitate. La fel ca întipărirea eronată, îl fixează pe individ de un obiect anormal, canalizându-i comportamentul sexual în altă direcție decât cea biologic normală, adică o persoană de sex opus. Nu atribuirea de semnificație sexuală unui obiect cum este o mânășă

de cauciuc reprezintă problema, ci eliminarea tuturor celorlalte obiecte sexuale. În cazurile menționate, întipărirea eronată este atât de puternică, încât „epuizează” tot interesul sexual disponibil. Așa cum puii din experiment urmează doar balonul portocaliu și o ignoră total pe mama lor, la fel fetișistul fixat pe mănuși se va împerechea doar cu mănuși, ignorând complet potențialii parteneri. Atunci când mecanismul nu merge bine, dificultățile țin de exclusivitatea procesului de întipărire. Cu toții găsim diverse tipuri de texturi și atingeri ce stimulează suplimentar actul sexual. Nu este nimic ciudat să-ți placă atingerea mătăsurilor fine și a catifelei. Însă, dacă devenim fixați exclusiv pe acestea, astfel încât le ridicăm la același nivel cu o relație de cuplu (ca fetișistul atras de pantofi, care atunci când se găsea singur cu pantofii de damă, „roșea în prezența lor ca și cum ar fi fost vorba chiar de femei”), atunci ceva n-a mers bine deloc în privința mecanismului de întipărire.

De ce oare un număr mic, însă în același timp considerabil, de animale umane suferă de acest gen de întipărire eronată? Alte animale, în condițiile naturale din sălbăticie, nu se manifestă astfel. Acest lucru li se întâmplă doar atunci când sunt capturate și crescute în condiții artificiale sau când sunt ținute în preajma altor specii sau

în situația unor experimente. Poate că aceste situații ne pot oferi un indiciu. După cum am arătat deja, într-o grădină zoologică umană, condițiile sociale sunt extrem de artificiale pentru specia noastră simplă, tribală. În multe dintre supertriburile noastre, comportamentul sexual este limitat sever la vârsta critică a pubertății. Deși devine ascuns prin tot felul de inhibiții nefirești, nimic nu-l poate însă opri complet. Va izbucni fără întârziere, iar dacă, atunci când se întâmplă, sunt prezente anumite obiecte foarte caracteristice, acestea pot fi extrem de impresionante. Dacă în ceea ce privește chestiunile sexuale, adolescentul în dezvoltare ar începe să acumuleze experiență treptat, de la o vârstă mai fragedă și dacă aceste explorări sexuale ar fi mai bogate și mai puțin limitate de lumea artificială a supertribului, poate că întipărirea eronată de mai târziu ar putea fi evitată. Ar fi interesant dacă am ști câți dintre fetișiştii extremi au fost copii singuri, fără frați și surori sau dacă în timpul adolescenței au fost timizi și retrași în a iniția contacte personale sau dacă provin din familii foarte stricte. Pentru a afla acest lucru este nevoie de cercetări suplimentare, însă bănuiala mea e că procentul este foarte mare.

O formă importantă de întipărire eronată, pe care nu am menționat-o, este *homosexualitatea*. Am lăsat-o pentru acum deoarece este un fenomen

mai complex și pentru că întipărirea eronată este doar o parte a poveștii. Comportamentul homosexual poate apărea în patru moduri. În primul rând, poate interveni ca un caz de întipărire eronată, cam în același fel ca fetișismul. Dacă cea mai timpurie experiență sexuală din viața unui individ este foarte puternică și apare ca rezultat al contactului intim cu o persoană de același sex, atunci se poate dezvolta rapid o fixație pe acel sex. Dacă, în timp ce doi băieți adolescenți se luptă sau se dedau la vreun fel de joc sexual, intervine ejacularea, acest lucru poate duce la întipărire eronată. Ceea ce este ciudat este că băieții împărtășesc adesea experiențe sexuale de diverse feluri, dar totuși majoritatea devin adulți heterosexuali. Din nou, trebuie să știm mult mai multe lucruri despre ce anume îi fixează pe unii, însă nu pe majoritatea. Ca și în cazul fetișiştilor, probabil are întrucâtva de-a face cu gradul de experiență socială a băiatului. Cu cât a fost mai mărginit din punct de vedere social, cu cât a fost mai limitat în relațiile personale, cu atât va fi mai pustiu tabloul lui sexual. Majoritatea băieților au, să zicem așa, o tablă sexuală pe care lucrurile sunt schițate vag, șterse și redesenate. Însă băiatul izolat sau retras își păstrează tabloul lui sexual de un alb virgin. Atunci când, până la urmă, se desenează ceva

pe el, va avea un impact mult mai dramatic asupra lui și va păstra imaginea pentru tot restul vieții. Băieții zvăpăiați și extrovertiți pot fi de asemenea implicați în activități homosexuale, însă ei le vor adăuga ca experiențe doar și vor trece mai departe, trăind noi și noi experiențe pe măsură ce avansează cu explorările lor de socializare.

Aceasta mă duce cu gândul la celelalte cauze ale comportamentului homosexual persistent. Spun „persistent”, deoarece activitățile homosexuale scurte și trecătoare apar în cazul vastei majorități, într-un moment al vieții, la ambele sexe, ca parte a explorărilor sexuale în general. Pentru majoritatea oamenilor, cum sunt băieții zvăpăiați, acestea sunt experiențe superficiale și aparțin de regulă copilăriei. Pentru alții însă, comportamentul homosexual persistă de-a lungul vieții, frecvent, cu excluderea aproape totală sau chiar totală a activităților heterosexuale. Tipul de întipărire eronată despre care am discutat nu explică toate aceste cazuri. O a doua cauză, foarte simplă, este aceea că sexul *opus* se comportă într-un mod deosebit de neplăcut cu un individ anume. Un băiat terorizat de fete poate ajunge să privească alți masculi ca pe niște parteneri sexuali mai atrăgători, cu toate că aceștia nu sunt obiecte sexuale adecvate. O fată terorizată

excesiv de băieți poate reacționa în același fel, alegându-și alte fete ca partenere sexuale. Bineînțeles, terorizarea nu este singurul mecanism: trădarea și alte forme de pedeapsă socială sau fizică din partea sexului opus pot fi la fel de eficiente. (Chiar dacă sexul opus nu este direct ostil, presiunile culturale ce impun restricții puternice asupra activităților heterosexuale pot duce la același rezultat.)

A treia influență majoră în crearea unui homosexual persistent este aprecierea rolului părinților în copilărie. Dacă un copil are un tată slab, dominat de mamă, este posibil să confunde și să inverseze rolul feminin cu cel masculin. Acest lucru poate duce mai târziu la alegerea unui partener de sex greșit pentru a forma o pereche.

Al patrulea caz este mai evident. Dacă persoanele de sex opus sunt total absente, pentru o lungă perioadă de timp, atunci membrii aceluiași sex devin cel mai apropiat înlocuitor pentru contacte sexuale. Un mascul astfel izolat de femele sau o femelă izolată de masculi poate să practice persistent homosexualitatea, în lipsa vreunei influențe din partea celorlalți trei factori pe care i-am menționat. De exemplu, un bărbat prizonier, chiar dacă n-a fost întipărit eronat, este legat de sexul opus și a avut un tată care o domina pe mamă într-un fel foarte masculin,

poate să se implice în activități homosexuale pe termen lung, dacă se află într-o închisoare exclusiv masculină, unde cel mai apropiat lucru de corpul unei femei este corpul unui alt bărbat. Dacă, în închisori, internate, vapoare sau cazărmi, condițiile unisexuale durează câțiva ani, homosexualul de ocazie poate deveni condiționat în cele din urmă de recompensele acestui comportament sexual constrâns și poate persista în practicarea lui și după ce s-a întors într-un mediu heterosexual.

Dintre aceste patru influențe ce conduc la comportamentul homosexual persistent, doar prima este relevantă pentru acest capitol, însă a fost nevoie să le discutăm pe toate în ideea de a explica rolul parțial pe care-l joacă întipărirea eronată în cadrul acestui fenomen sexual deosebit.

La alte animale, comportamentul homosexual face parte mai degrabă din varietatea „cel mai apropiat înlocuitor” și dispare în prezența membrilor de sex opus, activi sexual. Există însă și cazuri de animale persistent homosexuale, în situații de experimente sociale speciale. De exemplu, dacă bobocii de rață sălbatică sunt crescuți doar în grupuri de masculi de cinci până la zece indivizi pentru primele șaptezeci și cinci de zile din viață și nu întâlnesc în acest timp nici o femelă din specia lor, aceștia devin

permanent homosexuali. Atunci când sunt eliberați pe un lac pe care sunt atât masculi cât și femele, le ignoră complet pe acestea și stabilesc perechi homosexuale între ei. Această situație va continua mulți ani, probabil toată viața rășoilor homosexuali, iar femelele nu pot face nimic pentru a o schimba. Se știe foarte bine că porumbeii crescuți în perechi homosexuale copulează între ei și pot forma perechi propriu-zise. Doi masculi care au devenit întipăriți unul cu altul în acest fel au trecut împreună prin întregul ciclu de împerechere, cooperând pentru construirea cuibului, clocind ouăle și crescând puiul. Bineînțeles, ouăle fertile au trebuit luate de la o pereche reală, însă au fost repede acceptate, fiecare comportându-se ca și cum celălalt le-ar fi ouat. Dacă o femelă reală ar fi fost introdusă după ce perechea homosexuală se lansase în ciclul pseudoreproductiv, este puțin probabil ca vreunul dintre masculi să-i fi acordat vreo atenție. În acel stadiu, homosexualitatea devenise deja persistentă, cel puțin pentru durata ciclului complet de reproducere.

Întipărirea eronată la oameni nu este limitată doar la relațiile sexuale. Poate interveni și în relația dintre părinte și copil. Nu avem dovezi clare în ceea ce privește copiii umani întipăriți cu părinți din altă specie. Cazurile faimoase ale așa-numiților „copii-lupi” (copii abandonati

sau răătăciți, care au fost alăptați și crescuți de lupoaice) n-au fost niciodată dovedite în întregime și pentru moment trebuie să rămână pe tărâmul fanteziei. Dacă așa ceva ar fi însă posibil, fără îndoială că acești copii-lupi ar suferi o întipărire eronată cu părinții adoptivi.

Procesul invers, dimpotrivă, este întâlnit aproape în fiecare zi. Atunci când un pui de animal este crescut îndeaproape de un părinte adoptiv uman, nu doar animalul devine greșit întipărit. Părintele adoptiv uman devine și el adesea întipărit intens și eronat, răspunzând față de animal ca și cum ar fi un copil uman. Același devotament emoțional împărtășit cu dragoste, aceleași inimi frânte apar când ceva nu merge bine.

Exact cum un pseudopărinte trebuie să aibă anumite calități pentru ca întipărirea greșită a puiului să funcționeze, cum este balonul portocaliu al bobocilor (un obiect mare și mobil), și pseudocopilul este mai potrivit dacă posedă unele caracteristici tipice ale unui copil uman. Copiii umani sunt neajutorați, catifelati, calzi, rotunjori, au fața plată, ochii mari și plâng. Cu cât un animal tânăr are mai multe din aceste calități, cu atât este mai probabil să stimuleze declanșarea legăturii părinte-copil cu un părinte adoptiv uman întipărit greșit. Mulți pui de

animale au aproape toate aceste proprietăți și este extrem de ușor ca un om să devină întipărit cu ei în câteva minute. Un pui de căprioară catifelat, cald, cu ochii mari, ce-și cheamă mama sau un cățeluș grasuț ce plânge după cățeaua care lipsește proiectează o puternică imagine infantilă, căreia puține femele umane îi pot rezista. Cum unele dintre aceste trăsături copilărești sunt chiar mai puternice la astfel de animale decât la copiii umani, stimulii exagerați ce vin din partea pseudocopilului pot fi deseori mai puternici decât cei naturali, iar întipărirea eronată se intensifică.

Pseudocopiii animale au un mare dezavantaj: cresc prea repede. Chiar și speciile care se dezvoltă mai lent ajung la maturitate într-un interval mult mai mic decât un copil uman. Când acest lucru se întâmplă, adeseori devin de necontrolat și își pierd farmecul infantil. Însă animalul uman este o specie ingenioasă și a încercat să controleze această evoluție nefericită a lucrurilor. Prin încrucișări selective, timp de secole, a reușit să transforme animalele de casă, făcându-le mai infantile, astfel că pisicile și câinii adulți, de exemplu, sunt mai degrabă versiuni juvenile ale corespondenților lor sălbatici. Aceste animale rămân jucăușe și dependente de oameni, astfel că-și îndeplinesc în continuare rolul de substitute de copii.

În cazul unor rase de câini (cățelei de salon sau cățelei de „jucărie”), acest proces a fost dus la extreme. Aceștia nu doar că se poartă într-un fel mai juvenil, însă și arată și sună mai copilăroși. Întreaga lor anatomie a fost modificată pentru a fi mai apropiați de imaginea unui copil uman, chiar și ca adulți. Astfel, ei pot funcționa ca un pseudocopil satisfăcător nu doar pentru câteva luni, când sunt pui, ci timp de zece ani sau mai mult, o perioadă de timp care începe să se potrivească cu cea a copilăriei umane. Mai mult, ei se descurcă mai bine decât un copil uman, deoarece rămân copilăroși de-a lungul acestei întregi perioade.

Un bun exemplu în acest sens este pechinezul. Strămoșul sălbatic al pechinezului (ca și al tuturor câinilor domestici) este lupul, o făptură care poate cântări până la 68 de kilograme sau mai mult. Greutatea medie a unui european adult este cam aceeași, în jur de 70 de kilograme. Greutatea unui copil uman nou-născut este aproximativ între 2 și 4,5 kilograme, media fiind undeva puțin peste 3 kilograme. Astfel, pentru a transforma un lup într-un pseudocopil, a fost nevoie să i se reducă greutatea de cincisprezece ori comparativ cu cea naturală. Pechinezul este un triumf al acestui proces, cântărind astăzi între 3,2 și 5,5 kilograme, cu o medie de aproximativ

4,5 kilograme. Până acum, toate bune. Se potrivește cu greutatea copilului uman și chiar ca adult păstrează prima dintre calitățile vitale ale unui pseudocopil: este mic. Însă mai are nevoie și de alte îmbunătățiri. Picioarele unui câine sunt prea lungi în raport cu corpul. Aceste proporții duc mai degrabă cu gândul la un om adult, decât la un bebeluș cu mâinile și picioarele scurte. Așa că... să-i scurtăm picioarele! Prin încrucișări selective atente, se pot produce variații de câini cu picioare din ce în ce mai scurte, până ajung să meargă ca o rață. Acest lucru nu doar că îmbunătățește proporțiile, însă, ca bonus, le face pe animale să pară mai neîndemânaticе și mai neajutorate. Din nou, acestea sunt caracteristici infantile valoroase. Însă tot lipsește ceva. Câinele este suficient de cald pentru a fi mângâiat, însă nu este îndeajuns de catifelat. Părul său natural, adaptat la viața în sălbăticie, este scurt, aspru și tare. Așa că... să-i punem păr! Salvarea vine din nou din încrucișările selective, ducând la un păr lung, moale, mătăsos, ce dă impresia esențială a superfineții unui bebeluș.

Mai sunt necesare și alte modificări ale formei ancestrale a câinelui. Trebuie să devină mai rotofei, cu ochii mai mari și coada mai scurtă. Trebuie doar să ne uităm la un pechinez și vom observa că aceste schimbări au fost, de asemenea,

impuse cu succes. În mod normal, urechile îi stăteau drepte și erau ascuțite. Făcându-le mai mari, mai moi și acoperindu-le cu păr lung și fin, am reușit să obținem o asemănare rezonabilă cu imaginea unui copil căruia îi crește părul. Vocea unui lup sălbatic este prea joasă, însă reducerea corpului a avut grijă de acest lucru, ajungându-se la un ton mai înalt, infantil. În sfârșit, mai rămâne fața. Figura unui câine sălbatic este prea ascuțită, fiind nevoie și aici de puțină chirurgie genetică. Nu contează că-i deformăm maxilarele și se va hrăni mai greu, este ceva ce trebuie făcut. Astfel, pechinezul s-a ales cu o față turtită, ca a unui copil. Din nou, acest lucru a adus și un bonus, deoarece îl face și mai neajutorat și mai dependent de pseudopărintele lui, care-i asigură alimentele potrivite, o altă caracteristică esențială a activităților părintești. Iată-l deci pe pseudocopilul nostru pechinez, mai moale, mai rotofei, mai neajutorat, cu ochii mai mari și cu fața mai plată, gata să stabilească o legătură puternică, eronat întipărită, cu orice adult uman care se află prin preajmă. Iar acest lucru funcționează. Funcționează așa de bine, încât aceste animale nu doar că sunt crescute de oameni, ci de asemenea trăiesc alături de ei, călătoresc împreună, au medicii lor (veterinari), în multe cazuri sunt îngropate în cimitire, la fel ca oamenii, iar uneori

chiar moștenesc bani prin testament, precum un urmaș uman.

Cum am spus și înainte, în legătură cu alte subiecte, aceasta este o descriere, nu o critică. E greu de înțeles de ce foarte mulți oameni critică astfel de activități, când ele îndeplinesc în mod evident o necesitate fundamentală ce nu poate fi satisfăcută pe căi firești. Este și mai greu de înțeles de ce unii oameni pot accepta acest tip de întipărire, iar alte tipuri nu. Spre exemplu, mulți oameni resping ideea întipăririi sexuale eronate și sunt revoltați la gândul că un om poate să facă dragoste cu un obiect fetiș sau cu un individ de același sex, dar acceptă fericiți întipărirea parentală eronată, în care un adult uman este legat puternic de un cățel de salon sau hrănește cu biberonul un pui de maimuță. De ce oare fac această distincție? Din punct de vedere biologic, nu este nici o diferență între aceste două activități. Ambele implică întipărirea eronată și ambele sunt exemple de aberații de la tipurile normale de relații umane. Însă, cu toate că în sens biologic amândouă trebuie clasate ca anormalități, nici una nu-i afectează în vreun fel pe spectatori, pe indivizii din afara acestor relații. Poate noi credem că ar fi fost mai bine dacă fetișistul sau iubitorul de animale ce nu are copii s-ar fi bucurat de plăcerile unei familii

împlinite, însă pierderea este a lor, nu a noastră, și nu avem nici un motiv să fim ostili față de nici unul dintre ei.

Trebuie să acceptăm adevărul că, trăind într-o grădină zoologică umană, vom suferi inevitabil de pe urma multor relații anormale. Vrând-nevrând, suntem expuși la stimuli nefirești pe căi neobișnuite. Sistemul nostru nervos nu este echipat pentru a face față acestei situații, iar răspunsul nostru poate fi uneori eronat. Ca și în cazul animalelor supuse experimentelor sau închise la zoo, ne putem găsi în postura de a forma diverse legături ciudate și uneori dăunătoare sau putem suferi de pe urma unor confuzii serioase ale acestor legături. I se poate întâmpla oricărui dintre noi, oricând. Nu e decât un alt risc pe care-l implică nașterea și traiul într-o grădină zoologică umană. Cu toții suntem posibile victime și reacția cea mai potrivită, atunci când vedem la alții aceste probleme, este mai degrabă compătimirea decât intoleranța crudă.

Goana după stimulare

Atunci când un om se apropie de vârsta de pensie, se visează adeseori stând liniștit la soare. Relaxându-se și „luând lucrurile mai ușor“, el speră să ducă o viață plăcută și îndelungată. Dacă reușește să-și îndeplinească visul de a sta la soare, un lucru e sigur: nu-și va prelungi viața, ci și-o va scurta. Motivul e simplu – a renunțat la goana după stimulare. În grădina zoologică umană, suntem cu toții implicați în aceasta și, dacă o abandonăm sau o abordăm greșit, avem probleme serioase.

Scopul acestei lupte este acela de a obține volumul optim de stimulare din mediul nostru. Nu volumul maxim. Putem fi la fel de bine suprastimulați, ca și substimulați. Punctul optim (sau o medie fericită) se află undeva între aceste două extreme. Este ca și cum am regla volumul muzicii la radio: dacă e prea slab nu are impact, dacă e prea tare devine deranjant. Undeva între acestea două se găsește nivelul ideal, iar ținta

luptei pentru stimuli, raportat la întreaga noastră existență, este atingerea acestui nivel.

Pentru cineva care trăiește într-un supertrib, acest lucru nu este ușor. E ca și cum ar fi înconjurat de sute de „radiouri” comportamentale, dintre care unele abia șoptesc, pe când altele urlă de ne asurzesc. Dacă, în situații extreme, toate șoptesc sau repetă monoton același lucru încontinuu, omul nostru va suferi de plictiseală acută. Dacă toate urlă, va ajunge la un stres sever.

Strămoșul nostru tribal nu găsea o mare problemă în acest lucru. Cererile supraviețuirii îl țineau ocupat. Avea nevoie de tot timpul și de toată energia pentru a rămâne în viață, pentru a găsi mâncare și apă, a-și apăra teritoriul, a evita dușmanii, pentru a se înmulți și a-și crește copiii și pentru a-și construi și întreține adăpostul. Chiar și când vremurile erau extrem de grele, provocările erau cel puțin comparabile. El n-ar fi putut niciodată să fie supus frustrărilor și conflictelor complexe care au devenit atât de tipice pentru existența supertribală. În același timp, n-avea șanse să sufere fără motiv nici de plictiseala substimulării apăsătoare, pe care, în mod paradoxal, viața supertribală o impune de asemenea. În concluzie, formele avansate ale luptei pentru stimuli reprezintă o specialitate a

animalului urban. Nu le putem identifica printre animalele sălbatice sau printre oamenii „sălbatici” aflați în mediul lor natural. Le găsim însă atât la omul urban, cât și la un anumit tip de animal urban – cel de la zoo.

Ca și grădina zoologică umană, cea de animale le oferă ocupanților siguranța de a avea regulat mâncare și apă, protecție față de vicisitudinile naturii și față de prădătorii lor naturali. Are grijă de igiena și de sănătatea lor. Însă, în unele situații, îi poate supune unor mari presiuni. În aceste condiții extrem de artificiale, animalele de la zoo pot de asemenea să treacă de la lupta pentru supraviețuire la lupta pentru stimuli. Atunci când influxul de stimuli din lumea înconjurătoare este prea scăzut, sunt nevoite să caute căi pentru a-l spori. În alte situații, când acest influx este prea mare (cum este panica unui animal ce tocmai a fost capturat), trebuie să încerce să-l reducă.

Problema este mai serioasă pentru unele specii decât pentru altele. Din acest punct de vedere, animalele se încadrează în două categorii fundamentale: specializate și oportuniste. Cele specializate sunt acelea care și-au dezvoltat un sistem unic de supraviețuire, de care depind total și care le domină viața. Astfel de ființe sunt

furnicarii, koala, panda uriaș, șerpii și vulturii. Atâta timp cât furnicarii au furnici, koala au frunze de eucalipt, panda au rămurele de bambus, iar șerpii și vulturii își au prăzile lor, aceștia se pot relaxa. Specializările lor alimentare sunt așa de restrânse, încât, dacă cerințele lor particulare sunt întrunite, pot accepta un mod de viață leneș și altminteri fără mulți stimuli. De pildă, vulturii vor prospera într-o mică volieră goală timp de peste patruzeci de ani fără să-și ciugulească ghearele, atâta timp cât au zilnic ocazia să și le înfigă într-un iepure proaspăt ucis.

Animalele oportuniste nu sunt așa de norocoase. Acestea sunt speciile care n-au evoluat către un mecanism de supraviețuire unic și specializat. În această categorie intră câinii și lupii, ratonii și coati⁷, maimuțele cu și fără coadă. Ele sunt genul „priceput la toate”, mereu în căutarea oricărui avantaj, oricât de mic, pe care mediul li-l poate oferi. În sălbăticie nu se opresc niciodată din explorare și căutare. Examinează totul și orice, pentru a adăuga încă un avantaj pentru supraviețuirea lor. Aceste animale nu-și pot permite să se relaxeze prea mult timp, iar evoluția s-a asigurat de acest lucru. Sistemele lor nervoase

---

⁷ O rudă a ratonului ce trăiește în America de Sud și Centrală (n. tr.).

au evoluat în așa fel încât nu suportă lipsa de activitate și trebuie să fie mereu în mișcare. Dintre toate speciile, omul este oportunistul suprem. Ca și celelalte, are o acută nevoie de explorare. Ca și ele, are o nevoie biologică înnăscută de a primi un influx mare de stimuli din partea mediului.

Într-o grădină zoologică (sau într-un oraș), aceste specii oportuniste sunt acelea care vor suferi cel mai mult din cauza mediului artificial. Chiar dacă primesc o dietă bine echilibrată, au un adăpost excelent și sunt perfect apărute, se vor plictisi și vor deveni apatice, iar în cele din urmă nevrotice. Cu cât am ajuns să înțelegem mai bine comportamentul natural al acestor animale, cu atât a devenit mai evident că, de exemplu, maimuțele de la zoo nu sunt altceva decât niște caricaturi deformate ale semenilor lor sălbatici.

Însă animalele oportuniste nu se dau ușor bătute. Reacționează în fața acestei situații neplăcute cu o ingeniozitate remarcabilă. La fel răspund și locuitorii grădinii zoologice umane. Dacă vom compara reacțiile unui animal de la zoo cu cele ale unui om urban, vom înțelege mai bine asemănările izbitoare dintre aceste două medii extrem de artificiale.

Lupta pentru stimuli acționează pe baza a șase principii fundamentale, pe care le vom examina pe rând, uitându-ne mai întâi la grădina zoologică animală și apoi la cea umană. Iată care sunt aceste principii:

1. Dacă stimularea este prea slabă, îți poți crește răspunsul comportamental *creând probleme inutile pe care apoi să le rezolvi*.

Am auzit cu toții de metodele de economisire a efortului, însă acest principiu se referă la metodele de risipă a efortului. Cel ce este implicat în lupta pentru stimuli își face intenționat de lucru, elaborând metode care ar fi putut fi simplificate, de altfel, sau de care chiar nu mai este nevoie.

Într-o cușcă de la zoo, putem vedea o pisică sălbatică ce aruncă în sus o pasăre moartă sau un șobolan mort, pentru ca apoi să sară asupra lui într-un atac brusc. Aruncând prada, pisica îi imprimă mișcare și astfel îi redă „viața”, oferindu-și șansa de a o „ucide” apoi. În același fel, o mangustă captivă poate fi văzută „scuturând până la moarte” o bucată de carne.

Astfel de manifestări apar și la animalele domestice. Un câine de casă bine hrănit va aduce o minge sau un băț la picioarele stăpânului și va aștepta răbdător ca acesta să arunce obiectul.

Odată ce se mișcă, prin aer sau pe pământ, devine o „pradă” pe care poate să o urmărească, să o „ucidă” și apoi să o aducă înapoi pentru a repeta acțiunea. Câinele domestic nu face acest lucru pentru că-i este foame de mâncare, ci pentru că-i este foame de stimulare.

În felul lui, un raton aflat în cușcă este la fel de ingenios. Dacă nu există mâncare pe care să o caute într-un râu din apropiere, el o va căuta oricum, chiar dacă nu există nici un râu. Își duce mâncarea la vasul cu apă, o scapă în el, o pierde și apoi o caută. Când o găsește, o clătește în apă înainte s-o mănânce. Uneori chiar o distruge prin acest proces, bucățile de pâine devenind un terci inutil. Însă nu contează, nevoia frustrată de a căuta hrană a fost satisfăcută. Fiindcă veni vorba, aceasta este originea vechiului mit cum că ratonii își spală mâncarea.

Există un rozător mare ce seamănă cu un porcușor de Guineea pe picioroange și se numește aguti. În sălbăticie acesta decojește anumite fructe înainte să le mănânce. Ține fructul cu membrele anterioare și îl jupoaie cu dinții, așa cum noi am putea decoji o portocală. Începe să mănânce doar atunci când fructul este complet curățat de coajă. În captivitate, această nevoie de a decoji este imperioasă. Dacă un aguti primește un măr sau un cartof perfect curat, el tot îl decojește meticulos,

iar după ce-l mănâncă, devorează și coaja – încercă să decojească chiar și o bucată de pâine.

Dacă ne întoarcem la grădina zoologică umană, imaginea este de o asemănare uimitoare. Atunci când ne naștem într-un supertrib modern, suntem aruncați într-o lume în care inteligența umană a rezolvat deja majoritatea problemelor de bază ale supraviețuirii. Ca și animalele de la zoo, descoperim că lumea noastră emană siguranță. Cei mai mulți dintre noi trebuie să depună un oarecare volum de muncă, însă, grație dezvoltării tehnicii, ne rămâne o grămadă de timp liber pentru a intra în lupta pentru stimuli. Nu mai suntem totalmente absorbiți de problemele găsirii hranei și a adăpostului, creșterii copiilor, apărării teritoriului sau evitării dușmanilor. Dacă aduci contraargumentul că muncești fără încetare, trebuie să-ți pui o întrebare-cheie: ai putea să muncești mai puțin și totuși să supraviețuiești? În multe cazuri, răspunsul este cu siguranță „da”. Munca este echivalentul pentru vânătoare al omului din supertriburile moderne și, precum animalele de la zoo, el o desfășoară frecvent într-un mod mult mai elaborat decât este cu adevărat nevoie. Își creează singur probleme.

Doar acele sectoare ale supertribului care sunt mai vitregite de soartă chiar trebuie să muncească pentru a supraviețui. Însă chiar și acești

oameni sunt nevoiți să intre în goana după stimuli atunci când au un moment liber, din următorul motiv special: poate că vânătorul tribal preistoric era un „muncitor pentru supraviețuire”, însă sarcinile lui erau variate și solicitante. Nefericitul subordonat din supertrib care „muncește pentru a supraviețui” nu este la fel de norocos. Mulțumită diviziunii muncii și industrializării, el este obligat să desfășoare o muncă plictisitoare și repetitivă – aceeași rutină, zi după zi, an după an –, bătându-și joc de creierul uriaș pe care-l are în cap. Atunci când are câteva clipe pentru el însuși, este nevoit să intre în lupta pentru stimuli, la fel ca oricine altcineva din lumea modernă, deoarece problema stimulării privește atât diversitatea cât și volumul, atât calitatea cât și cantitatea.

Pentru ceilalți, după cum am spus, cea mai mare parte a activității este muncă de dragul muncii, iar dacă este suficient de interesantă, atunci cel ce caută stimuli – un afacerist, să spunem – se poate găsi seara în situația de a fi avut așa de multe împliniri în acea zi, încât în timpul liber își permite să se relaxeze prin cea mai liniștită dintre activități. Poate să moțăie lângă semi-neu cu o băutură calmantă sau să ia cina într-un restaurant liniștit. Dacă dansează atunci când iese la cină, merită să observăm în ce fel o face.

Ideea este că și muncitorul pentru supraviețuire poate ieși seara la dans. La prima vedere poate părea că aici se naște o contradicție, însă, la o examinare mai atentă, descoperim că este o diferență imensă între cele două feluri de a dansa. Marii oameni de afaceri nu frecventează cluburile de dans zgomotoase și competitive, nici nu se abandonează în dansurile populare. Mișcărilor lor neîndemânatice pe ringurile din cluburile de noapte (a căror suprafață mică este croită după nevoia lor de stimuli slabi) sunt departe de a fi competitive sau sălbătice. Muncitorul care n-are talent la afaceri poate fi un dansator foarte bun: afaceristul de succes are șanse să fie un dansator slab. În ambele cazuri, individul ajunge la un echilibru, acesta fiind, bineînțeles, scopul luptei pentru stimuli.

Pentru a sublinia această idee, am simplificat exagerat lucrurile, astfel încât diferența dintre cele două tipuri sună ca o diferență între clase. Nu este așa. Sunt o mulțime de afaceriști plictisiți, care suferă de activități de birou repetitive, aproape la fel de monotone ca împachetatul de cutii pe bandă. Aceștia vor căuta la rândul lor forme de recreere mai stimulante atunci când au timp liber. La fel, sunt o mulțime de meserii simple ce implică o activitate bogată și diversă.

Muncitorul mai norocos se comportă seara mai degrabă precum afaceristul de succes, relaxându-se la un pahar și la o discuție liniștită.

Un alt fenomen interesant se petrece cu gospodina substimulată. Înconjurată de toate aparatele moderne ce-i ușurează munca, ea trebuie să inventeze mecanisme de risipă a muncii, pentru a-și ocupa timpul. Acest lucru nu este așa de superficial precum pare. Cel puțin, ea poate să-și *aleagă* activitățile: acest aspect reprezintă avantajul vieții în supertrib. În contextul vieții tribale, primitive, nu aveai de ales. Supraviețuirea cerea anumite lucruri. Trebuia să faci asta și asta și asta sau să mori. Acum poți să faci asta sau cealaltă sau altceva – orice vrei, atâta timp cât ai *ceva* de făcut, altfel vei încălca regulile de bază ale luptei pentru stimuli. Este și cazul gospodinei: având toate aparatele automate care spală și fac totul singure, trebuie să-și facă de lucru cu altceva. Posibilitățile sunt nesfârșite, iar jocul poate fi dintre cele mai captivante. Însă la fel de bine poate să o ia pe căi greșite. Uneori i se poate părea dintr-odată jucătorului substimulat că activitatea compensatoare pe care o practică neconținut este mai degrabă lipsită de sens. Pentru ce să rearanjezi mobila, să colecționezi timbre sau să înscrii câinele la un alt concurs canin? Ce dovedesc aceste activități? Care este finalitatea?

Acesta este unul dintre pericolele luptei pentru stimuli. Substituitele activităților reale pentru supraviețuire rămân niște substitute, oricum le-ai privi. Dezamăgirea poate apărea ușor și atunci trebuie să facem față acestei probleme.

Există mai multe soluții. Una dintre ele este mai drastică. Este o varietate a luptei pentru stimuli numită căutarea luptei pentru supraviețuire. Adolescentul decepționat, în loc să arunce o minge pe terenul de joc, o poate arunca într-o fereastră. Gospodina dezamăgită, în loc să mângâie câinele, îl poate mângâia pe lăptar. Afaceristul deziluzionat, în loc să demonteze motorul mașinii, o poate dezbrăca pe secretară. Complicațiile acestor manevre sunt dramatice. Pe neașteptate, individul se găsește implicat în adevărata luptă pentru supraviețuire, în sens social. În timpul acestor faze, se manifestă o lipsă caracteristică de interes pentru rearanjarea mobilei sau colecționarea de timbre. După ce haosul s-a liniștit, vechile activități de substituție devin dintr-odată atrăgătoare din nou.

O variantă mai puțin drastică este căutarea luptei pentru supraviețuire prin intermediul unui delegat. Una dintre formele pe care le poate lua constă în amestecarea în viața emoțională a altor oameni, cărora să le creezi genul de probleme prin care altfel ar fi trebuit să treci tu însuși.

Acesta este principiul malițios al bârfei: este extrem de populară, deoarece este mult mai sigură decât acțiunea directă. Cel mai rău lucru care se poate întâmpla este să-ți pierzi câțiva prieteni. Dacă este practică cu suficientă îndemânare, se poate întâmpla reversul: aceștia pot deveni sensibil *mai* prietenoși. Dacă intrigile tale au reușit să le distrugă viețile, ei pot să aibă mai multă nevoie decât oricând de prietenia ta. Astfel, cu condiția să nu fii prins, această schimbare poate avea două avantaje: emoția de a fi spectator al dramei lor și intensificarea ulterioară a prieteniei lor.

Există și o a doua formă, mai puțin dăunătoare, de căutare a luptei pentru supraviețuire prin intermediul unui delegat⁸. Constă în a te identifica tu însuși cu personajele fictive din cărți, filme, piese de teatru sau televiziune ce trăiesc o dramă. Această formă este încă și mai populară și s-a dezvoltat o întreagă industrie pentru a face față cererii enorme. Nu doar că este inofensivă și sigură, însă are și calitatea de a fi extrem de ieftină. Căutarea reală a luptei pentru supraviețuire poate fi foarte costisitoare, însă această variantă îi permite celui ce caută stimuli, pentru

---

⁸ Am putea s-o numim de asemenea „trăire prin procură” (n. tr.).

doar câțiva bănuți, să se desfete în seducție, viol, adulter, foamete, crimă și jaf, fără ca măcar să părăsească confortul fotoliului său.

2. Dacă stimularea este prea slabă, îți poți crește răspunsul comportamental *reacționând exagerat la stimuli normali*.

În cadrul luptei pentru stimuli, acesta este principiul exagerării. În loc să creezi o problemă pe care apoi să încerci s-o rezolvi, ca în cazul anterior, continui să tot răspunzi la un stimul cu care deja te-ai obișnuit, cu toate că nu te mai afectează ca la început. A devenit un simplu mecanism ocupațional.

În grădinile zoologice în care publicul are voie să hrănească animalele, unele specii plictisite, care n-au nimic de făcut, vor mânca încontinuu, pânăcând vor deveni obeze. Ele au mâncat deja rația zilnică și nu le mai este foame, însă ronțăitul fără rost e mai bun decât să nu faci nimic. Prin urmare, se îngrașă din ce în ce mai mult sau se îmbolnăvesc (sau ambele). Caprele mănâncă tone de cartoane de înghețată, hârtie, aproape orice li se oferă. Struții consumă până și obiecte ascuțite din metal. Un caz clasic este legat de o femelă elefant. Ea a fost observată cu atenție într-o zi obișnuită la zoo, iar în acest

timp a mâncat (în afară de masa zinică, echilibrată și nutritivă) următoarele lucruri oferite de public: 1 706 alune, 1 330 de dulciuri, 1 089 bucăți de pâine, 811 biscuiți, 198 de felii de portocală, 17 mere, 16 bucăți de hârtie, 7 înghețate, un hamburger, un șiret de pantof și o mănușă de damă, din piele albă. Sunt cazuri înregistrate de urși de la zoo care au murit sufocați de presiunea enormă a mâncării din stomac. Atât de mari pot fi sacrificiile făcute în goana după stimulare.

Unul dintre cele mai ciudate exemple de acest fel privește un uriaș mascul de gorilă, care în mod frecvent mânca, regurgita și apoi mânca din nou, executând propria sa variantă de banchet roman. Acest procedeu a fost dus și mai departe de către un urs furnicar, care a fost deseori observat regurgitându-și mâncarea de mai mult de o sută de ori, după care o mânca din nou, scoțând sunete de plescăit și supt, tipice speciei sale.

Dacă posibilitățile de a se răsfăța exagerat prin comportamentul alimentar sunt limitate și nu există nimic altceva de făcut, un animal se poate curăța excesiv, prelungind această activitate mult timp după ce penajul sau blana lui este perfect curățită și aranjată. Acest comportament poate duce, de asemenea, la probleme.

Îmi amintesc de un papagal galben crestă, căruia îi mai rămăsese o singură pană lungă și galbenă din creastă, restul corpului fiind la fel de gol ca al unei găini la cuptor. Acesta este un caz extrem, însă nu este unic. Mamiferele pot să-și curețe cu dinții și să-și lingă zone dezgolite de păr, până când apar răni, creând astfel un cerc vicios al iritațiilor și al scărpinării.

Pentru omul implicat în goana după stimuli, sunt binecunoscute formele neplăcute pe care le poate lua acest principiu. În copilărie avem, de exemplu, suptul degetului mare pe perioade îndelungate, ca urmare a contactului și interacțiunii reduse cu mama. Pe măsură ce creștem, putem să ajungem la mâncatul ocupațional, ronțând fără sens ciocolată și biscuiți ca să treacă timpul, rezultatul fiind că devenim din ce în ce mai grași, ca urșii de la zoo. Sau putem să ne curățăm excesiv, ca și papagalul, numai că la noi acest lucru se manifestă prin roaderea unghiilor, scărpinatul obsesiv sau ruperea cojilor de la răni. Băutul ocupațional poate duce de asemenea la îngrășare, dacă băuturile sunt dulci sau la dependență și posibile boli de ficat, dacă sunt alcoolice. O altă metodă de a pierde vremea este fumatul, care și el implică riscuri.

Putem cădea într-o mulțime de capcane dacă ne aruncăm cu capul înainte în goana după stimuli.

Problema acestor metode de irosire a timpului este aceea că sunt așa de limitate, încât nu pot fi dezvoltate. Tot ce putem să facem este să le repetăm întruna, pentru a le prelungi acțiunea. Pentru a fi cu adevărat eficiente, trebuie practicate pe perioade lungi, ceea ce înseamnă probleme. În cursul obișnuit al vieții, pot fi inofensive, ca metode mărunte de omorât timpul, însă, dacă sunt repetate excesiv, pot fi dăunătoare.

3. Dacă stimularea este prea slabă, îți poți crește răspunsul comportamental *inventând activități noi*.

Acesta este principiul creativității. Dacă activitățile obișnuite sunt prea anoste, animalul inteligent de la zoo trebuie să născocească altele noi. De exemplu, cimpanzeii captivi reușesc să introducă noutate în viața lor explorând noi căi de locomoție, rostogolindu-se întruna, târșându-și picioarele și executând o gamă largă de mișcări de gimnastică. Dacă găsesc o bucățică de sfoară, o strecoară printre grătile acoperișului și se agață de capetele ei cu dinții sau cu mâinile și apoi se învârt în aer ca acrobații de la circ.

Multe animale de la zoo se folosesc de vizitatori pentru a scăpa de plictiseală. Dacă îi ignoră

pe oamenii ce trec pe lângă cuștile lor, riscă să fie la rândul lor ignorate, însă dacă-i stimulează pe aceștia în vreun fel, atunci vor fi și ele stimulate. Te minunezi ce-i poți determina pe oameni să facă, dacă ești un animal ingenios de la zoo. Dacă ești un cimpanzeu sau un urangutan și scuipi pe ei, încep să țipe și fug speriați. Și uite-așa mai trece o zi. Dacă ești elefant, poți să-i stropești cu salivă cu vârful trompei. Dacă ești o morsa, poți să-i împrști cu apă cu coada. Dacă ești o coțofană sau un papagal, poți să-i ademenești să te mângâie zburbindu-ți penele de pe cap, iar apoi să-i ciupești de degete cu ciocul.

Un leu mascul și-a perfecționat manipularea publicului într-un mod remarcabil. Metoda lui obișnuită de urinare (ca și a motanilor) era eliberarea unui jet de urină, orizontal, spre un reper vertical, marcându-l astfel cu mirosul lui personal. Atunci când a făcut acest lucru pe o bară verticală din fața cuștii, a observat că jetul îi stropește pe vizitatori și creează o reacție interesantă. Aceștia săreau înapoi, ținând. Pe măsură ce timpul a trecut, nu numai că și-a îmbunătățit ținta, însă a mai adăugat o șmecherie. După primul jet, când primul rând al audienței se retrăsese deja, al doilea rând îi lua repede locul pentru a vedea mai bine. În loc să-și consume încărcătura dintr-un singur jet, leul păstra ceva și

pentru a doua tură, reușind astfel să-i sperie și pe cei din noul rând.

Cerșirea de hrană (ca acțiune diferită de șterpelirea mâncării) este o măsură care sare mai puțin în ochi, însă este la fel de recompensantă și este practică de o mare varietate de specii. Tot ce trebuie să faci este să inventezi un stil sau o postură personală, care să le placă trecătorilor și să-i facă să creadă că ți-e foame. Maimuțele au aflat că o palmă întinsă este suficientă, însă urșii s-au dovedit mai inventivi. Fiecare își are propria specializare: unul va sta pe picioarele posterioare și va flutura o labă anterioară; altul va sta în fund într-o postură chircită, îmbrățișându-și picioarele posterioare; altul va sta în picioare și-și va agăța o labă anterioară de falca gurii deschise; altul va sta în picioare și-și va clătina capul dintr-o parte în alta sau de sus în jos. Dacă ești un urs inteligent de la zoo, este uimitor cât de ușor poți să-i dresezi pe vizitatori să reacționeze la aceste manifestări. Problema este că, dacă vrei să-ți menții publicul interesat, trebuie să-l răsplătești din când în când și să mănânci unele dintre obiectele pe care ți le aruncă. Dacă dai greș, în curând vizitatorii pleacă și stimularea oferită de interacțiunea socială pe care ai inventat-o este pierdută. Urmarea acestui lucru

am văzut-o deja: trebuie să te întorci la „principiul exagerării”, care este mai puțin satisfăcător și te poate îngrășa sau îmbolnăvi.

Caracteristica esențială a acestor abilități gimnastice și cerșetorești este aceea că mecanismele de bază implicate nu se găsesc în natură. Acestea sunt invenții limitate la condițiile speciale ale captivității.

În grădina zoologică umană, acest principiu al creativității este dus la extreme impresionante. Am arătat deja cum poate să apară dezamăgirea atunci când activitățile de substituire a luptei pentru supraviețuire încep să pară fără sens, de multe ori pentru că activitățile alese sunt oarecum limitate în a-și atinge scopul. Pentru a evita aceste limitări, omul a căutat forme din ce în ce mai complexe de exprimare, care-l absorb atât de mult, încât îl pot ridica la niște niveluri ale experiențelor ce-i oferă satisfacții nesfârșite. Astfel, ieșim din domeniul fleacurilor ocupaționale și intrăm în lumea captivantă a artelor frumoase, a filozofiei și a științei. Acestea au marele merit că nu sunt doar o metodă eficientă de combatere a substimulării, ci, în același timp, exploatează la maximum cea mai spectaculoasă proprietate fizică a omului – creierul său uriaș.

Din cauza importanței imense pe care au dobândit-o aceste activități în cadrul civilizațiilor

noastre, avem tendința să uităm că, într-un fel, ele nu sunt altceva decât mecanisme ale goanei după stimuli. Ca și jocul de-a v-ați ascunselea sau șahul, îi ajută să-și petreacă timpul dintre leagăn și mormânt pe aceia care sunt destul de norocoși să nu fie prinși total în lupta brută pentru existență. Spun norocoși deoarece, după cum am menționat mai devreme, marele avantaj al condiției supertribale este acela că suntem relativ liberi să ne alegem activitățile, iar atunci când mintea umană creează astfel de țeluri minunate, trebuie să ne considerăm fericiți că suntem în goana după stimuli și nu prizonierii luptei pentru supraviețuire propriu-zisă. Acesta este omul inventator, exploatându-și potențialul la maximum. Atunci când facem cercetare științifică, ascultăm o simfonie, citim poezii, privim balet sau admirăm tablouri, nu putem decât să ne minunăm de cât de departe a ajuns omenirea în goana după stimuli și de incredibila sensibilitate cu care a făcut acest lucru.

4. Dacă stimularea este prea slabă, îți poți crește răspunsul comportamental *prin răspunsuri normale la stimuli subnormali*.

Acesta este principiul revărsării. Dacă nevoia internă de a efectua o activitate crește prea mult, atunci se poate „revărsa” în absența obiectelor

externe care o provoacă în mod normal. Obiecte care în condiții naturale nu provoacă nici o reacție, primesc un tratament complet în mediul anost al grădinii zoologice. La maimuțe, acest lucru poate lua forma coprofagiei: dacă nu au mâncare la îndemână, sunt bune și fecalele. Dacă nu există un teritoriu pe care să patruleze, e suficient și pasul pe loc în cușcă. Animalul se tot plimbă înainte și înapoi, ritmic, până face cărare prin cușcă. Cum am mai spus, este mai bine decât nimic.

În absența unui partener potrivit, un animal de la zoo poate încerca să se împerecheze cu orice găsește în preajmă. De exemplu, o hienă singură a reușit să se împerecheze cu vasul circular în care primea mâncare, ridicându-l pe o parte și mișcându-se înainte și înapoi, în așa fel încât îi presa ritmic penisul. Un raton mascul care trăia singur își folosea culcușul ca parteneră sexuală. Putea fi observat cum strânge un snop de paie pe care apoi îl lua în brațe, executând mișcări pelviene. Uneori, atunci când un animal este închis împreună cu un altul din altă specie, acesta poate deveni un substitut sexual. Un porc spinos cu coada perie, mascul ce trăia împreună cu un porc spinos cu coada prehensilă, încerca în mod repetat să se împerecheze cu acesta. Cele două specii

nu sunt înrudite îndeaproape și aranjamentul spinilor este foarte diferit, rezultatul fiind extrem de dureros pentru masculul frustrat. Într-o altă cușcă, o maimuță-veveriță era plasată împreună cu un rozător ce seamănă cu un cangur, numit iepure săritor sau *springhaas*, cam de zece ori mai mare decât maimuța. Neînfricată, maimuța miniaturală obișnuia să se urce pe spinarea rozătorului în timp ce acesta dormea și încerca să copuleze cu el. Acest gest disperat de frustrare a apărut în presa locală într-o formă absolut neînțeleasă, fiind interpretat ca și cum maimuța practica un joc încântător „călărind animalul mai mare ca un mic jocheu îmblănit”.

Aceste exemple sexuale ne amintesc de fetișism, însă nu trebuie să le confundăm. În cazul activităților legate de principiul „revărsării”, imediat ce stimulul natural este introdus în mediu, animalul revine la normalitate. În cazurile pe care le-am menționat, masculii implicați și-au îndreptat brusc atenția către femelele din propria specie atunci când au fost disponibile. Aceștia n-au rămas „obsedați” de substitutele lor de femele, așa cum se întâmplă cu adevărații fetișiști, despre care am vorbit în capitolul anterior.

Un caz neobișnuit de o astfel de activitate, de data aceasta reciprocă, a apărut atunci când au fost găzduite împreună o femelă de leneș

și o mică maimuță de noapte sud-americană, numită „douroucoulî”. În natură, maimuța își face o vizuină confortabilă într-o scorbură de copac, în care doarme pe timpul zilei. Femela de leneș, dacă ar fi născut în sălbăticie, și-ar fi cărat puiul agățat de ea pentru o perioadă considerabilă. În grădina zoologică, maimuței îi lipsea un culcuș cald și confortabil, iar femela de leneș ducea lipsa unui pui. Problema a fost abil rezolvată pentru amândouă prin gestul maimuței de a dormi agățată strâns de corpul leneșului.

Acest al patrulea principiu al goanei după stimuli nu acționează atât de mult în ideea că orice adăpost e bun în caz de furtună, cât în aceea că orice adăpost e bun atunci când nu e furtună și, în ciuda vijeliilor care lovesc grădina zoologică umană, locuitorii acesteia se găsesc adeseori în acest gen de situație. Tiparele emoționale ale oamenilor din supertrib sunt blocate în mod constant dintr-un motiv sau altul. În mijlocul bogăției materiale se manifestă o mare sărăcie comportamentală. Atunci, ca și animalele de la zoo, sunt obligați să răspundă la stimuli subnormali, indiferent cât de slabi.

În sfera sexuală, omul este mai bine echipat decât orice alt animal pentru a-și rezolva problema lipsei unui partener prin masturbare,

care este cea mai comună soluție la care recurge. În ciuda acestui lucru, din când în când apare și zoofilia, acțiunea de copulare dintre un om și un individ din altă specie. Este ceva rar, însă nu atât de rar pe cât își imaginează majoritatea. Un studiu american recent a arătat că, în Statele Unite, 17% dintre băieții crescuți la ferme au experimentat cel puțin o dată în viață un orgasm în urma „contactului cu un animal”. Sunt însă mult mai mulți oameni care practică forme mai ușoare de interacțiune sexuală cu animalele de fermă, în unele districte ajungându-se la procentul de 65%. Animalele preferate sunt de obicei vițeii, măgarii și oile, iar câteodată unele păsări mari, cum sunt găștele, rațele și găinile.

Practicile zoofile sunt mult mai rare în rândul femeilor. Din aproape șase mii de femei americane, doar douăzeci și cinci au resimțit un orgasm ca urmare a stimulării de către un animal, de obicei un câine.

Pentru cei mai mulți oameni, asemenea activități sunt bizare și revoltătoare. Însă simplul fapt că ele există arată cât de departe pot ajunge unii oameni în căutare de stimuli pentru a evita inactivitatea. Asemănarea cu situațiile din grădinile zoologice este evidentă.

În această categorie intră și alte forme de comportament sexual, cum este homosexualitatea „mai bună decât nimic”. În absența stimulului normal, un obiect ce stimulează subnormal devine potrivit. Decât să nu mesteca nimic, oamenii înfometate vor mesteca lemn și alte lucruri fără nici o calitate nutritivă. Indivizii agresivi care n-au un oponent lovesc violent diverse obiecte inerte sau se automutilează.

5. Dacă stimularea este prea slabă, îți poți crește răspunsul comportamental *intensificând artificial anumiți stimuli*.

Acest principiu privește crearea de „stimuli supernormali”. Merge pe premisa simplă că, dacă stimulii normali produc răspunsuri normale, atunci stimulii supernormali ar trebui să producă răspunsuri supernormale. Această idee a fost intens exploatată în grădina zoologică umană, însă este rară în cea animală. Cercetătorii comportamentului animal au inventat o serie de stimuli supernormali pentru animale experimentale, însă incidența fenomenului este accidentală și limitată la doar câteva exemple, dintre care voi descrie unul în detaliu.

Exemplul provine din propriile mele cercetări. Pentru o vreme, am ținut o colecție mixtă de

păsări într-un aviariu mare, pe acoperișul unui centru științific. La un moment dat, au început să fie tulburate de vizitele nocturne ale unei bufnițe, care încerca să le atace printre gratii. Pentru a investiga problema, am stat de pază timp de mai multe seri. Bufnița n-a venit niciodată cât timp eram acolo, de fapt a dispărut complet și, cu toate că nu s-a mai întâmplat nimic în această privință, am observat un comportament extrem de ciudat în interiorul aviariului.

Printre păsări, se aflau câțiva porumbei și câteva cinteze micuțe, numite vrăbii de Java sau orezari. Aceste cinteze dormeau de obicei laolaltă, îngrămădite una într-alta pe o ramură. Spre surpriza mea, cintezele din aviariu se ignorau reciproc, preferând în schimb porumbeii ca tovarăși de somn. Fiecare porumbel avea o mică cinteză care se înghesuia în corpul lui dolofan. Păsărelele se cuibăreau mulțumite pentru a petrece noaptea, iar porumbeii, deși au fost luați prin surprindere la început de către neobișnuiții parteneri de somn, erau prea adormiți pentru a mai reacționa în vreun fel și, în cele din urmă, s-au culcat și ei.

Nu aveam nici o explicație pentru acest comportament deosebit. Cele două specii nu fuseseră crescute împreună, deci nu se putea pune problema întipăririi eronate. Cintezele nici măcar nu

crescuseră în captivitate. După toate regulile, ele ar fi trebuit să doarmă împreună cu alți membri din specia lor. Mai era încă o problemă. De ce, dintre toate speciile prezente în aviariu, au ales porumbeii?

Revenind și în alte seri pentru a supraveghea felul în care se culcă, am observat un comportament și mai curios. Înainte de a adormi, micile cinteze le curățau penele porumbelilor cu ciocul, un alt comportament pe care în mod obișnuit ar fi trebuit să-l direcționeze spre propria lor specie. Încă și mai ciudat, acestea au început să se joace capra pe spinările uriașilor lor tovarăși. O cinteză sărea pe spatele porumbelului ei, apoi sărea jos pe partea cealaltă; după aceea se urca din nou pe el și tot așa. Cea mai mare ciudățenie a fost când am văzut una dintre păsărele strecurându-se pe sub corpul porumbelului ei și îndesându-se între picioarele lui. Porumbelul somnoros se ridica pe picioare și se uita în jos la forma ce se agita sub pieptul lui rotofei. Stătea în această poziție, cu ciocul roz al cintezei ieșind printre penele din partea inferioară a pieptului.

Trebuia cumva să găsesc o explicație pentru această relație extraordinară. Nu era nimic în neregulă cu porumbeii, afară poate de toleranța lor remarcabilă. Cintezele erau acelea care aveau

nevoie de un studiu mai aprofundat. Am observat că aveau un semnal special când venea ora de culcare, ce le indica altor membri din specia lor când erau gata să se culce. Atunci când erau active, păstrau distanța dintre ele, însă când venea vremea să se adune împreună pentru noaptea, o cintează, probabil cea mai somnoroasă, își înfoia penele și se așeza ca pe cuib. Astfel, le semnaliza celorlalte cinteze din grupul ei că pot să i se alăture fără a fi izgonite. Următoarea cintează venea și se cuibărea lângă prima, umflându-și de asemenea penele; apoi a treia, a patra și așa mai departe, până când se forma un rând de păsările înghesuite una în alta. Ultimii veniți țopăiau adesea pe spatele rândului, strecurându-se către mijloc, în căutarea unei poziții mai călduroase și mai favorabile. Acestea erau toate indiciile de care aveam nevoie.

Acțiunea combinată de a se umfla în pene și de a se așeza le făcea pe cinteze să pară mai mari și mai sferice decât atunci când erau active. Acesta era semnalul-cheie, care spunea „viņo și cuibărește-te lângă mine”. Un porumbel cuibărit era încă și mai mare și mai sferic și astfel nu putea să nu trimită o versiune mult mai puternică a aceluiași semnal. Mai mult, spre deosebire de alte specii din aviariu, porumbeii aveau aceeași

culoare cenușie ca și cintezele. Astfel, fiind atât de mari, dolofani și cenușii, ei le trimiteau cintezelor un *semnal supernormal*, căruia pur și simplu nu-i puteau rezista. Fiind programate genetic la această combinație de mărime, formă și culoare, le răspundeau automat porumbeilor ca unor superstimuli pentru culcare, preferându-i pe aceștia membrilor propriei specii. Problema era că porumbeii nu se adună în rânduri. O cinteză care se înghesuia într-un porumbel se găsea la capătul „rândului”, sărea pe spatele acestuia, nu reușea să pătrundă în mijlocul „rândului”, și sărea jos în partea cealaltă. Porumbelul era atât de mare, încât părea probabil un întreg rând de cinteze, așa că mica pasăre încerca din nou, însă tot nu reușea. Tot insistând, până la urmă cinteza a încercat să împingă porumbelul de dedesubt și a găsit în sfârșit o poziție confortabilă în „mijlocul rândului”, între picioarele păsării mai mari.

Cum am spus mai devreme, acesta este unul dintre puținele cazuri cunoscute de stimuli supernormali, într-un context nonuman, care a intervenit fără a fi parte dintr-un experiment planificat. Alte exemple, mai bine cunoscute, au implicat întotdeauna utilizarea unei imitații experimentale. De exemplu, scoicarii sunt păsări

care clocesc ouăle într-un cuib construit pe pământ. Dacă unul dintre ouă se rostogolește afară din cuib, este adus înapoi cu o mișcare specială a ciocului. Dacă lângă cuib sunt plasate imitații de ouă, păsările le vor trage și pe acestea în interior. Dacă li se oferă ouă de dimensiuni diferite, le vor prefera întotdeauna pe cele mai mari. De fapt, vor încerca să tragă în cuib ouă cu mult mai mari decât ale lor. Din nou, păsările nu se pot abține să răspundă unui stimul supernormal.

Puii de pescăruș argintiu, atunci când cer mâncare de la părinți, încep să ciugulească o pată de un roșu aprins, situată aproape de vârful ciocului păsării adulte. Părinții răspund la acest ciugulit regurgitând pește pentru pui. Semnalul vital este pata roșie. S-a descoperit că puii ciugulesc chiar și modele de carton ale capului părinților. Prin experimente repetate, s-a ajuns la concluzia că celelalte detalii ale capului părintelui nu erau importante. Puii ciuguleau și o pată roșie izolată. Mai mult, dacă li se oferea un băț pe care erau desenate trei pete roșii, îl ciuguleau *mai intens* decât un model complet și realist al părinților lor. Iarăși, bățul cu cele trei pete era un stimul supernormal.

Mai sunt și alte exemple, însă acestea sunt suficiente. E limpede, natura poate fi îmbunătățită, fapt pe care unii îl găsesc dezagreabil.

Motivul este însă simplu: fiecare animal este un sistem complex de compromisuri. Pretențiile contradictorii ale supraviețuirii trag de el în direcții diferite. De exemplu, dacă un animal este colorat prea intens, atrage atenția prădătorilor. Dacă este prea tern, nu poate să atragă un partener; și așa mai departe. Sistemul de compromisuri se poate relaxa doar atunci când presiunile supraviețuirii sunt reduse artificial. De pildă, animalele domestice sunt protejate de om și nu mai au nevoie să se teamă de prădători. Fără nici un risc, culorile lor monotone pot fi înlocuite de un alb curat, pete țipătoare sau alte modele viu colorate. Dacă vor fi însă eliberate în habitatul lor natural, vor cădea repede pradă dușmanilor lor naturali.

Ca și animalele lui domestice, omul supertribal își poate permite să ignore restricțiile de supraviețuire ale stimulilor naturali. El poate manipula stimulii, îi poate exagera și deforma după bunul plac al inimii. Intensificându-i artificial – prin crearea de stimuli supernormali –, își poate amplifica răspunsurile. În lumea lui supertribală, este ca un scoicar înconjurat de ouă uriașe.

Oriunde te uiți vei găsi dovezi ale unui fel de stimulare supernormală. Ne plac florile colorate,

așa că le încrucișăm pentru a obține unele mai mari și mai țiptoare. Ne place ritmul locomoției umane, așa că dezvoltăm gimnastica. Ne place gustul mâncării, așa că o facem mai condimentată și mai gustoasă. Ne plac anumite mirosuri, așa că producem parfumuri puternice. Ne place să dormim pe o suprafață confortabilă, deci construim paturi supernormale cu arcuri și saltele.

Putem să începem prin examinarea felului în care arătăm – hainele și cosmeticele noastre. Multe costume masculine au pernuțe la umeri. La pubertate, există o diferență sensibilă a ratei de creștere a umerilor la masculi și la femele, cei ai băieților devenind mai lați decât cei ai fetelor. Acesta este un semnal natural, biologic al masculinității adulte. Ridicarea artificială a umerilor adaugă o calitate supernormală acestei masculinități și nu e de mirare că tendința cea mai exagerată apare la cea mai masculină dintre sfere, armata, unde sunt adăugați epoleți tari, pentru a mări și mai mult efectul. De asemenea, o altă trăsătură a maturității, mai ales la bărbați, este creșterea în înălțime, astfel că multe costume agresive sunt încoronate de tot felul de pălării înalte, care dau impresia unei staturi

supernormale. Dacă n-ar fi prea incomode, am purta fără îndoială și catalige.

Dacă masculii vor să pară supernormal de tineri, pot purta peruci care să le acopere capetele chele, dinți falși cu care să-și umple gurile știrbe și corsete care să le strângă burțile flasce. Se cunosc cazuri de directori tineri, care, din dorința de a părea supernormal de bătrâni, și-au încărunțit artificial părul.

Femela adolescentă din specia noastră suferă o mărire a sânilor și o lățire a șoldurilor ce indică maturizarea ei sexuală. Ea își poate intensifica semnalele sexuale prin exagerarea acestor trăsături. Își poate ridica, ascuți sau mări sâni în diverse feluri. Prin subțierea taliei, poate să scoată în evidență lățimea șoldurilor. De asemenea, își poate pune adaosuri pentru fese și șolduri, o modă ce s-a dezvoltat supernormal în epoca turnurilor și a crinolinelor.

O altă modificare ce însoțește maturizarea sexuală a femeii este lungirea picioarelor în raport cu restul corpului. Astfel, picioarele lungi devin echivalentul sexualității, iar picioarele excepțional de lungi devin foarte atrăgătoare. Fiind elemente naturale, nu pot deveni stimuli supernormali prin ele însele (cu toate că tocurile înalte ajută puțin), însă lungirea lor artificială

apare în unele desene și picturi erotice ale femeilor. Măsurarea proporțiilor din aceste desene a arătat că, în general, fetele sunt reprezentate ca având picioare nefiresc de lungi, uneori o dată și jumătate mai lungi decât acelea ale modelelor originale. Moda recentă a fustelor foarte scurte are o încărcătură sexuală, nu atât pentru că expune masiv corpul, ci și pentru că dă impresia unor picioare mai lungi, spre deosebire de fustele mai lungi de dinainte.

O gamă fastuoasă de stimuli supernormali poate fi găsită în lumea produselor cosmetice feminine. O piele curată, imaculată este un factor de atracție sexuală universal. Finețea ei poate fi exagerată prin pudre și creme. În vremurile când era important ca o femeie să arate că ea nu trebuie să trudească în bătaia soarelui, cosmeticele au ajutat-o oferindu-i o albeață supernormală a pielii expuse vederii. Atunci când s-au schimbat condițiile și era important pentru ea să arate că-și poate permite *luxul* de a sta la soare, au apărut produsele ce închideau culoarea pielii. Încă o dată, produsele cosmetice i-au fost alături pentru a-i oferi un bronz supernormal. În alte perioade era la modă să arate cât este de sănătoasă și astfel se îmbujora supernormal cu farfuri. O altă caracteristică a pielii feminine este

aceea că are mai puțin păr decât cea a bărbatului adult. Și în acest caz poate fi obținut un efect supernormal prin diverse forme de epilare, părul fiind ras sau smuls dureros de pe picioare și de pe față. Sprâncenele masculilor tind să fie mai stufoase decât ale femelelor, așa că feminitatea supernormală poate fi atinsă și în acest caz prin smulgerea lor. Dacă adăugăm la toate acestea machiajul supernormal al ochilor, rujarea buzelor, oja de pe unghii, parfumul și uneori chiar rujul aplicat pe mameloane, ne dăm seama clar cât de mult exploatăm, de fapt, principiul supernormalității în goana după stimuli.

Am văzut deja într-un capitol anterior la ce forme simbolice supernormale a ajuns penisul uman. În vestimentația obișnuită nu este așa de evident, cu excepția, poate, a unui scurt moment de glorie în epoca suspensorului medieval. Astăzi n-a mai rămas decât ciucurele pubian supernormal al traistei scoțiene.

Lumea bizară a afrodisiacelor este dedicată în întregime stimulilor sexuali supernormali. Timp de multe secole, în multe culturi, bărbații care îmbătrâneau au încercat să-și stimuleze răspunsurile sexuale în declin prin diverse metode artificiale. Un dicționar de afrodisiace enumeră peste nouă sute de rețete, printre care unele

poțiuni încântătoare cum sunt angelica, cocoașa de cămilă, excrementele de crocodil, sperma de cerb, limba de gâscă, supa de iepure de câmp, grăsimea de leu, gâtul de melc și organele genitale de lebădă. Fără îndoială, unele dintre aceste produse aveau efect, nu datorită proprietăților lor chimice, ci a prețului exagerat. În lumea orientală, pulberea de corn de rinocer era atât de prețuită ca stimul sexual supernormal, încât unele specii de rinocer aproape au dispărut. Nu toate afrodisiacele erau administrate pe cale orală. Unele erau frecate pe unele zone, altele fumate, trase pe nas sau purtate aproape de corp. Se pare că orice, de la băi aromatice la prafuri de prizat, a venit în sprijinul căutării frenetice a unei stimulări mai puternice și mai violente.

Farmacia modernă este mai puțin orientată către sex, însă este plină de diverși stimuli supernormali. Există somnifere, pentru a induce somnul supernormal, pilule energizante, ce oferă o vioiciune supernormală, laxative, ce produc defecație supernormală, produse de toaletă, ce oferă o curățire corporală supernormală și pastă de dinți, pentru un zâmbet supernormal. Mulțumită ingeniozității omului, cu greu mai găsim vreo activitate naturală care să nu poată fi stimulată artificial.

Lumea publicității este o masă clocotindă de stimuli supernormali, fiecare încercând să-l depășească pe altul. Unele firme concurente vând produse aproape identice, așadar, căutarea de stimuli supernormali a devenit o mare afacere. Fiecare produs trebuie să fie prezentat într-o formă mai stimulantă decât al rivalilor. Pentru acest lucru este nevoie de o atenție continuă pentru detalii ce țin de formă, textură, model și culoare.

O trăsătură esențială a unui stimul supernormal este aceea că nu are nevoie să exagereze *toate* elementele stimulului natural originar. Scoicarul răspundea la ouăle false pentru că erau supernormale într-un singur sens – al mărimii. Ca formă, culoare și textură, erau la fel ca un ou normal. Experimentul cu puii de pescăruș a mers însă mai departe. În acest caz, petele roșii au fost exagerate și, în plus, celelalte caracteristici neimportante ale figurii parentale au fost eliminate. Așadar, a avut loc un dublu proces: exagerarea stimulilor esențiali și eliminarea celor care nu erau vitali. În cadrul experimentului, acest lucru a fost făcut doar pentru a demonstra că petele roșii erau suficiente pentru a declanșa reacția. Totuși, concentrarea pe petele roșii a fost probabil ajutată de eliminarea caracteristicilor

irelevante. Acest proces dual a fost utilizat pentru mulți stimuli umani supernormali, având un efect remarcabil. Acest lucru poate fi exprimat ca un principiu adițional al goanei după stimuli după cum urmează.

Atunci când anumiți stimuli sunt exagerați artificial până devin stimuli supernormali, efectul poate fi sporit și mai mult prin reducerea altor stimuli (irelevanți sau omiși intenționat). Creând simultan stimuli subnormali în acest fel, stimulii supernormali vor părea mai puternici. Acesta este principiul *extremismului stimulilor*.

Atunci când vrem să ne bucurăm de lectură, piese de teatru, filme sau muzică, ne supunem automat acestei proceduri. Este însăși esența a ceea ce numim dramatizare. Activitățile zilnice, executate așa cum se petrec în viața reală, nu au destul suspans. Ele au nevoie să fie exagerate. Principiul extremismului stimulilor acționează pentru a ne asigura că detaliile irelevante sunt eliminate, iar cele importante sunt intensificate și făcute mai extravagante. Chiar și în cele mai realiste școli de teatru sau în literatura de non-ficțiune și în filmele documentare, acest proces negativ tot funcționează. Detaliile irelevante sunt eliminate, producând astfel o exagerare indirectă. În spectacolele mai stilizate, cum sunt

opera sau melodrama, formele directe de exagerare sunt mult mai importante și este uimitor cât de îndepărtate de realitate pot fi vocile, costumele, gesturile, acțiunile și intrigile și, cu toate acestea, cât de puternic rămâne impactul asupra creierului uman. Dacă acest lucru pare ciudat, atunci să ne amintim cazul păsărilor experimentale. Puii de pescăruș erau pregătiți să răspundă unui înlocuitor al părinților lor, cum este un băț cu trei pete roșii, ceva foarte îndepărtat de imaginea unui pescăruș adult. Reacțiile noastre la ritualurile înalt stilizate ale operei nu sunt mai neobișnuite.

Jucăriile, marionetele și păpușile copiilor ilustrează foarte clar același principiu. De exemplu, o păpușă din cârpe are anumite trăsături esențiale scoase în evidență, iar altele omise. Ochii devin niște pete negre mari, în timp ce sprâncenele dispar. Gura este reprezentată printr-un zâmbet larg, iar nasul este redus la două puncte mici. Intrați într-un magazin de jucării și veți pătrunde într-o lume a contrastelor dintre stimulii supernormali și cei subnormali. Doar jucăriile pentru copiii mai mari devin mai puțin contrastante și mai realiste.

Același lucru este valabil pentru desenele copiilor. În reprezentările corpului uman, trăsăturile importante pentru ei sunt mărite; cele care

nu sunt importante sunt reduse sau omise. De obicei, elementele care beneficiază de interesul lor sunt capul, ochii și gura, care devin disproporționat de mari. Acestea sunt părțile corpului omenesc care au cea mai mare însemnătate pentru un copil mic, deoarece ele reprezintă aria de expresie și comunicare vizuale. Urechile externe ale speciei noastre sunt inexpresive și neimportante, fiind astfel ignorate adeseori.

Extremismul vizual de acest fel predomină de asemenea în arta comunităților „primitive”. Dimensiunile capului, ochilor și gurii sunt de obicei supernormale în raport cu dimensiunile corpului, iar alte trăsături sunt reduse, ca și în desenele copiilor. Stimulii selectați pentru a fi măriți diferă însă, de la caz la caz. Dacă un personaj este ilustrat alergând, atunci picioarele vor fi supernormal de mari. Dacă un personaj stă pur și simplu și nu face nimic cu mâinile sau picioarele, acestea pot deveni niște simple cioturi sau pot dispărea de tot. În cazul figurinelor preistorice ce reprezintă fertilitatea, trăsăturile reproducătoare pot fi exagerate până la excluderea celorlalte. O astfel de reprezentare poate etala un pântec însărcinat uriaș, fese enorme, solduri late și sâni voluminoși, însă nu are mâini, picioare, gât și cap.

Manipulările grafice ale subiectelor de acest fel au fost etichetate adesea drept deformări hidoase, ca și cum frumusețea corpului uman ar fi fost supusă cumva unor stricăciuni și insulte malițioase. Ironia este că, dacă acești critici s-ar uita la propriile lor înfrumusețări corporale, ar vedea că aspectul lor nu este exact „așa cum a vrut natura”. Ca și copiii și artiștii primitivi, sunt și ei încărcăți de elemente „deformatoare”, atât supernormale cât și subnormale.

Fascinația pentru extremismul stimulilor în arte stă în felul în care aceste exagerări diferă de la caz la caz și de la un loc la altul și în modul în care aceste schimbări duc la apariția de noi forme ale armoniei și echilibrului. În lumea modernă, desenele animate au devenit un furnizor major al acestui tip de exagerări vizuale, iar o formă specializată o găsim în arta caricaturii. Caricaturistul expert alege trăsăturile exagerate naturale ale victimei sale și supernormalizează cu abilitate aceste exagerări deja existente. În același timp, le reduce pe cele care nu sunt prea evidente. De exemplu, amplificarea nasului poate fi atât de extremă încât acesta să ajungă de două sau de trei ori mai mare, fără ca figura să devină de nerecunoscut. De fapt, o face și mai ușor de recunoscut. Ideea este că noi identificăm figurile

individuale comparându-le în mintea noastră cu un model „tipic”, idealizat de figură umană. Dacă un anumit chip are unele trăsături mai accentuate sau mai șterse, mai mari sau mai mici, mai lungi sau mai scurte, mai crispate sau mai senine decât fața „tipică” din mintea noastră, atunci acestea sunt caracteristicile pe care ni le vom aminti. Ca să deseneze o caricatură bună, artistul trebuie să intuiască trăsăturile pe care noi le-am selectat în acest fel, iar apoi trebuie să le supernormalizeze pe cele puternice și să le subnormalizeze pe cele slabe. Fundamental, procesul este același cu cel utilizat de copii și de populațiile primitive, cu excepția faptului că artistul caricaturist este interesat în primul rând de diferențele individuale.

Vreme îndelungată, artele vizuale au fost influențate de acest extremism al stimulilor. Modificările supranormale și subnormale sunt abundente în aproape toate formele timpurii de artă. Însă, pe măsură ce secolele au trecut, arta europeană a început să fie din ce în ce mai dominată de realism. Pictorul și sculptorul au fost împovărați cu sarcina de a înregistra realitatea cât mai fidel cu putință. Abia în secolul al XIX-lea, când știința a preluat această grea sarcină (odată cu apariția fotografiei), artiștii au putut să revină

la o manipulare mai liberă a temelor lor. La început au reacționat mai lent și, cu toate că lanțurile erau sfărâmate în acea vreme, s-au scuturat complet de ele abia în secolul XX. De-a lungul primelor șase decade ale acestui veac, revoluțiile artistice s-au succedat în mai multe valuri, pe măsură ce extremismul stimulilor s-a reafirmat din ce în ce mai puternic. Regula a devenit aceeași: amplificarea unor elemente și eliminarea altora.

Atunci când reprezentările chipului uman au început să fie manipulate în acest fel de către artiștii moderni, au apărut proteste. Tablourile au fost batjocorite ca fiind sminteli decadente, ca și cum ar fi reflectat vreo nouă boală a proaspătului secol, și nu o întoarcere la preocuparea fundamentală a artei, implicarea în goana pentru stimuli. Exagerările melodramatice ale comportamentului uman în piesele de teatru, în balet și operă, ca și exagerările extreme ale emoțiilor exprimate în muzică și poezie, au fost primite cu bucurie, însă a durat ceva timp până când oamenii s-au obișnuit cu extremismul stimulilor din artele vizuale. Atunci când au început să apară picturi total abstracte, acestea au fost atacate și considerate fără sens de către oameni care în același timp se desfătau ascultând o muzică la

fel de abstractă. Însă muzica nu fusese niciodată forțată să redea numai sunete naturale.

Am definit un stimul supernormal ca pe o exagerare artificială a unui stimul natural, însă conceptul poate fi de asemenea aplicat într-un mod special unui stimul inventat. Dați-mi voie să vă prezint două cazuri clare. Buzele rozalii ale unei fete frumoase sunt, fără îndoială, un stimul biologic perfect natural. Dacă ea și le exagerează, vopsindu-le într-un roz mai aprins, le transformă în mod evident într-un stimul super-normal. În acest caz, problema e simplă și până acum ne-am concentrat pe acest gen de exemple. Ce spuneți însă de vederea unei mașini noi-nouțe? Aceasta poate fi de asemenea foarte stimulată, însă este un stimul absolut artificial, inventat. Nu avem nici un model natural, biologic cu care să o putem compara pentru a vedea dacă este supernormalizată. Cu toate acestea, dacă ne uităm la diverse mașini, putem alege cu ușurință unele care par a fi supernormale. Ele sunt mai mari și mai spectaculoase decât majoritatea celorlalte. De fapt, producătorii de mașini sunt la fel de preocupați să creeze stimuli supernormali ca și producătorii de rujuri. Lucrurile merg mai ușor, pentru că nu există nici o limită biologică, naturală pe care să o ia ca reper; esențial, procesul este însă același. În orice moment al istoriei

mașinilor putem face o schemă a unei mașini tipice, comune, deci „normale” pentru o perioadă anume. De asemenea, putem face o schemă a unei mașini remarcabil de luxoase din aceeași perioadă, acesta fiind un vehicul supernormal. Singura diferență dintre acest exemplu și cel cu rujul este că „limita normală” a mașinilor se modifică odată cu progresul tehnic, pe când buzele rozalii naturale rămân aceleași.

Prin urmare, aplicațiile principiului supernormalității sunt larg răspândite și ne influențează, într-un fel sau altul, toate preocupările. Eliberați de problemele supraviețuirii, stoarcem și ultima picătură de stimulare din orice lucru pe care punem mâna sau ochii. Rezultatul este că uneori putem să facem indigestie de la atâta stimulare. Neajunsul cu creșterea continuă a stimulilor este riscul ca intensitatea răspunsurilor să ne epuizeze. Putem să ajungem istoviți. Începem să fim de acord cu Shakespeare atunci când comenta:

*Să poleiești aurul pur, să colorezi un crin,
Să pui parfum pe-o micșunea...
E o risipă și-un exces ridicol.*

În același timp însă, trebuie să admitem, ca și Wilde, că „Nimic nu are mai mult succes decât

excesul". Deci ce e de făcut? Răspunsul este acela că punem în acțiune un alt principiu auxiliar al goanei după stimuli.

Acesta spune că, deoarece stimulii supernormali sunt atât de puternici și răspunsul nostru ne poate epuiza, e nevoie ca, din când în când, să diversificăm elementele pe care alegem să le amplificăm. Cu alte cuvinte, introducem schimbarea. Atunci când intervine o modificare de acest fel, de obicei este dramatică, deoarece se răstoarnă o întreagă tendință. Cu toate acestea, nu împiedică urmarea unei anumite variante a goanei după stimuli, ci doar schimbă punctele esențiale. Acest principiu este cel mai bine ilustrat în lumea modei.

În cazul costumelor feminine, în care etalarea sexuală este primordială, acest lucru a dat naștere la ceea ce experții în modă numesc *legea migrației zonelor erogene*. Propriu-zis, o zonă erogenă este o porțiune a corpului bogată în terminații nervoase sensibile la atingere, a cărei stimulare directă duce la excitație sexuală. Principalele zone sunt organele genitale, sânii, gura, lobii urechilor, fesele și coapsele. Uneori, se mai adaugă la această listă gâtul, axilele și buricul. Moda feminină nu este, bineînțeles, preocupată de stimularea tactilă a acestor zone senzitive, ci de etalarea (sau ascunderea) lor vizuală. În cazuri

extreme, toate aceste zone pot fi afișate în același timp sau, în cazul costumelor femeilor arabe, ascunse complet. Însă, în majoritatea comunităților supertribale, unele sunt arătate, în timp ce altele sunt ascunse. Totodată, unele zone pot fi evidențiate, chiar dacă sunt ascunse, în timp ce altele sunt complet acoperite.

Legea migrării zonelor erogene este preocupată de modul în care accentul se schimbă de pe o zonă pe alta, odată cu trecerea timpului și cu schimbarea modei. Dacă femeia modernă insistă pe o zonă prea mult timp, atracția se erodează și este nevoie de un nou șoc supernormal pentru a trezi iarăși interesul.

În ultima vreme, cele două zone principale, sânii și bazinul, au fost în general ascunse, însă în același timp scoase în evidență în diverse maniere. O cale este de a umfla sau de a strâmta hainele în așa fel încât forma acestor regiuni să fie exagerată. O altă metodă este dezgolirea pielii cât mai aproape de ele. Atunci când dezgolirea se strecoară în zona sânilor, prin intermediul decolteurilor adânci, de obicei evită regiunea pelviană, rochiile devenind mai lungi. Dacă aria de interes migrează și fustele devin mai scurte, decolteul se ridică. În situațiile în care se purta abdomenul dezgolit, expunând buricul, celelalte

zone erau în general acoperite, adesea fiind acoperite și picioarele cu diverse tipuri de pantaloni.

Marea problemă a creatorilor de modă e aceea că stimulii supernormali de care se folosesc sunt dependenți de caracteristici biologice fundamentale. Deoarece există doar câteva zone vitale, limitele sunt stricte, iar ei sunt forțați să practice o serie periculoasă de cicluri repetitive. Pot ieși din acest impas doar printr-o mare ingeniozitate. Însă rămâne întotdeauna regiunea capului, cu care se pot juca. Lobii urechilor pot fi scoși în evidență cu ajutorul cerceilor, gâtul prin coliere, iar fața prin intermediul machiajului. Legea migrării zonelor erogene se aplică și în acest caz și este demn de observat faptul că, atunci când machiajul ochilor este strident și greu, de obicei buzele devin mai palide și mai puțin conturate.

Ciclurile modei masculine urmează un traseu diferit. Masculul modern a fost interesat să-și arate mai degrabă statutul decât trăsăturile sexuale. Statutul înalt înseamnă timp liber, iar hainele tipice pentru timpul liber sunt echipamentele sportive. Cercetătorii modei masculine au scos la iveală faptul că practic toate hainele pe care le poartă astăzi bărbații pot fi clasificate

ca „foste echipamente sportive”. Chiar și celor mai formale ținute li se poate găsi această origine.

Iată cum funcționează sistemul. În orice moment din istoria noastră recentă, a existat un costum destinat clar sportului care era atunci la modă. Faptul că porți un astfel de costum înseamnă că îți permiți financiar și ca timp să te bucuri de acel sport. Această etalare a statutului poate fi supernormalizată prin purtarea aceluiași costum ca și cum ar fi haine obișnuite, chiar și atunci când nu practici sportul, amplificând astfel etalarea prin extinderea în timp. Costumul sportiv trimite semnalul „Îmi permit foarte mult timp liber” și poate spune acest lucru aproape la fel de bine despre un bărbat care nu practică acel sport pentru că nu și-l permite. După un timp, când costumul a fost acceptat ca ținută de zi cu zi, își pierde impactul. Atunci trebuie găsit un nou sport ce implică un echipament neobișnuit.

În secolul al XVIII-lea, domnii englezi din provincie își afixau statutul mergând la vânătoare. Au adoptat un mod aparte de a se îmbrăca în aceste ocazii, purtând o haină care era despărțită în față, dând impresia că au niște cozi de rândunică la spate. Au abandonat pălăriile mari și moi și au început să poarte niște pălării tari și înalte, un fel de prototip al căștilor de protecție. Odată ce

acest costum s-a împământenit ca ținută a unui sport de rang înalt, a început să se răspândească. La început, tinerii teribiliști au început să poarte o variantă modificată a costumului de vânătoare, ca haine de zi cu zi. Acest lucru a fost considerat culmea îndrăzelii, dacă nu de-a dreptul scandalos. Însă, încet-încet, moda a început să se răspândească (tinerii teribiliști s-au maturizat) și, până la mijlocul secolului al XIX-lea, costumul cu pălărie înaltă și coadă de rândunică a devenit ținuta zilnică obișnuită.

Membrii mai îndrăzneți ai societății, care vroiau să-și etaleze însemnele supernormale de oameni cu timp liber, au început să înlocuiască însă pălăria înaltă și cozile cu ceva nou, odată ce acestea au ajuns atât de acceptate și de tradiționale. Alte sporturi de statut înalt ce puteau fi atacate erau tirul, pescuitul și golful. Gambetele au devenit meloane, iar hainele de tir au devenit costume în carouri. Pălăriile sportive, mai moi, s-au transformat în pălării de fetru. Pe măsură ce secolul XX a avansat, costumul a fost acceptat tot mai mult ca ținută formală de zi și, în timp, a devenit mai sobru. „Costumul de dimineață”, cu pălărie înaltă și coadă de rândunică, a mai făcut un pas către formalitate, fiind acum rezervat ocaziilor speciale, cum sunt nunțile.

Supraviețuiește de asemenea ca ținută de seară, însă aici costumul l-a prins din urmă și i-a retezat cozile, transformându-l în smoching.

Odată ce costumul și-a pierdut îndrăzneala, a trebuit la rândul lui înlocuit cu ceva și mai sportiv. Vânătoarea nu prea mai era la modă, însă călăria încă indica un statut înalt, deci iată soluția. De această dată a fost vorba despre haina de călărie, care a ajuns repede cunoscută ca „jachetă sport”. În mod ironic, a căpătat acest nume doar atunci când și-a pierdut funcția sportivă. A devenit noua ținută obișnuită, de zi cu zi, și încă își păstrează locul. Însă deja se strecoară în lumea mai formală a oamenilor de afaceri. Cu ajutorul celor mai îndrăzneți, a pătruns și pe teritoriul interzis al ținutei de seară, sub forma smochingului cu model.

Pe măsură ce jacheta sport s-a răspândit în viața cotidiană, împreună cu ea a devenit obișnuit și puloverul de polo. Și acesta era un sport de statut înalt, iar puloverul tipic cu guler rotund îi dădea prestanță celui ce-l purta. Însă acest stil caracteristic de vestimentație și-a pierdut deja farmecul oferit de îndrăzneală. A apărut o variantă de mătase a acestui pulover, ce a fost purtată împreună cu un smoching. Imediat, magazinele au fost invadate de tineri care susțineau

acest ultim atac adus formalității. Poate că-și pierduse impactul ca ținută de zi, însă ca vestimentație de seară era încă în poziția de a șoca, astfel că moda s-a răspândit rapid.

Au apărut și alte tendințe similare în prima jumătate a secolului XX. Bărbați care nu fuseseră niciodată pe mare au început să poarte sacouri de iaht cu nasturi de alamă. Costumele de schi au fost purtate de oameni care n-au văzut în viața lor un munte acoperit cu zăpadă. Atâta timp cât un sport este exclusivist și scump, acesta va fi jefuit de însemnele costumului său. În timpul acestui secol, sporturile de agrement au fost înlocuite parțial de obiceiul de a petrece vremea pe plajele zonelor mai calde. Acesta a început cu moda Rivierei franceze. Turiștii au început să copieze puloverele și cămășile pescarilor locali. Ei vroiau să arate și acasă că-și permit să meargă în aceste vacanțe costisitoare, astfel că purtau versiuni modificate ale acestor haine. Brusc, piața a fost invadată de o întreagă varietate de noi haine informale. În Statele Unite, a ajuns la modă ca bărbații înstăriți, cu statut înalt, să dețină o fermă la țară, unde să poarte haine de cowboy modificate. În scurt timp, mulți tineri orășeni fără ferme se plimbau în aceste costume de cowboy, modificate și mai mult.

Unii ar putea spune că au luat moda direct din filmele western, însă este puțin probabil. N-ar fi fost nimic mai mult decât costume de bal mascat. Cu toate acestea, odată ce sunt purtate în timpul liber de masculi cu statut înalt veritabili, contemporani, atunci totul e în regulă și o nouă preluare a modei apare la orizont.

Ați putea crede că nimic din toate acestea nu explică vestimentația bizară a adolescenților excentrici masculi, care poartă cravate, părul lung, coliere, eșarfe colorate, brățări, pantofi cu cataramă, pantaloni evazați și cămăși dantelate.

Ce fel de sport modifică *el*? În legătură cu microfusta fetei adolescente nu este nimic misterios. Tot ce a făcut, în afară de a-și deplasa zona erogenă în regiunea coapselor, a fost să răsfoiască o revistă de modă și, asemeni bărbaților, să fure o ținută sportivă de zi cu zi. Fusta de tenis a anilor '30 și fusta de patinaj a anilor '40 erau deja fuste mini propriu-zise. Nu mai rămânea decât ca unii creatori de modă mai îndrăzneți să le modifice pentru a fi purtate zilnic. Ce se întâmplă însă cu tânărul înzorzonat? Răspunsul pare a fi acela că, odată cu apariția „subculturii tinerilor”, a devenit necesară inventarea unui costum complet nou, unul care să nu datoreze

aproape nimic detestătei „subculturi a adulților”. În „subcultura tinerilor”, statutul nu prea are legătură cu banii, ci cu *sex appeal*-ul și virilitatea. Acest lucru înseamnă că tinerii masculi au început să se îmbrace mai mult ca femeile, nu pentru că sunt efeminați (cum îi acuză adulții), ci pentru că sunt mai preocupați de manifestările de atracție sexuală. Până nu demult, acest lucru era mai mult grija femeilor, însă acum ambele sexe sunt implicate. De fapt, este o întoarcere la o vestimentație masculină mai veche (dinainte de secolul al XVIII-lea) și n-ar trebui să ne mirăm dacă suspensorul își face din nou apariția. Am asista și la revenirea machiajului masculin elaborat. E greu de spus cât va rezista această fază, deoarece va fi copiată treptat de unii masculi mai în vârstă, care deja sunt nemulțumiți de manifestările sexuale deschise ale tinerilor. Practicând o etalare ca a păunilor, tinerii masculi au lovit exact acolo unde doare mai tare. Masculul uman este în cea mai bună formă a potenței sexuale la vârsta de șaisprezece-șapte-sprezece ani. Abandonând ținuta tipică pentru statutul de timp liber și adoptând ținuta de etalare sexuală, au ales arma ideală. În orice caz, cum am spus și mai devreme, tinerii teribiliști cresc și devin adulți. Ar fi interesant de văzut ce

se va întâmpla peste douăzeci de ani, când bea-
tleșii, acum chelioși, vor fi în sala de ședință și
o nouă subcultură a tinerilor se va naște⁹.

Astfel, aproape tot ce purtăm astăzi este re-
zultatul acestui principiu al goanei după stimu-
lare, acela al schimbării pentru a produce un
șoc prin noutatea neașteptată. Ceea ce astăzi
pare îndrăzneț, mâine va fi normal, iar mai târ-
ziu plictisitor și în curând uităm de unde a
plecat. Câți bărbați care-și pun smochingul și
pălăria înaltă își dau seama că de fapt se îmbracă
într-un costum de vânătoare de la sfârșitul
secolului al XVIII-lea? Câți afaceriști îmbrăcați
în costumele lor sobre știu că de fapt poartă hai-
nele unui sportiv provincial de la începutul
secolului al XIX-lea? Câți tineri cu jachete sport
se cred călăreți? Câți tineri cu cămășile des-
cheiate la gât sau îmbrăcați cu pulovere largi,
croșetate se văd ca pescari mediteraneeni? Și câte
fete cu fuste scurte se cred jucătoare de tenis sau
patinatoare?

Șocul trece însă repede. Noul stil este absorbit
rapid și apoi este nevoie de altul care să-i ia locul
și să ofere un nou stimul. De un lucru putem fi

---

⁹ Moda împestrită de la sfârșitul anilor '60 a dispărut
repede. În contrast cu aceasta, printre stilurile ulterioare
s-a numărat și o perioadă de „neîngrijire” intenționată, ca
revoltă împotriva griji exagerate a adulților față de ei înșiși.

mereu siguri: în lumea modei, ceea ce azi este o inovație îndrăzneță va deveni haina respectabilă de mâine, iar apoi se va fosiliza rapid în formalitatea pompoasă, în timp ce noi revoluții vestimentare se înghesuie să o înlocuiască. Doar prin acest proces de înlocuire constantă pot să-și păstreze impactul puternic extremele din modă. Poate că nevoia e mama inovației, însă în cazul stimulilor supernormali din modă, este la fel de adevărat dacă spunem că noutatea este mama nevoii.

Până în acest moment, ne-am ocupat de cele cinci principii ale goanei după stimulare ce țin de creșterea răspunsului comportamental al individului. Uneori intervine și cazul opus. Când acest lucru se întâmplă, intră în acțiune principiul al șaselea și ultimul:

6. Dacă stimularea este prea puternică, îți poți reduce răspunsul comportamental *prin scăderea reacțiilor față de stimulii primiți.*

Acesta este principiul detașării. Unele animale de la zoo văd acest mediu ca fiind înspăimântător și stresant, mai ales dacă sunt nou-venite, mutate într-o altă cușcă sau plasate împreună cu un companion ostil sau nepotrivit. În starea lor agitată, pot suferi de o suprastimulare

anormală. Când se întâmplă acest lucru și nu pot să fugă sau să se ascundă, ele trebuie cumva să blocheze influxul de stimuli. Pot face acest lucru pur și simplu ghemuindu-se într-un colț și închizând ochii. Măcar în acest fel opresc stimulii vizuali. O formă mai extremă de detașare ce poate interveni (practicată de asemenea de invalizi, atât animale cât și oameni) este somnul excesiv, prelungit. Însă nu se pot ghemui sau dormi pentru totdeauna.

Când sunt active, își pot reduce într-o oarecare măsură tensiunea executând „stereotipuri”. Acestea sunt mici ticuri, mișcări repetitive de tresărire, legănare, săltare, balansare sau rotație, care, deoarece au devenit foarte familiare, fiind executate constant, au devenit de asemenea liniștitoare. Ideea este că, pentru animalul supra-stimulat, mediul în care se află este așa de străin și de înfricoșător, încât orice acțiune, oricât de nesemnificativă, va avea un efect de calmare, atâta timp cât este un gest familiar. Este ca și cum ai întâlni un prieten vechi la o petrecere, într-o mare de străini. Putem vedea aceste stereotipuri peste tot în grădina zoologică. Uriașii elefanți se leagănă ritmic înainte și înapoi; tinerii cimpanzei se balansează dintr-o parte într-alta; veverița aleargă întruna într-un cerc strâns; tigru lîși freacă nasul de gratii până îi dă sângele.

Nu este un accident faptul că unele dintre aceste comportamente născute din suprastimulare se manifestă și la animale extrem de plictisite, deoarece stresul provocat de substimulare este, sub multe aspecte, același ca stresul produs de superstimulare. Ambele extreme sunt neplăcute și acest lucru duce la un răspuns stereotipal, deoarece animalul încearcă cu disperare să revină la un nivel mediu de stimulare, acesta fiind de fapt scopul goanei după stimulare.

Dacă locuitorul unei grădini zoologice umane ajunge să fie suprastimulat, se aplică și la el principiul detașării. Atunci când mai mulți stimuli diferiți se amestecă zgomotos și se bat cap în cap, situația devine de nesuportat. Ar fi bine dacă am putea fugi și ne-am ascunde, însă, de obicei, suntem împiedicați de angajamentele noastre complexe față de viața în supertrib. Putem să închidem ochii și să ne acoperim urechile, însă e nevoie de mai mult decât atât.

În extremis, apelăm la ajutoare artificiale. Luăm tranchilizante, somnifere (uneori așa de multe încât ajungem să ne detașăm definitiv), supradoze de alcool și o mare varietate de droguri. Aceasta este o variantă a goanei după stimulare pe care putem s-o numim *visare chimică*.

Pentru a înțelege de ce, să aruncăm o privire asupra visării naturale.

Valoarea imensă a procesului normal de visare din timpul nopții este aceea că ne permite să sortăm și să arhivăm haosul de peste zi. Imaginați-vă un birou în care se muncește prea mult, cu munți de documente, acte și notițe care se îngrămădesc în el toată ziua. Birourile sunt pline până în tavan. Lucrătorii din birou nu pot ține pasul cu informațiile și materialele care continuă să vină. Nu e timp suficient pentru a le arhiva cum trebuie pe toate până seara. Aceștia pleacă acasă lăsând biroul în haos. A doua zi, vine alt flux uriaș și până la urmă situația scapă de sub control.

Dacă suntem suprastimulați de-a lungul zilei, creierele noastre primind o cantitate mare de informații noi, dintre care unele contradictorii și greu de clasificat, vom merge la culcare cam în aceeași stare haotică în care a fost lăsat biroul la sfârșitul zilei de lucru. Însă noi suntem mai norocoși decât personalul suprasolicitat al biroului. Pe timpul nopții, cineva vine în biroul din capul nostru și sortează toate informațiile, le arhivează frumos și face curat, lăsându-l pregătit pentru asaltul din ziua următoare. În creierul animalului uman, acest proces este numit

visare. Bineînțeles, ne odihnim și fizic în timpul somnului, dar nu cu mult mai mult decât dacă am sta lungiți toată noaptea fără să dormim. Însă în stare de veghe nu putem să visăm cum trebuie. Se pare deci că funcția primară a somnului este mai degrabă aceea de a visa decât de a ne odihni ciolanele ostenite. Dormim pentru a visa și visăm cea mai mare parte din noapte. Noile informații sunt sortate și arhivate și ne trezim cu un creier proaspăt, gata pentru ziua următoare.

Dacă ritmul din timpul zilei devine prea frenetic, dacă suntem superstimulați prea intens, mecanismul obișnuit al visării va fi serios pus la încercare. Acest lucru duce la interesul pentru narcotice și căutarea periculoasă a visării chimice. Prin amorteala și transa induse chimic, sperăm deznădăjduiți că drogurile vor crea o imitație a stării normale de visare. Însă, cu toate că pot fi eficiente în blocarea influxului de stimuli haotici ce vin din afară, se pare că nu pot îndeplini funcția pozitivă a visului, aceea de sortare și arhivare. Când acțiunea lor încetează, ușurarea negativă temporară dispare, și problema pozitivă rămâne aceeași ca înainte. Așadar, acest mecanism este sortit să dezamăgească, în plus putând duce și la dependență chimică.

O altă varietate este ceea ce putem numi *visarea meditativă*, în care o stare apropiată de visare este dobândită printr-o anumită disciplinare a gândurilor, prin yoga sau prin alte tehnici. Stările de detașare și transă induse de yoga, voodoo, hipnoză și de unele practici magice și religioase au unele caracteristici comune. Ele implică de obicei o repetiție ritmică prelungită, verbală sau fizică și sunt urmate de o stare de detașare față de stimulii externi normali. În acest fel, pot ajuta la blocarea influxului masiv și conflictual ce-l afectează pe individul suprastimulat. Prin urmare, sunt similare unor forme de visare chimică, însă până acum avem puține informații despre felul în care pot aduce binefaceri de genul celorlora de care ne bucurăm prin visarea normală.

Dacă animalul uman nu reușește să scape de starea prelungită de suprastimulare, riscă să se îmbolnăvească, mental sau fizic. Bolile de stres sau căderile nervoase le pot oferi celor mai norocoși propria vindecare. Invalidul este obligat de către handicapul lui să blocheze influxul masiv. Patul de boală devine colțul în care se ascunde animalul stresat.

La indivizii care știu că au o anumită înclinație spre a fi suprastimulați, se dezvoltă adesea un semnal timpuriu de avertizare. O rană veche

poate începe să-i deranjeze, li se pot umfla amigdalele, poate începe să-i doară un dinte, le poate apărea o iritație pe piele, un tic nervos poate să reapară sau pot să revină migrenele. Mulți oameni au o slăbiciune minoră de acest fel, care este mai mult un vechi prieten decât un vechi dușman, pentru că le spune că întrec măsura și mai bine o iau mai încetișor dacă nu vor să ajungă la ceva mai grav. Dacă, așa cum se întâmplă adesea, sunt convinși de ceilalți să-și „vindece” această slăbiciune minoră, nu au mari motive de îngrijorare că și-au pierdut avantajul de a fi avertizați din timp; foarte probabil, un alt simptom va apărea pentru a-i lua locul. În lumea medicală, acest fenomen este numit uneori „sindromul dinamic”.

E destul de ușor de înțeles cum a ajuns omul din supertriburile moderne să sufere de această stare de superîmpovărare. Ca specie, am devenit foarte activi și exploratori ca urmare a presiunilor speciale impuse de supraviețuire. Rolul dificil pe care-l aveau de jucat strămoșii noștri vânători a intensificat aceste trăsături. Astăzi, când mediul în care trăim este controlat în cea mai mare parte, noi suntem încă înhămați la vechiul sistem, fiind extrem de activi și extrem de curioși. Cu toate că am ajuns la un nivel la care ne-am putea permite să stăm tolăniți și să ne

odihnim mai des și mai mult, pur și simplu nu putem. Suntem forțați, în schimb, să ne aventurăm în goana după stimulare. Deoarece acesta este un țel recent pentru noi, nu suntem încă experți și facem deseori prea mult sau prea puțin. Atunci, îndată ce ne simțim suprastimulați și supraactivi sau substimulați și subactivi, virăm de la acea extremă dureroasă și căutăm să revenim la un nivel mediu de stimulare și activitate optimă. Cei mai fericiți se mențin pe un curs constant și echilibrat; ceilalți pendulează dintr-o parte în cealaltă a extremelor.

Într-o anumită măsură, suntem ajutați de un proces lent de ajustare. Omul de la țară, care duce o viață liniștită și pașnică, își dezvoltă o toleranță la acest nivel de activitate redusă. Dacă un orășean ocupat este aruncat brusc în această lume pașnică și liniștită, în curând o va considera insuportabil de plictisitoare. Dacă un om de la țară este aruncat în talmeș-balmeșul vieții din oraș, o va găsi fără întârziere dureros de stresantă. Dacă ești orășean, e bine să-ți petreci un sfârșit de săptămână liniștit la țară, ca destimulator, iar dacă ești de la țară, e grozav să petreci o zi stimulantă în oraș. Acest lucru se supune principiilor de echilibrare a goanei după stimulare; însă, dacă durează prea mult, echilibrul se pierde.

Este interesant faptul că suntem mult mai puțin toleranți față de un om care nu reușește să se adapteze la un nivel scăzut de stimulare, decât față de unul care nu reușește să se adapteze la un nivel ridicat. Un om plictisit și apatic ne enervează mai mult decât unul hărțuit și încărcat de griji. De fapt, nici unul nu reușește să se descurce eficient în goana după stimulare. Amândoi sunt predispuși să devină irascibili și supărăcioși, însă am fi mai iertători față de cel extenuat. Motivul este acela că motorul care menține culturile noastre pe o linie ascendentă este tocmai forțarea limitelor puțin mai sus. Indivizii cu tendințe exploratoare mult peste medie sunt aceia care devin marii inventatori și care schimbă fața lumii în care trăim. Bineînțeles că și aceia care sunt mai echilibrați sunt exploratori, însă ei mai degrabă aduc noi variații pe aceeași temă, decât teme cu adevărat noi. În același timp, sunt mai fericiți, mai bine adaptați.

Vă amintiți că, încă de la început, am spus că mizele jocului sunt mari. Avem mult de pierdut sau de câștigat: fericirea noastră și, în cel mai rău caz, sănătatea mintală. Conform ultimelor afirmații, s-ar putea înțelege că inventatorii supraexploratori ar trebui să fie prin comparație nefericiți sau cu tendințe de boli psihice. Ținând cont de scopul goanei după stimulare, putem aprecia că,

în ciuda marilor lor realizări, astfel de oameni duc adesea o viață plină de greutate și de nemulțumiri. Istoria ne confirmă în general acest lucru. Ne plătim uneori datoria față de ei prin toleranță față de comportamentul lor plin de toane și capricii. Ne dăm seama, intuitiv, că este rezultatul inevitabil al modului neechilibrat în care se angajează în goana pentru stimulare. Însă, după cum vom vedea în capitolul următor, nu suntem întotdeauna chiar atât de înțelegători față de ei.

Adultul copilăros

Jocul copiilor este, în multe privințe, similar cu goana după stimulare a adulților. Părinții copilului rezolvă toate problemele legate de supraviețuire, iar acesta rămâne cu un surplus de energie. Joaca îl ajută să-și consume această energie. Este însă și o diferență. Am văzut că sunt mai multe feluri în care goana după stimulare a adulților poate fi satisfăcută, unul dintre acestea fiind inventarea unor noi tipare comportamentale. În joc, acest element este mult mai puternic. Pentru copilul în creștere, practic orice acțiune pe care o întreprinde este o nouă invenție. Naivitatea lui față de mediul în care trăiește îl forțează mai mult sau mai puțin să fie într-un proces continuu de inovare. Totul e nou pentru el. Fiecare joc este o călătorie de explorare: se descoperă pe el însuși, descoperă abilitățile și capacitățile lui și ale lumii din jur. Poate că dezvoltarea inventivității nu este scopul specific al jocului, însă este, fără îndoială,

caracteristica predominantă și cel mai valoros bonus.

Explorările și invențiile din copilărie sunt în general obișnuite și efemere. Înseamnă puțin prin ele însele, însă dacă procesele pe care le implică – uimirea și curiozitatea, nevoia de a căuta, de a găsi și a încerca – pot fi împiedicate să pălească odată cu vârsta și rămân caracteristici ale adultului în goana după stimulare, dominând alternativele mai puțin recompensatoare, atunci acesta a câștigat o bătălie importantă: bătălia pentru creativitate.

Mulți oameni și-au frământat creierii pentru a găsi secretul creativității. Eu susțin că, la bază, nu este altceva decât extinderea în viața de adult a acestor caracteristici copilărești vitale. Copilul pune întrebări noi; adultul răspunde la unele vechi; adultul copilăros găsește răspunsuri la întrebări noi. Copilul este inventiv; adultul este productiv; adultul copilăros este productiv în mod inventiv. Copilul își explorează mediul; adultul îl organizează; adultul copilăros își organizează explorările și le eficientizează. El creează.

Merită să examinăm mai îndeaproape acest fenomen. Dacă un pui de cimpanzeu sau un copil este plasat într-o cameră cu o singură jucărie familiară, se va juca o vreme cu ea, iar apoi își va pierde interesul. Dacă i se oferă, să spunem,

cinci jucării familiare, se va juca mai întâi cu una, apoi cu alta și tot așa, luându-le la rând pe toate. Până se întoarce la prima, aceasta va părea din nou „proaspătă” și demnă de atenție. Dacă însă i se oferă o jucărie nouă, aceasta îi va capta imediat interesul și va produce o reacție puternică.

Răspunsul la noua jucărie reprezintă esența primară a creativității, însă este doar o fază a procesului. Puternica tendință exploratorie a speciei noastre ne mână să investigăm noua jucărie și să o testăm în toate felurile pe care ni le putem imagina. După ce vom fi terminat cu explorările, jucăria nefamiliară va fi devenit familiară. În acest moment, intră în acțiune inventivitatea noastră, care va utiliza noua jucărie sau ce am învățat de la ea, pentru a crea și rezolva noi probleme. Dacă, recombinaând experiențele pe care le avem de la diferitele noastre jucării, reușim să obținem mai mult de la ele decât făceam înainte, atunci am devenit creativi.

Dacă un pui de cimpanzeu se află într-o cameră în care se mai află doar un scaun obișnuit, el începe să investigheze obiectul, lovindu-l mai ușor sau mai tare, mușcându-l, mirosindu-l și urcându-se pe el. După un timp, aceste activități mai degrabă aleatorii vor face loc unei activități mai structurate. De exemplu, se poate apuca să sară peste scaun, folosindu-l ca pe un aparat de

gimnastică. Astfel, a „inventat” o capră pentru sărit și a „creat” o nouă activitate sportivă. El învățase dinainte să sară peste diverse obiecte, însă nu în acest fel. Prin combinarea vechilor experiențe cu investigarea acestei noi jucării, a creat noua acțiune a saltului ritmic peste capră. Dacă, mai târziu, va primi un aparat și mai complex, va continua să construiască pe baza vechilor experiențe, încorporând noi elemente.

Acest proces de dezvoltare pare destul de simplu și de evident, însă nu întotdeauna funcționează la fel de bine. Copii fiind, cu toții trecem prin aceste procese de explorare, invenție și creație, însă ultimul nivel de creativitate pe care-l avem ca adulți diferă dramatic de la un individ la altul. În cel mai rău caz, dacă solicitările mediului în care trăim sunt prea mari, ne agățăm de activități limitate pe care le cunoaștem bine. Nu riscăm să ne aventurăm în noi experimente. Nu avem timp și energie de risipit. Dacă mediul pare prea amenințător, preferăm siguranța, ca să nu ne pară rău după aceea: ne întoarcem la siguranța rutinelor familiare, pe care le-am mai încercat și în care avem încredere. Situația mediului trebuie să se schimbe într-un fel sau altul, înainte să riscăm să devenim mai exploratori. Explorarea implică nesiguranță, iar aceasta este înspăimântătoare. Două lucruri contrare ne vor ajuta să ne

depășim aceste temeri: unul dintre ele este dezastrul, iar celălalt este siguranța deplină. De exemplu, o femelă de șobolan care are o grămadă de pui de crescut se află sub o mare presiune. Muncește tot timpul pentru a-și menține progeniturile bine hrănite, curate și protejate. Nu prea are timp de explorări. Dacă lovește un dezastru – vizuina ei este inundată sau distrusă –, panica o împinge către explorare. Dacă, pe de altă parte, puii ei au crescut foarte bine și are și rezerve bogate de hrană, presiunile scad și, fiind într-o poziție de siguranță crescută, își permite să acorde mai mult timp și mai multă energie explorării mediului ei.

Există, așadar, două tipuri fundamentale de explorare: explorare indusă de panică și explorare indusă de siguranță. În cazul animalului uman, situația este aceeași. În timpul haosului și al transformărilor aduse de război, o comunitate umană poate fi mânată către o mare inventivitate, pentru a depăși dezastrul. Alternativ, o comunitate prosperă, de succes, poate fi intens exploratoare, tendință ce vine din poziția de siguranță deplină. Comunitățile care abia reușesc să se descurce vor avea pomiri slabe sau inexistente către explorare.

Dacă facem o retrospectivă a istoriei speciei noastre, observăm cu ușurință cum aceste două tipuri de explorare au susținut progresul

omenirii. Atunci când strămoșii noștri îndepărtați au părăsit confortul unei vieți în pădure, ca mâncători de fructe, și s-au aventurat în spațiul deschis, au avut mari dificultăți. Solicitățile extreme ale noului mediu i-au obligat să fie exploratori sau să piară. Presiunile au început să scadă doar după ce au ajuns să evolueze în vânători eficienți, cooperanți. În acel moment ajunseseră din nou la un nivel de subzistență. Rezultatul a fost că această situație a durat foarte mult timp, mii și mii de ani, cu progrese tehnologice ce apăreau cu o rată extrem de scăzută. Inovații simple, ca de exemplu îmbunătățirea uneltelor și a armelor, aveau nevoie de sute de ani pentru a face un mic pas înainte.

În cele din urmă, când agricultura primitivă a început să se dezvolte, iar mediul a început să fie controlat din ce în ce mai mult de către strămoșii noștri, această situație s-a ameliorat. În zonele în care sistemele agricole au avut un mare succes, a apărut urbanizarea și s-a trecut pragul unui târâm, cel al unei noi și sporite securități sociale. Odată cu ea a apărut un altfel de explorare – explorarea conferită de siguranță. La rândul său, aceasta a dus la accelerarea dezvoltării, la mai multă siguranță și la o explorare și mai intensă.

Din nefericire, povestea nu s-a oprit aici. Dacă ar fi fost așa, nașterea civilizației ar fi fost

o poveste mult mai fericită. Însă lucrurile s-au mișcat prea repede și, după cum am văzut în această carte, pendulul succesului și al dezastrelui a început să balanseze nebunește dintr-o parte în cealaltă. Pentru că am dezlănțuit forțe pentru care nu eram echipați biologic, am făcut atât uz, cât și abuz de noile și minunatele noastre progrese și complexități sociale. Incapacitatea noastră de a trata rațional superstatutul și superputerea pe care ni le-a pus în față condiția supertribală, ne-a condus la noi dezastre, mai neașteptate și mai provocatoare decât cunoscuserăm vreodată. Imediat ce un supertrib ajungea într-o perioadă de prosperitate, în care explorarea conferită de siguranță acționa la capacitate maximă și în care înfloreau minunate forme de creativitate, atunci trebuia să se întâmple ceva rău. Invadatorii, tiranii și diverși agresori zdrobeau fragilul și complicatul mecanism al noilor structuri sociale și explorarea impusă de panică ajungea iarăși dominantă. După fiecare fază de inovație și construcție a venit una de distrugere și tot așa, timp de zece mii de ani, procesul continuând și azi. Oroarea armelor atomice ne-a dat gloria energiei atomice, iar gloria cercetării științifice în biologie ne poate duce la oroarea armelor biologice.

Între aceste două extreme se află milioane de oameni care își trăiesc viețile liniștite de agricultori simpli, lucrând pământul aproape la fel ca strămoșii noștri. În câteva zone au supraviețuit inclusiv comunități de vânători primitivi. Deoarece au rămas la nivelul de „subzistență”, ei nu sunt exploratori. Ca și celelalte mari primat – cimpanzeii, gorilele și urangutanii –, ei au potențial pentru inventivitate și explorare, însă acesta nu este provocat decât într-o mică măsură. Experimentele făcute pe cimpanzei captivi au arătat cât de repede pot fi stimulați să-și dezvolte potențialul explorator: pot manipula mașinării, pot desena, pot rezolva tot felul de probleme experimentale; în sălbăcie însă, nu învață nici măcar să-și construiască un adăpost rudimentar pentru a se feri de ploaie. Pentru ei, ca și pentru comunitățile umane mai simple, traiul prin subzistență – nici prea greu, nici prea ușor – le-a tocit pornirile exploratorii. Noi, ceilalți, mergem dintr-o extremă într-alta și explorăm continuu, fie dintr-un exces de panică, fie dintr-un exces de siguranță.

Din când în când, unii dintre noi aruncă câte o privire invidioasă la „viața simplă” a comunităților tradiționale și își doresc ca omenirea să nu fi abandonat niciodată pădurea primordială a Raiului. În unele cazuri, s-au făcut încercări

serioase de a transforma asemenea gânduri în fapte. Oricât de mult am simpatiza cu astfel de proiecte, nu trebuie să uităm că ele sunt pline de dificultăți. Artificialitatea inerentă a acestor comunități pseudoprimitive, cum sunt cele apărute recent în America de Nord și în alte părți, reprezintă din start un dezavantaj. Până la urmă, sunt formate din indivizi care au gustat din exaltarea vieții supertribale, ca și din ororile ei. De-a lungul vieții lor, au fost condiționați să ajungă la un nivel ridicat de activitate mintală. Într-un fel, ei și-au pierdut inocența socială, ceea ce este un proces ireversibil.

La început, toate pot să meargă bine pentru neoprimitiv, însă se înșală. Inițial, întoarcerea la modul simplu de viață îi oferă o provocare intensă celui care a părăsit grădina zoologică umană. Noul său rol poate părea simplu în teorie, însă, în practică, este plin de noi probleme fascinante. Înființarea unei comunități pseudoprimitive de către un grup de ex-orășeni devine de fapt un act important de explorare. Acesta este aspectul care face proiectul satisfăcător, mai degrabă decât oficiala întoarcere la simplitate, după cum poate mărturisi orice cercetaș. Ce se întâmplă însă după ce provocarea inițială a fost depășită? Fie că este vorba de un grup îndepărtat, rural sau așezat într-o peșteră, fie că

este vorba de un grup pseudoprimitiv autoizolat undeva într-o zonă chiar în interiorul orașului, răspunsul este același. Apare deziluzia, pe măsură ce monotonia începe să pună stăpânire pe creierile care au fost antrenate ireversibil pentru un nivel mai mare de stimulare, cel supertribal. Atunci, grupul fie se destramă, fie se pune singur în mișcare. Dacă noua activitate are succes, atunci comunitatea ajunge să fie organizată și se extinde. Într-o clipită va fi înapoi în stadiul supertribal.

În prezent, le e destul de greu să-și păstreze caracterul „primitiv” autentic până și comunităților tradiționale, cum sunt eschimoșii sau aborigenii, cu atât mai mult celor pseudoprimitive. Chiar și țiganii din Europa, care au rezistat atâta timp, sunt absorbiți încet-încet de grădina zoologică umană ce se întinde încontinuu.

Tragedia celor ce doresc să-și rezolve problemele prin întoarcerea la viața simplă este că, chiar dacă reușesc cumva să-și „dezantreneze” creierul foarte activ, rămân în continuare extrem de vulnerabili în micile lor comunități rebele. Grădinii zoologice umane nu-i va fi ușor să-i lase în pace. Fie vor fi exploatați ca atracție turistică, așa cum se întâmplă cu multe comunități tradiționale, fie, dacă ajung să-i enerveze pe ceilalți, vor fi atacați și nimiciți. Nu avem cum

să scăpăm de monstrul supertribal, așa că mai bine ne obișnuim cu ideea și facem ce putem să ne fie bine.

Dacă tot suntem condamnați la o existență socială complexă, cum se pare că suntem, atunci nu putem face decât să ne asigurăm că *noi* profităm de *ea*, mai degrabă decât *ea* de *noi*. Dacă suntem obligați să intrăm în goana după stimulare, este important să căutăm metoda cea mai recompensantă de abordare. După cum am arătat deja, cea mai bună cale de a face acest lucru este de a acorda prioritate principiului inventivității, explorării, nu fără chibzuință, cum fac marginalii care ajung rapid într-un impas al explorării, ci deliberat, adaptându-ne inventivitatea la curentul dominant al existenței supertribale.

Având în vedere că fiecare individ din supertrib este liber să-și aleagă calea în goana după stimulare, rămâne să ne întrebăm de ce nu alege mai des soluțiile inventive? Având la îndemână potențialul explorator imens al creierului său și experiența jocului inventiv din copilărie, ar trebui, teoretic, să favorizeze aceste soluții mai mult decât oricare altele. În orice supertrib prosper, *toți* cetățenii ar trebui să fie niște potențiali „inventatori”. Atunci de ce sunt așa de puțini aceia care se implică în creativitatea activă, în

timp ce alții se mulțumesc să se bucure de invențiile lor la mâna a doua, privindu-le la televizor, și să practice jocuri și sporturi simple, cu posibilități limitate ale inventivității? S-ar părea că toți îndeplinesc condițiile necesare pentru a deveni niște adulți copilăroși. Dacă supertribul, ca un părinte uriaș, îi protejează și are grijă de ei, de ce oare nu-și dezvoltă toți o curiozitate copilăroasă mai intensă?

O parte din răspuns constă în faptul că întotdeauna copiii sunt subordonați adulților. Inevitabil, animalele dominante încearcă să controleze comportamentul subordonaților lor. Oricât de mult și-ar iubi copiii, adulții nu se pot abține să nu-i vadă pe aceștia ca pe o amenințare crescândă a dominației lor. Ei știu că, odată cu bătrânețea, trebuie să le cedeze locul, însă fac tot ce pot ca să amâne acest moment fatidic. Există, așadar, o tendință puternică de suprimare a inventivității membrilor din comunitate mai tineri decât tine. Împotriva acestei tendințe acționează aprecierea valorii „ochiului lor tânăr” și a creativității lor proaspete, însă lupta e anevoioasă. Până când noua generație se va fi maturizat suficient de mult încât membrii să devină adulți copilăroși, aceștia vor fi deja împovărați cu un puternic simț al conformismului. Împotrivindu-se acestui lucru cât pot de mult, vor fi, la rândul lor, în poziția de a înfrunta o nouă generație tânără, ce vine din

urmă, iar procesul de reprimare o ia de la capăt. Doar acei puțini indivizi care au trăit o copilărie neobișnuită din acest punct de vedere vor fi capabili să atingă un nivel înalt de creativitate în viața adultă. Cât de neobișnuită ar trebui să fie o astfel de copilărie? Ori trebuie să fie așa de represivă încât copilul să se revolte puternic împotriva tradițiilor celor mai în vârstă (multe dintre cele mai mari talente creative au fost așa-numiții copii delicvenți), ori să fie așa de nerepresivă, încât mâna grea a conformismului să se sprijine doar foarte ușor pe umărul lor. Dacă un copil este aspru pedepsit pentru inventivitatea sa (care, până la urmă, este rebelă din natură), își poate petrece restul vieții încercând să recupereze timpul pierdut. Dacă un copil este bine răsplătit pentru inventivitatea lui, atunci este posibil să nu și-o piardă niciodată, indiferent de presiunile ce pot să-l apese în viața adultă. Ambele tipuri de copii pot avea un impact major în societatea adultă, însă cel de-al doilea s-ar putea să sufere mai puțin din cauza persecutării actelor lui creative.

Bineînțeles, majoritatea copiilor primesc o combinație mai echilibrată de pedepse și recompense pentru inventivitatea lor, iar în viața adultă vor avea personalități moderat de creative și moderat de conformiste. Aceștia vor fi adulții-adulți. Ei vor prefera mai degrabă să citească ziarul

decât să fie subiect de presă. Atitudinea lor față de adulții copilăroși va fi una ambivalentă; pe de o parte, îi vor aplauda pentru că aduc noutatea de care au nevoie, iar pe de altă parte îi vor invidia. Astfel, un talent creativ se va vedea când prețuit, când criticat de societate într-un mod bulversant, și va avea tot timpul îndoieli în privința acceptării sale de către ceilalți.

Educația modernă a făcut pași mari către încurajarea inventivității, însă mai are cale lungă până va scăpa total de pornirile de a suprima creativitatea. Inevitabil, tinerii studenți străluciți sunt văzuți ca o amenințare de către profesorii mai bătrâni și este nevoie de multă stăpânire de sine din partea celor din urmă pentru a depăși acest lucru. Sistemul este conceput pentru a le înlesni situația, însă natura lor de masculi dominanți le-o complică. Având în vedere circumstanțele, este demn de luat în seamă că reușesc totuși să se controleze atât de bine. În acest caz, există o diferență între nivelul preuniversitar și cel universitar. În majoritatea școlilor, dominarea elevilor de către profesor este puternică și exprimată direct, atât social cât și intelectual. Acesta se folosește de experiența mai mare pentru a le birui inventivitatea sporită. Probabil creierul lui s-a rigidizat mai mult decât al lor, însă își maschează această slăbiciune împărtășindu-le o mare cantitate de „informații pertinente”.

Nu există discuție, numai instrucție (situația se îmbunătățește și bineînțeles că există excepții, însă acest lucru încă se aplică drept regulă generală).

La nivel universitar, lucrurile se schimbă. Sunt mult mai multe realități de transmis, însă acestea nu mai sunt așa de „pertinente”. Acum este de așteptat ca studentul să le pună la îndoială, să le evalueze și în cele din urmă să vină cu propriile lui idei. Însă, la ambele niveluri, atât cel preuniversitar, cât și cel universitar, se mai petrece ceva în spatele cortinei, ceva ce are mai puțin de-a face cu încurajarea dezvoltării intelectuale și mai mult cu îndoctrinarea identității supertribale. Pentru a înțelege acest lucru, trebuie să vedem ce s-a întâmplat în societățile mai simple, cele tribale.

În multe culturi, atunci când ajung la pubertate, copiii sunt supuși unor ceremonii impresionante de inițiere. Sunt luați de lângă părinți și ținuti în grupuri separate. Apoi, sunt forțați să treacă prin mai multe încercări, dintre care unele implică adesea tortură sau mutilare. Pot suferi operații ale organelor genitale, corpul lor poate fi tăiat, ars, biciuit sau mușcat de furnici. În același timp, le sunt împărtășite secretele tribului. Când ritualul ia sfârșit, sunt acceptați ca membri adulți ai societății.

Înainte să vedem ce legătură au aceste rituri cu cele ale educației moderne, trebuie să ne întrebăm ce valoare au aceste activități aparent dăunătoare. În primul rând, îl izolează pe adolescent de părinții lui. Înainte, putea oricând să fugă în brațele lor ca să-și aline durerea. Acum, pentru prima dată, copilul trebuie să îndure durerea și teama într-o situație în care părinții nu-l pot ajuta (ceremoniile de inițiere au loc de obicei într-un cadru foarte restrâns, fiind conduse de bătrânii tribului, în timp ce restul comunității este exclus). Acest lucru ajută la distrugerea sentimentului de dependență față de părinți și la transferarea loialității de la familie la comunitatea tribală ca întreg. Faptul că în același timp i se permite să afle secretele tribului întărește acest proces, conferind consistență noii sale identități tribale. În al doilea rând, violența experienței emoționale ce însoțește această instrucție contribuie la întipărirea în creier a detaliilor învățăturilor tribale. La fel cum ne e imposibil să ștergem din memorie detaliile unei experiențe traumatice, cum este un accident de mașină, tot așa tânărul inițiat își va aminti toată viața secretele ce i-au fost împărtășite cu ocazia acelei experiențe terifiante. Într-un fel, inițierea este o învățare traumatică reușită. În al treilea rând,

acest ritual îi spune clar subadultului că, deși a intrat în categoria celor maturi, a intrat ca subordonat. În plus, el va păstra o amintire foarte vie a brutalității cu care a fost tratat.

Poate că școlile și universitățile moderne nu pun furnici pe elevi însă, în multe privințe, sistemul educațional actual seamănă izbitor cu procedurile tribale de inițiere. Pentru început, copiii sunt luați de lângă părinți și dați în grija bătrânilor tribului – profesorii –, care-i instruiesc despre „secretele” supertribului. În multe culturi, li se impune uniformă caracteristică, pentru a-i diferenția și a le întări loialitatea. Pot fi, de asemenea, încurajați să practice anumite ritualuri, cum ar fi să cânte imnuri ale școlii sau ale facultății. Probele severe ale ceremoniilor tribale de inițiere nu mai lasă cicatrici fizice (moda cicatricilor lăsate de duelurile studenților germani n-a avut mare priză), însă chinuri fizice de o mai mică intensitate au persistat peste tot până de curând, cel puțin la nivel școlar, sub forma bătăii la fund. Ca și în cazul mutilărilor genitale din timpul ceremoniilor tribale, această formă de pedeapsă a avut întotdeauna o tentă sexuală și nu poate fi disociată de fenomenul sexului de statut.

Frecvent, în lipsa unor forme mai violente de „încercări” din partea profesorilor, elevii mai

mari preiau rolul de „bătrâni ai tribului” și îi torturează ei înșiși pe „boboci”. Aceste manifestări diferă de la un loc la altul. De exemplu, la o școală nou-veniții sunt „înierbați”, adică li se îndeasă mănunchiuri de iarbă în haine. La alta sunt „pietruiți”, adică sunt puși să se aplece peste un bolovan mare și sunt bătuți la fund. În altă școală sunt obligați să alerge de-a lungul unui coridor pe marginile căruia sunt aliniați elevi mai mari ce-i lovesc atunci când trec pe lângă ei. La o altă școală sunt ținuti de mâini și de picioare și sunt trântiți de pământ de atâtea ori câți ani au. Uneori, atunci când un elev nou poartă pentru prima dată uniforma școlară, va fi ciupit pentru fiecare nou articol vestimentar, de către fiecare elev mai mare. În cazuri mai rare, aceste probe sunt mult mai elaborate și se pot apropia de ceremoniile tribale de inițiere. Chiar și astăzi se mai înregistrează decese ca rezultat al unor astfel de activități.

Spre deosebire de situația primitivă tribală, nimic nu-l împiedică pe un băiat torturat să se plângă părinților, însă așa ceva rareori se întâmplă, deoarece acesta se va umple de rușine. Mulți părinți nici măcar nu au habar de încercările prin care trec copiii lor. În concluzie, vechea practică de a înstrăina copilul de familia lui a început deja să lucreze, pe căi misterioase.

Cu toate că aceste ritualuri neoficiale de inițiere au persistat în multe locuri, pedeapsa oficială prin bătaia la fund aplicată de profesori a pierdut teren, datorită presiunii opiniei publice și revizuirii ideilor unor profesori. Însă, dacă pedepsele fizice oficiale dispar, întotdeauna va rămâne alternativa torturii psihice. Practic, în tot sistemul educațional modern există o formă puternică și impresionantă de ceremonie de inițiere supertribală, cunoscută sub numele revelator de „examen”. Acestea se desfășoară sub atmosfera apăsătoare a unui ritual important, elevii fiind izolați de orice asistență exterioară. Ca și în ritualul tribal, nimeni nu poate să-i ajute. Trebuie să sufere singuri. În orice alt moment din viața lor, atunci când rezolvă o problemă prin inteligență, pot să se ajute de cărți sau pot să discute cu cineva aspectele mai dificile, însă nu în timpul ritualului tainic al teribilului examen.

Chinul este amplificat și mai mult prin stabilirea unor limite stricte de timp și prin condensarea diferitelor examene într-o perioadă scurtă de câteva zile sau săptămâni. Efectul de ansamblu al acestor măsuri este acela de a crea un volum considerabil de tortură mintală, ceea ce ne duce din nou cu gândul la starea sufletească a tinerilor inițiați din triburile simple.

Când examenele s-au terminat, la nivel universitar, studenții care au „trecut încercarea” sunt calificați ca membri speciali ai categoriei adulților din supertrib. Sunt îmbrăcați în niște haine elaborate și iau parte la un ceremonial de absolvire, în prezența adulților profesori, care poartă, la rândul lor, niște costume și mai impresionante și de efect.

Faza de student durează trei ani, ceea ce înseamnă mult pentru o ceremonie de inițiere. Pentru unii este prea mult. Izolarea de părinți și lipsa mediului social confortabil de acasă, împreună cu amenințarea chinurilor ce însoțesc examenele, se dovedesc adesea prea stresante pentru tânărul inițiat. În universitățile britanice, aproximativ 20% dintre studenți caută ajutor psihiatric într-un moment al acestei curse de trei ani. Pentru unii, situația devine de nesuportat și rata sinuciderilor este anormal de mare, de trei până la șase ori mai ridicată decât media națională a aceleiași categorii de vârstă. La universitățile din Oxford și Cambridge, rata sinuciderilor este chiar între șapte și zece ori mai mare.

E clar că aceste probe ce însoțesc educația nu au nimic de-a face cu încurajarea și dezvoltarea jocului, inventivității și creativității specifice copilăriei. Ca și ceremoniile tribale de inițiere, sunt legate de îndoctrinarea identității supertribale. În acest fel, au un rol important de coeziune,

însă dezvoltarea intelectului creativ este cu totul altceva.

Una dintre scuzele găsite pentru probele rituale ale educației moderne este că ele oferă singura modalitate de a ne asigura că studenții absorb imensa cantitate de informații disponibile în prezent. Este adevărat că astăzi, înainte ca un adult să înceapă măcar să fie încrezător în inventivitatea lui, are nevoie de cunoaștere detaliată și de aptitudini specializate. De asemenea, ceremoniile de examinare împiedică trișarea. Mai mult, unii pot să susțină că studenții trebuie supuși intenționat stresului, pentru a le testa rezistența. Provocările vieții adulte sunt la fel de stresante și, dacă un student cedează sub presiunile probelor educaționale, înseamnă că probabil nu era echipat să țină piept nici presiunilor posteducaționale. Aceste argumente sunt plauzibile, însă cu toate acestea încă putem simți cum este strivit potențialul creativ sub cizma grea a ritualurilor educaționale. Nu încapă îndoială că sistemul educațional actual a avansat mult față de trecut și că pe cei care supraviețuiesc încercărilor îi așteaptă o mare recompensă exploratorie. Supertriburile noastre actuale au mai mulți adulți copilăroși de succes ca oricând. Totuși, în ciuda acestui lucru, în multe sfere încă există o atmosferă opresivă de rezistență emoțională față de

ideile absolut noi și inventive. Indivizii dominanți încurajează inventivitatea minoră sub forma variațiilor noi pe teme vechi, însă se împotrivesc inventivității majore, care duce la teme cu totul noi.

Să luăm un exemplu: este uimitor felul în care tot încercăm să îmbunătățim ceva atât de primitiv cum este motorul mașinilor actuale. Sunt mari șanse ca în secolul XXI să devină la fel de demodat cum sunt acum calul și căruța. Acest lucru are șanse să se întâmple, însă nu e ceva sigur, și asta depinde în întregime de faptul că toate mințile luminate din acest domeniu sunt absorbite de invenții minore, de îmbunătățirea performanțelor unei mașinării existente, mai degrabă decât să caute ceva absolut nou.

Această tendință de limitare a orizontului în comportamentul explorator al adultului este o măsură a insecurității dintr-o societate pașnică. Probabil că pe măsură ce ne îndreptăm către o epocă atomică, vom ajunge la asemenea vârfuri ale siguranței supertribale sau la asemenea prăpăstii de panică supertribală, încât vom deveni din ce în ce mai exploratori, inventivi și creativi.

Nu va fi o luptă ușoară, după cum ne arată evenimentele recente petrecute în diverse universități din lume. Îmbunătățirea sistemelor

educaționale s-a dovedit deja atât de eficientă, încât mulți studenți nu mai vor să accepte fără discuție autoritatea profesorilor. Comunitatea nu era pregătită pentru acest fenomen și a fost luată prin surprindere. Rezultatul este acela că atunci când grupuri de studenți protestează zgomotos, societatea este oripilată. Autoritățile educaționale sunt îngrozite. Câtă nerecunoștință! Oare ce n-a mers bine?

Dacă suntem absolut sinceri cu noi înșine, răspunsul nu e greu de găsit. Îl găsim în doctrinele oficiale ale înseși autorităților din educație. În timp ce înfruntă aceste transformări, profesorii trebuie să contemple adevărul incomod că ei înșiși le-au inițiat. Practic, au cerut aceste schimbări, prin formulele: „gândește singur“, „fii inventiv, fii descurcăreț, fii activ“. Contrazi-cându-se, adăugau în același timp: „însă în termenii *noștri*, în felul *nostru* și mai presus de orice, rămânând credincios ritualurilor *noastre*“.

Ar trebui să fie evident, chiar și pentru o autoritate senilă, că, pe măsură ce tinerii ascultă mai mult de primul mesaj, tind să îl ignore pe al doilea. Din nefericire, animalul uman este uimitor de bun în a se împiedica să vadă ceva ce nu-i place și acest proces de autoorbire este cauza multor probleme actuale.

Atunci când i-au îndemnat pe tineri să fie mai inventivi și mai creativi, autoritățile nu au anticipat magnitudinea răspunsului, care le-a scăpat repede de sub control. Se pare că nu și-au dat seama că încurajează o tendință puternic fundamentată biologic. Au crezut eronat că inventivitatea și simțul responsabilității creative sunt proprietăți străine de creierul tânăr, când de fapt ele erau deja acolo, așteptând momentul potrivit pentru a izbucni.

Sistemele educaționale de modă veche, după cum am arătat deja, au făcut tot posibilul pentru a suprima aceste proprietăți, cerând o supunere încă și mai mare la regulile prestabilite ale profesorilor. Aceștia au impus riguros învățarea pe dinafară a dogmelor rigide. Inventivitatea a fost obligată să se lupte singură, croindu-și cale spre exterior numai în cazul unor indivizi excepționali, rari. Însă atunci când a reușit să răzbată, valoarea acelor indivizi pentru societate a fost indiscutabilă și, în cele din urmă, aceasta a dus la mișcarea din prezent pentru încurajarea creativității. Abordând rațional problema, autoritățile au văzut în inventivitate și în creativitate un ajutor imens pentru progresul social. În același timp, a rezistat și tendința adânc înrădăcinată a acestor autorități supertribale de a-și menține cu forța poziția dominantă, făcându-le să se opună

curentului pe care ele însele îl sprijină oficial. Și-au consolidat și mai mult pozițiile, modelând societatea în așa fel încât să reziste garantat noilor valuri de inventivitate, pe care tot ele le-au dezlănțuit. Ciocnirea era inevitabilă.

Răspunsul inițial al instituției, pe măsură ce interesul pentru experimentare creștea, a fost unul de amuzament îngăduitor. Păstrau distanța, privind cu precauție atacurile din ce în ce mai îndrăznețe ale tinerei generații față de vechile tradiții din artă, literatură, muzică, divertisment și obiceiuri sociale. Îngăduința însă a dispărut atunci când această tendință s-a răspândit către zonele mai amenințătoare ale politicii și afacerilor internaționale.

Pe măsură ce gânditorii excentrici s-au transformat într-o masă gălăgioasă, instituția s-a grăbit să reacționeze în cel mai primitiv mod – atacul. Tânărul intelectual, în loc să fie mângâiat tolerant pe creștet, s-a trezit cu capul spart de un baston de polițist. Creierele luminate pe care societatea le îngrijise atât de atent au ajuns să sufere nu de stres, ci de pe urma comoțiilor.

Pentru autorități, morala e clară: nu trebuie să oferi libertăți creative dacă nu vrei ca oamenii să profite de ele. Tânărul animal uman nu este o creatură stupidă, leneșă, care trebuie împinsă către creativitate. Este o ființă fundamental creativă, care în trecut a fost făcută să pară leneșă

de către influențele represive venite de la autorități. Răspunsul instituției este că studenții dizidenți nu sunt motivați de inovație, ci de distrugere. Însă, împotriva acestui lucru poate fi adus argumentul că cele două procese sunt strâns înrudite și că primul degenerază în al doilea atunci când întâmpină un obstacol.

Secretul este de a oferi un mediu social capabil să absoarbă pe cât de multă inventivitate și noutate a încurajat din capul locului. Pentru acest lucru e nevoie de o planificare atentă și ingenioasă, deoarece supertriburile se tot măresc și grădina zoologică umană devine din ce în ce mai înghesuită. Mai presus de orice, e nevoie de acordarea unei atenții sporite pentru nevoile biologice ale speciei umane din partea politicienilor, administratorilor și urbanistilor.

Cu cât analizăm situația mai atent, cu atât aceasta devine mai îngrijorătoare. Reformatori și organizatori bine intenționați lucrează intens pentru a realiza ceea ce ei numesc îmbunătățirea condițiilor de trai, fără să se îndoiască de validitatea acțiunilor lor. Până la urmă, cine poate să nege valoarea furnizării mai multor case, apartamente, mașini, spitale, școli și de mai multă mâncare? Dacă se pare că este o oarecare monotonie în toate acestea, n-avem ce face. Populația umană crește așa de repede încât nu e nici timp

și nici spațiu pentru a face lucrurile mai bine. Problema este că, în timp ce toate aceste noi școli forfotesc de copii inventivi și decizi să *schimbe* lucrurile, celelalte noi progrese acționează în așa fel încât fac invențiile cu adevărat noi tot mai imposibile. În monotonia lor expansivă și bine înregimentată, aceste dezvoltări favorizează inevitabil căutarea pe scară largă a celor mai simple soluții în goana după stimulare. Dacă nu suntem atenți, grădina zoologică umană riscă să semene din ce în ce mai mult cu o menajerie victoriană, cu cuști minuscule pline de prizonieri cu ticuri nervoase, care se plimbă de colo până colo.

Unii scriitori SF aleg viziunea pesimistă. Când își imaginează viitorul, ei zugrăvesc o lume în care indivizii sunt supuși unei uniformități sufocante, ca și cum anumite evenimente ar fi dus inovația aproape într-un punct mort. Toată lumea poartă tunicile terne, și totul este automatizat. Dacă apar invenții noi, nu fac decât să strângă și mai mult lațul în jurul creierului uman.

S-ar putea spune că această imagine nu reflectă decât sărăcia imaginației autorilor, însă e mai mult de atât. Într-o anumită măsură, ei doar exagerează tendințele ce pot fi deja identificate în lumea actuală. Ei reacționează față de creșterea neîncetată a ceea ce a fost numit „închisoarea

proiectantului". Problema este că, pe măsură ce ultimele descoperiri din medicină, igienă, construcția de locuințe și industria alimentară fac posibilă înghesuirea unui număr din ce în ce mai mare de oameni într-un spațiu limitat, elementele creatoare ale societății sunt deviate tot mai mult către probleme care țin de cantitate mai mult decât de calitate. Au prioritate acele invenții care permit dezvoltarea ulterioară a mediocrității repetitive. Omogenitatea eficientă are întâietate față de eterogenitatea stimulantă.

După cum arăta un proiectant rebel, o potecă dreaptă între două clădiri poate fi cea mai eficientă soluție (și cea mai ieftină), însă acest lucru nu înseamnă că este *cea mai bună* potecă din punctul de vedere al satisfacerii nevoilor umane. Animalul uman are nevoie de un teritoriu care să posede unele trăsături aparte, surprize, ciudățenii vizuale, repere și particularități arhitectonice unice. Fără acestea, teritoriul nu înseamnă mare lucru. Un model geometric, perfect simetric, poate fi util pentru a susține un acoperiș sau poate ușura producerea în masă a locuințelor din prefabricate, însă aplicarea unui astfel de model la nivelul întregului peisaj este împotriva naturii umane. Dacă n-ar fi așa, atunci de ce ne-am mai minuna de frumusețea unei cărări întortocheate la țară? De ce preferă copiii să se

joace mai degrabă printre gunoaie sau în clădiri abandonate decât pe un teren de joacă imaculat, steril, aranjat geometric?

Actualul curent arhitectural ce tinde către o simplitate austeră poate scăpa ușor de sub control și poate fi folosit ca o scuză pentru lipsa de imaginație. Exprimările estetice minimale sunt interesante doar prin contrast cu alte exprimări, mai complexe. Dacă ajung să domine scena, rezultatul poate fi foarte dăunător. Arhitectura modernă se îndreaptă în această direcție de ceva timp, fiind încurajată puternic de planificatorii grădinii zoologice umane. În multe orașe au proliferat blocurile uriașe cu apartamente repetitive, uniforme, ca răspuns la cererile populației mereu în creștere. Scuzele au fost eliminarea mahalalelor, însă, adesea, rezultatul a fost crearea în scurt timp a unor supermahalale. Într-un fel, acestea sunt mai rele decât orice, deoarece dau falsa idee de progres, duc la mulțumire de sine și omoară șansa unui progres autentic.

Grădinile zoologice mai bine organizate au scăpat de vechile cuști. Conducătorii lor și-au dat seama că dacă pun faianță pe pereți și fac scurgerea mai bună nu rezolvă nimic. Conducătorii grădinilor zoologice umane, având de-a face cu populații imense, n-au fost așa de vizionari. Rezultatul experimentelor lor legate de

omogenitate și aglomerație este apreciat acum în sălile de judecată a infracțiunilor juvenile și în cabinetele psihiatrice. În cazul unor locuințe, s-a ajuns la recomandarea ca viitorii proprietari ai etajelor superioare să fie examinați psihiatric *înainte* de a se muta acolo, pentru a se stabili dacă, după părerea medicului, vor fi capabili să suporte presiunile noului și minunatului lor mod de viață.

Acest simplu fapt ar trebui să fie suficient pentru ca urbanistii să-și pună probleme, să le atragă atenția asupra absurdităților pe care le comit, însă nu prea sunt semne că ar ține cont de aceste avertismente. Atunci când se confruntă cu neajunsurile strădaniilor lor spun că n-au avut de ales – sunt din ce în ce mai mulți oameni și au nevoie de case. Însă trebuie cumva să găsim alternative. Întreaga natură a complexelor urbane trebuie reexaminată. Cetățenilor chinuiți din grădina zoologică umană trebuie să li se redea într-un fel sentimentul de identitate socială al comunităților sătești. Un sat autentic, văzut din aer, seamănă cu ceva viu, nu cu o construcție geometrică, lucru pe care majoritatea arhitecților îl ignoră. Ei nu reușesc să înțeleagă nevoile fundamentale ale comportamentului teritorial uman. Casele și străzile nu sunt făcute în primul rând să te uiți la ele, ca la niște elemente

de decor, ci sunt făcute să te miști prin ele. Mediul arhitectonic ar trebui să ne impresioneze cu fiecare secundă pe măsură ce mergem prin teritoriul nostru, modelul schimbându-se subtil cu fiecare nou orizont. Când trecem de un colț sau deschidem o ușă, ultimul lucru pe care sistemul nostru de navigație vrea să-l întâlnească este o configurație spațială care o reproduce trist pe cea pe care tocmai am părăsit-o. Însă, din ce în ce mai frecvent, acest lucru este exact ce se întâmplă, urbanistul aplecându-se asupra mesei sale de desen ca un pilot de bombardier care caută o țintă, în loc să se imagineze pe el însuși ca pe un obiect mobil ce se mișcă *în interiorul* acestui mediu.

Aceste probleme ale monotoniei și uniformității repetitive au pătruns, bineînțeles, în toate aspectele vieții noastre moderne. Odată cu creșterea continuă a complexității grădinii zoologice umane, pericolele înregimentării sociale cresc pe zi ce trece. În timp ce organizatorii se chinuie să fixeze comportamentul uman într-o ramă din ce în ce mai rigidă, noi tindem într-o direcție opusă. Cum am văzut, îmbunătățirea constantă a educației tinerilor și creșterea prosperității celor în vârstă duc la o nevoie din ce în ce mai mare de stimulare, aventură și experimentare. Dacă lumea modernă împiedică aceste tendințe,

atunci oamenii din supertriburile de mâine se vor lupta din greu să schimbe acea lume. Ei vor avea antrenamentul, timpul și energia pentru a face acest lucru și, într-un fel sau altul, vor reuși. Dacă se vor găsi prinși într-o închisoare a urbaniştilor, se vor răscula. Dacă mediul nu le va permite manifestarea inovării creative, îl vor zbrobi pentru a putea să o ia de la capăt. Aceasta este una dintre cele mai mari dileme ale societății noastre. Rezolvarea ei rămâne dificila sarcină a viitorului.

Din nefericire, avem tendința să uităm că suntem niște animale cu unele slăbiciuni și cu unele puncte forte specifice. Ne imaginăm ca niște foi albe pe care putem să scriem orice, însă nu suntem așa. Venim pe lume cu o serie de instrucțiuni fundamentale pe care, spre dezavantajul nostru, le ignorăm sau nu le respectăm.

Politicienii, administratorii și alți lideri supertribali sunt buni matematicieni sociali, însă nu este suficient. În lumea viitoare, care se pare că va fi și mai aglomerată, ei trebuie să fie de asemenea buni biologi, deoarece, în toată această masă de cabluri, plastic, ciment, cărămizi, metal și sticlă pe care o controlează, se află un animal, un animal uman, un vânător primitiv tribal deghizat într-un cetățean supertribal, civilizat, care se zbate disperat să facă față acestei noi situații

extraordinare cu vechile lui calități pe care le-a moștenit. Dacă i se dă o șansă, va reuși să transforme grădina zoologică umană într-un minunat parc de distracții. Dacă nu, ar putea să ajungă la un gigantic azil de nebuni, cum erau oribilele menajerii de animale înghesuite din secolul al XIX-lea.

Pentru noi, oamenii din supertriburile actuale, va fi interesant să vedem ce se va întâmpla. Pentru copiii noștri însă, va fi mai mult decât interesant. În momentul în care ei vor prelua controlul situației, specia umană va fi fără îndoială în fața unor probleme atât de mari, încât va fi o chestiune de viață sau de moarte.

Referințe pe capitole

Este imposibil să enumerăm toate marile lucrări care au ajutat la scrierea acestei cărți. Din acest motiv, le-am inclus doar pe acelea care conțin informații despre un subiect specific sau care sunt interesante pentru o lectură ulterioară. În continuare, acestea sunt prezentate pe capitole și pe teme. Pe baza numelor și a datelor din această listă, se pot identifica referințele complete în bibliografia ce urmează.

1. Triburi și supertriburi

- *Teritoriul omului preistoric*: Washburn & DeVore, 1962.
- *Omul preistoric*: Boule & Vallois, 1957. Clark & Piggott, 1965. Read, 1925. Tax, 1960. Washburn, 1962.
- *Originile agriculturii*: Cole, 1959. Piggott, 1965. Zeuner, 1963.
- *Originile orașelor*: Piggott, 1961, 1965. Smailes, 1953.
- *Hainele de doliu*: Crawley, 1931.

2. Statut și superstatut

- *Comportamentul babuinilor*: Hall & DeVore, 1965.
- *Comportamente de dominare*: Caine, 1960.
- *Lupta pentru statut*: Packard, 1960.
- *Mimetismul*: Wickler, 1968.
- *Sinuciderea*: Berelson & Steiner, 1964. Stengel, 1964. Woddis, 1957.
- *Redirecționarea agresivității*: Bastock, Morris & Moynihan, 1953.
- *Cruzimea față de animale*: Jennison, 1937. Turner, 1964.

3. Sex și supersex

- *Comportamentul sexual*: Beach, 1965. Ford & Beach, 1952. Hediger, 1965. Kinsey *et al.*, 1948, 1953. Morris, 1956, 1964, 1966 și 1967.
- *Masturbarea*: Kinsey *et al.*, 1948.
- *Extazul religios*: Bataille, 1962.
- *Plictiseala*: Berlyne, 1960.
- *Activități de transfer*: Tinbergen, 1951.
- *Prostituția la maimuțe*: Zuckerman, 1932.
- *Manifestări ale felinelor*: Leyhausen, 1956.
- *Mimetismul sexual*: Wickler, 1967.
- *Sexul de statut*: Russell & Russell, 1961.
- *Simboluri falice*: Knight & Wright, 1957. Boullet, 1961.
- *Crucea malteză*: Adams, 1870.

4. Noi și ei

- *Agresivitate și război*: Ardrey, 1963, 1967. Berkowitz, 1962. Carthy & Ebling, 1964. Lorenz, 1963. Richardson, 1960. Storr, 1968.
- *Rase umane*: Broca, 1864. Coon, 1963, 1966. Montagu, 1945. Pickering, 1850. Smith, 1968.
- *Conflicte rasiale*: Berelson & Steiner, 1964. Segal, 1966.
- *Nivelurile populației*: Fremlin, 1965.

5. Întipărire și întipărire eronată

- *Întipărirea la animale*: Lorenz, 1935. Sluckin, 1965.
- *Întipărirea eronată la animale*: Hediger, 1950, 1965 (animale de la zoo). Morris, 1964 (animale de la zoo). Scott, 1956, 1958 (câini). Scott & Fuller, 1965 (câini). Whitman, 1919 (porumbei).
- *Izolarea socială la maimuțe*: Harlow & Harlow, 1962.
- *Legăturile la copilul uman*: Ambrose, 1960. Brackbill & Thompson, 1967.
- *Formarea perechilor*: Morris, 1967.
- *Fetișismul*: Freeman, 1967. Hartwich, 1959.
- *Homosexualitatea*: Morris, 1952, 1954, 1955. Schutz, 1965. West, 1968.
- *Animalele de casă*: Morris & Morris, 1966.

6. Goana după stimulare

- *Animale de la zoo*: Appelman, 1960. Hediger, 1950. Inhelder, 1962. Lang, 1943. Lyall-Watson, 1963. Morris, 1962, 1964, 1966.
- *Plictiseala și stresul*: Berlyne, 1960.
- *Estetica*: Morris, 1962.
- *Bestialitatea*: Kinsey *et al.*, 1948, 1953.
- *Stimulii supernormali*: Morris, 1956. Tinbergen, 1951, 1953.
- *Desenele copiilor*: Morris, 1962.
- *Costume*: Laver, 1950, 1952, 1963.
- *Detășarea*: Chance, 1962.

7. Adultul copilăros

- *Curiozitatea cimpanzeilor*: Morris, 1962. Morris & Morris, 1966.
- *Ceremonii de inițiere*: Cohen, 1964.
- *Ritualuri școlare*: Opie & Opie, 1959.

Cuprins

<i>Mulțumiri</i>	5
<i>Introducere</i>	7
1. Triburi și supertriburi	11
2. Statut și superstatut	55
3. Sex și supersex	113
4. Noi și ei	179
5. Întipărire și întipărire eronată	225
6. Goana după stimulare	263
7. Adultul copilăros	329
<i>Referințe pe capitole</i>	363